

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
кафедра кримінального права
кафедра кримінально-правової політики
кафедра права Європейського Союзу

Громадська організація
«Всеукраїнська асоціація кримінального права»

За грантової підтримки
Національного фонду досліджень України

**КОЛАБОРАЦІОНІЗМ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ
ТЕРИТОРІЯХ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ,
ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА
РЕІНТЕГРАЦІЇ ТЕРИТОРІЙ**

Матеріали науково-практичного круглого столу
м. Харків, 06 жовтня 2023 року

Електронне видання

2023

DOI: 10.32782/06092023

УДК 343; 344

Редакційна колегія:

М.А. Рубащенко, Н.В. Шульженко, І.В. Яковюк,

О.В. Зайцев, С.О. Харитонов

Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій: матеріали наук.-практ. кругл. столу, м. Харків, 6 жовт. 2023 р. Одеса : Олді+, 2023. 150 с. DOI: 10.32782/06092023

ISBN 978-966-289-767-8

У збірнику подані матеріали науково-практичного круглого столу за темою: «Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій». Це видання висвітлює наукову дискусію щодо сучасних теоретичних та практичних проблем, що виникають у зв'язку з поширенням явища колабораціонізму на тимчасово окупованих територіях України.

Видання розраховане на науковців, викладачів кримінально-правових дисциплін, студентів, практичних працівників, а також читачів, які цікавляться означеною темою.

УДК 343; 344

Підготовлено до друку та видано за грантової підтримки Національного фонду досліджень України в рамках проекту «Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій».

Матеріали надруковані в авторській редакції. Зміст, висвітлений в тезах наукових доповідей та повідомлень, може не співпадати з поглядами оргкомітету круглого столу та Національного фонду досліджень України і є виключною відповідальністю їх авторів.

ISBN978-966-289-767-8

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2023

© Громадське об'єднання «Всеукраїнська асоціація кримінального права», 2023

© Національний фонд досліджень України, 2023

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	6
ТЕЗИ НАУКОВИХ ДОПОВІДЕЙ ТА ПОВІДОМЛЕНЬ УЧАСНИКІВ КРУГЛОГО СТОЛУ	8
Масштаби колабораціонізму в Україні та передумови поширення цього явища	
Письменський Є. О.	8
Кримінально-правова норма про пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України): сумнівна законодавча новела	
Мовчан Р. О.	13
«Латентність» суб'єктивних ознак колабораційної діяльності у судових вироках	
Мисливий В. А.	17
Презентація окремих результатів соціологічного опитування «Відповідальність за колабораційну діяльність: якою вона є і якою їй бути?»	
Рубащенко М. А.	21
Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України (статті 111-111 ² КК України). Основні аспекти захисту та застосовне міжнародне гуманітарне право	
Айрапетов М. А.	29
До проблеми застосування амністії за колабораційну діяльність у післявоєнний період	
Новіков О. В.	37
Співпраця медичних працівників із державою-агресором та її представниками	
Михайліченко Т. О.	40
Імунітет медичних працівників від кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність	
Вишневська І. А.	45
Колабораційна діяльність у закладах вищої освіти: окремі аспекти	
Політова А. С.	47
Кримінальна відповідальність за колабораціонізм за законодавством Литви	
Шульженко Н. В.	51

Окремі питання відмежування колабораційної діяльності від допомоги державі-агресору	
Книженко О. О.	54
Колабораційна діяльність за проектом КК України: проблеми визначення та кваліфікації	
Кузнецов В. В.	57
Переслідування за колабораційну діяльність: реінтеграційне бачення	
Таволжанська Ю. С.	60
Пеналізація колабораційної діяльності: помилки нормотворчості та шляхи їх подолання	
Павликівський В. І.	62
Щодо кваліфікації дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (ч. 3 ст. 111-1 КК України)	
Зайцев О. В.	67
Виконання професійних обов'язків як обставина, що виключає кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність	
Забуга Ю. Ю.	72
Повоєнна відбудова України: окремі соціально-правові та кримінологічні контури	
Колодяжний М. Г.	76
Щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення	
Новікова К. А.	79
Кримінально-правова характеристика колабораціоналізму в порядку ст. 111-1 КК України	
Сиводєд І. С.	82
Явище колабораціонізму в законодавстві зарубіжних країн	
Мельник Ю. П.	85
Особливості спеціального суб'єкта колабораційної діяльності	
Лігун А. І.	89
Юридична характеристика колабораційної діяльності, як кримінально протиправної діяльності	
Єлаєв Ю. Л.	91
Колабораціонізм: морально-правовий аспект	
Калініна А. В.	96
Від дезертирства до колабораціонізму (справа Годеса О.Е.): юридичний дискурс проблеми	
Гученко К. В.	99

До питання кримінальної караності непублічних заперечень агресії рф, що передбачена статтею 436-2 КК України, в контексті свободи вираження поглядів (ст. 10 ЄКПЛ)	
Пугач А. О.	104
Колабораційна діяльність у закладах освіти: потерпілий від злочину	
Гутник А. В.	108
Кримінально-правова характеристика колабораціонізму, який поєднаний з катуванням, незаконним позбавленням волі, або викраденням людини	
Гринько Д. Ю.	111
Колабораціонізм як явище: основні риси, ознаки, види	
Бакланова Н. М.	114
Історико-правові аспекти запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність	
Кірілицева Я. П.	117
Міжнародні стандарти захисту прав людини за співпрацю з державою-агресором під час воєнного стану	
Бандура Б. В., Марков М. М.	121
Переслідування за колабораціонізм у світлі перехідного правосуддя та проблем реінтеграції окупованих територій	
Бартош С. М., Марков М. М. (наук. кер.)	123
Колабораціонізм як юридичний феномен	
Богаченко В. В., Марков М. М.	127
Морально-психологічні та етико-політичні аспекти колабораціонізму: сучасні виклики до розуміння	
Бондаренко С. Ю., Вітомський Ю. Л.	131
Покарання та інші заходи кримінально-правового характеру за колабораційну діяльність	
Масльон А. С., Марков М. М.	136
Кримінально-правова оцінка колабораціонізму: зміна поглядів у контексті військової агресії рф проти України	
Ніколайчук Д. Я., Марков М. М.	139
Колабораціонізм та кримінальна відповідальність колаборантів в Україні	
Єськова К. Р., Удовиченко О. В.	141
Проблеми та особливості кримінальної відповідальності за державну зраду і пособництво державі-агресору	
Чернієнко Є. О., Марков М. М.	145

ВСТУПНЕ СЛОВО

Науково-практичний круглий стіл «Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій» було проведено в межах однойменного наукового проєкту, що реалізується на базі Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого завдяки грантовій підтримці Національного фонду досліджень України (проєкт № 2021.01/0106). Організаційний комітет круглого столу складався з колективу виконавців проєкту.

Актуальність теми круглого столу обумовлена триваючою окупацією частини території України, значним поширенням добровільної співпраці з окупантом, розквітом організованої злочинності і водночас порушенням прав мешканців на окупованих територіях, а також пов'язаними з цим проблемами правового регулювання та правозастосування. Закономірним наслідком незаконної окупації території внаслідок російської агресії проти України є те, що значна частина населення України опинилась під фактичним контролем окупанта. Тож виникла нагальна потреба в соціологічних, психологічних, історичних та юридичних дослідженнях цього явища.

Для правників – і теоретиків і практиків – постало складне завдання дослідження стану теоретичних та практичних проблем юридичної (передусім, кримінально- та міжнародно-правової) оцінки колаборації населення з окупантом в контексті триваючих збройних конфліктів в Україні та розробки концепції кримінально-правової політики щодо колабораціонізму і співпраці з незаконними збройними формуваннями на тимчасово-окупованих територіях України зважаючи на дві потреби водночас: 1) забезпечити відповідальність тих, хто сприяє російській агресії та окупації частини території України, та 2) необхідність гарантування прав мешканців цих територій, у тому числі, з огляду на перспективу реінтеграції окупованих територій.

Організаторами заходу виступили кафедра кримінального права, кафедра кримінально-правової політики та кафедра права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за участі Громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права».

Захід було проведено 6 жовтня 2023 року в онлайн-форматі з використання застосунку Zoom Meeting з 13 до 17 години. До оргкомітету круглого столу надійшло 37 тез наукових доповідей та повідомлень, які опубліковано в цьому виданні. Тези публікуються в авторській редак-

ції, а відповідальність за їх зміст несуть виключно їх автори.

Збірник видається в електронному форматі. Публікацію його в друкованому форматі здійснено лише в обсязі, необхідному для забезпечення обов'язкової розсилки, передбаченої законодавством про видавничу справу.

Оргкомітет висловлює подяку організаторам заходу Національному юридичному університету імені Ярослава Мудрого, ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права» та Національному фонду досліджень України за сприяння і підтримку. Успішне проведення круглого стало стало можливим завдяки змістовним та фаховим виступам доповідачів і доповідачок, пильній увазі слухачів і слухачок та всім тим, хто взяв участь в обговоренні складних та болючих питань. Оргкомітет висловлює слова вдячності Збройним Силам України, іншим українським формуванням і всім тим, хто безпосередньо боронить Україну від рашистської навали за те, що ми мали можливість провести цей науковий захід в безпечних та комфортних умовах.

Слава Україні!

Організаційний комітет:

*Іван Яковюк,
Микола Рубащенко,
Надія Шульженко,
Олексій Зайцев,
Сергій Харитонов*

ТЕЗИ НАУКОВИХ ДОПОВІДЕЙ ТА ПОВІДОМЛЕНЬ УЧАСНИКІВ КРУГЛОГО СТОЛУ

МАСШТАБИ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В УКРАЇНІ ТА ПЕРЕДУМОВИ ПОШИРЕННЯ ЦЬОГО ЯВИЩА

Письменський Євген Олександрович,

*д.ю.н., професор, завідувач кафедри поліцейської діяльності
Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка
Донецького державного університету внутрішніх справ*

Не викликає сумнівів той факт, що єдиною причиною виникнення явища колабораціонізму на території сучасної України є агресія російської федерації та як наслідок окупація частини території нашої держави (якщо виходити з того, що колабораційна діяльність – це поведінка, яка завжди пов'язується з обстановкою окупації). Водночас з позиції запобігання злочинності більш значущим видається питання про **передумови**, які забезпечили успішне виникнення та відносну поширеність колабораціоністської поведінки. До її основних передумов можна віднести такі.

1. Тривала та спланована підготовка до окупації (зовнішні чинники). Вчинену агресію проти України аж ніяк неможна розглядати як випадкову або таку, що зумовлена збігом обставин. Вона була цілком спланованою, а використання низки нетрадиційних методів гібридної війни¹ почалось заздалегідь до 2014 р. (латентна фаза). Ретельна підготовка Російської Федерації до реалізації акту агресії, утворюючи відповідний елемент гібридної війни, із-поміж іншого мала на меті забезпечити перспективну лояльність населення України до загар-

¹ Як стверджує В. Василенко, росія здійснювала справжню гуманітарну агресію одночасно за кількома напрямками, ведучи проти України інформаційно-пропагандистську, історіософську та конфесійну війни. Наступ на українську ментальність, традиційні цінності, мову, культуру, систему освіти, історичну пам'ять народу, національні церкви мало стратегічну мету: знищення ідентичності української нації, яка є системоутворюючим складником громадянської нації та Української національної держави [1, с. 36].

бника (відкрите або завуальоване схиляння).

Підризна політика стосовно України велась як у площині сучасності (газові війни та енергетичний шантаж, збереження і розвиток російської мови, культивування російських смислів у культурному житті та засобах масової інформації, активне залучення до співпраці), так і, що не менш важливо, з позиції минулого через укорінення советських міфів про Другу світову війну, що давало змогу жити советську ідентичність громадян України, а це, своєю чергою, утворило добре підґрунтя для виникнення й розвитку колабораціоністських настроїв (під гаслом «об'єднання своїх зі своїми»).

Одним з ключових, але водночас неочевидних напрямів, за яким держава-агресор здійснювала створення належного підґрунтя для реалізації своєї злочинної мети, подальшої окупації України та поширення колабораціонізму на захоплених землях, був релігійний. Дослідники встановили, що діяльність в Україні православної церкви московського патріархату довгий час генерувала загрози національній безпеці України у сфері внутрішньої політики. Ця церква фактично виконувала функцію ідейно-світоглядного агента російського політичного режиму, займаючись поширенням та вкоріненням в Україні ідеології «русского міра», здійснюючи розкол українського суспільства за світоглядно-ідеологічною основою [2], що як наслідок істотно вплинуло на вчинення колабораційної діяльності.

2. Особливості суспільно-політичного розвитку довоєнної України (внутрішні чинники), що насамперед визначаються наявністю усталених проблем державотворення та пов'язуються з підризом її обороноздатності (перманентні соціально-політичні й економічні кризи, панівний популізм тощо).

Безумовно, не останньою чергою слабкість самої української держави завадила більш ефективному відбиттю агресії. Значно більш потужна російська військова організація переважала українську (принаймні до певного часу), ураховуючи до того ж її низький рівень обороноздатності, неналежне військово забезпечення. До 2014 р. Україна ставилась до питання своєї безпеки та оборони другорядно, фактично виключалася можливість у найближчій перспективі стати об'єктом агресії.

Крім цього, низька якість життя та відсутність соціального добробуту деяких верств населення України (станом на 2014 р. не лише військові, але й економічні спроможності росії та України були не зіставні) сприяли тому, що певна її частина вбачала в російській федерації

державу з більш привабливою моделлю економічного розвитку², що знову ж таки наслідують манливі совєтські практики³. Поточні судові процеси над українцями, які звинувачуються у вчиненні колабораційних дій, показують вагомість цього фактору в мотивації відповідної поведінки. Зокрема, в одному з вироків суд ось таким чином описує мотивацію особи, яка засуджена за вчинення колабораційної діяльності згідно з ч. 5 ст. 111-1 КК України: урахуваючи ймовірну неможливість реалізації себе на керівних посадах у системі державних органів України, відчуваючи свою професійну неповноцінність, меншовартість, особа керувалась мотивом створити передумови для кар'єрного зростання під патронатом російської федерації та самоствердитись у такий спосіб [5]. В іншій справі суд зазначив, що особа вчинила колабораційну діяльність згідно з ч. 7 ст. 111-1 КК України, керуючись корисливим мотивом, спрямованим на отримання на постійній основі грошового забезпечення від російських окупаційних сил [6]. Показовими є також дані міністра внутрішніх справ України, за якими на територіях, що опинилися під окупацією після 24 лютого 2022 р., стали колаборантами приблизно 250 осіб, які були поліцейськими. *Здебільшого це особи, які не досягли в житті на той час жодних кар'єрних або професійних висот* (курсив – Є.П.) [7].

3. Постсовєтський спадок та прихильність до ідеології «русского міра» (історичні та ідеологічні чинники). Багаторічна політика совєтського режиму щодо України (із формуванням т.зв. інтернаціональної спільності людей *Homo sovieticus*, яка мала штучний характер, внутрішньосовєтськими депортаційними та міграційними процесами тощо), по-перше, вплинула на уповільнення формування української політичної нації та громадянського суспільства з одночасним розвитком культурно-цивілізаційного та світоглядного протистояння, а по-друге, призвела до того, що істотна частина її населення після здобуття незалежності опинилась в тісних соціальних та інформаційних зв'язках із росією та/або росіянами. Зокрема, в одній із судових справ спону-

² Протягом кількох десятиліть комуністи й неокомуністи відчували людей самостійно вирішувати проблеми, думати й брати на себе відповідальність. Натомість привчали, що «мудре» керівництво саме все вирішить. Це особливо яскраво простежується на прикладі Донбасу. Населення останнього у 1991 р. здебільшого проголосувало за незалежність України. Але сподівання, що покладалися на цю перспективу не були виправдані. Ті мешканці регіону, які вбачали в незалежності України перш за все економічну самостійність, уже на початку 1990-х років зіткнулися з низкою проблем соціально-економічного характеру [3, с. 78]

³ Дослідники зауважують, що саме мешканці південних та східних регіонів України найбільше сумують за комуністичними часами, сприймаючи їх позитивно [4, с. 472].

кання до колабораційної поведінки особи визначалося тим, що вона діяла з мотивів непогодження з політикою представників української державної влади, підтримуючи ідеї проросійської спрямованості, включаючи подальший розвиток України, виходячи з геополітичних інтересів російської федерації, які передбачають перебування України у сфері її впливу [8].

Про особливо лояльне ставлення до російської федерації, яка з 2014 р. є країною-окупантом, свідчать дані регулярного соціологічного дослідження. Зокрема, перед Революцією Гідності переважна більшість українців (70%) хотіли бачити як Україну, так і росію незалежними, але дружніми державами. Лише 15% наполягали на тому, що відносини мають бути як з іншими державами (із закритими кордонами, візами, митницями). Досить істотна частка респондентів (12%) бажали навіть об'єднання в одну державу. На першому етапі війни значно зросла частка тих, хто вважав, що відносини мають бути як з іншими державами (з 15% до 44%), хоча все одно 48% вважали, що країни мають лишатися дружніми (частка тих, хто виступав за об'єднання знизилася до 5%). Натомість після широкомасштабного вторгнення до 79% зросла частка тих, хто хоче мати закриті кордони, візи та митницю з росією (ідентичний показник у липні 2022 р. і травні 2023 р.). Лише 10% зараз хотіли б, щоб країни були дружніми, і лише 1% хотів би об'єднання країн в одну. Показово, що дані всіх опитувань до 2014 р. переконливо свідчили, що в різні роки 80 – 90% українців добре ставилися до росії і понад 90% добре ставилися до росіян, а також бажали мати дружні держави. Тому поточні показники, які свідчать про відверте негативне ставлення до росії і простих росіян та бажання міцно «відгородитися», є саме наслідком агресії росії (а не навпаки) [9]. Водночас зазначені дані показують, що саме ті особи, які висловлювали бажання мати спільну з росією державу (для східних регіонів на початку першого етапу війни ця частка українських громадян була найбільшою і становила 28 %), природньо характеризуються найбільшою схильністю до колабораціонізму. Саме за цими показниками, до речі, можна судити про приблизні масштаби колабораційної діяльності.

Зазначені та інші фактори врешті-решт призвели до того, що частина громадян України брала безпосередню участь (асистувала російській федерації) у захопленні території власної держави, сприяла цьому процесові та усвідомлено в подальшому пішла на співпрацю із окупантом, якого як ворога здебільшого не сприймала, поділяючи його основ-

ні цінності та надаючи перевагу ідеології «русского міра»⁴.

Викладене дає змогу констатувати, що в основі колабораціоністських практик на окупованій території України, а також виявленої лояльності частини місцевого населення до окупаційного режиму [10], знаходяться мотиви у виді схильності до постсовєтських ідей під гаслами «русского міра» (політико-ідеологічне підґрунтя) та меркантильні (користолобство; прагнення, інколи оманливі, збагатитись) або низинні (марносластво, помста). Виникнення і становлення колабораціонізму в Україні на тлі живлення проросійських (постсовєтських) ідеологій стало цілком закономірним явищем за визначених вище чинників. До початку російсько-української війни успішно склалися передумови для поширення колабораційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Василенко В.А. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки. *Український тиждень* (спецпроект). 2014. № 42 (362). С. 28 – 42.
2. Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України : аналіт. доп. / [С.І. Здіюрук, В.В. Токман] ; за ред. С.І. Здіюрука. Київ : НІСД, 2023. 36 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.07>.
3. Ситник О. Історичні витоки російсько-української війни 2014 – 2017 років. *Східноєвропейський історичний вісник*. 2017. № 2. С. 71 – 81.
4. Kravchenko V. Fighting Soviet Myths: The Ukrainian Experience. *Harvard Ukrainian Studies*. 2015. vol. 34, no. ¼. p. 447 – 484.
5. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 28 березня 2023 р., судова справа № 127/21065/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109884474>
6. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 09 травня 2023 р., судова справа № 521/10355/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110775822>.
7. Лазур В. МВС не бере участі в політичних розбірках, а після війни «Гвардію наступу» розформують – міністр Ігор Клименко. Інтерв'ю / Радіо Свобода (21 липня 2023 р.). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ministr-ihor-klymenko-intervyu/32509055.html>.
8. Вирок Лебединського районного суду Сумської області від 03 серпня 2022 р., судова справа № 950/974/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105542282>.
9. Грушецький А. Якими українці бачать відносини України і Росії: результати телефонного опитування, проведеного 26 травня – 5 червня 2023 року / Київський міжнародний інститут соціології (27 червня 2023 р.). URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1253&fbclid=IwAR0LFskojnRGfZ9AEsIqYmadFOBqM0Pho-E91dckpfdErzBRQxWCz2Opk>.

⁴ Зроблений висновок із-поміж іншого ґрунтується на використаному автором методі невиключеного спостереження за відповідними соціальними процесами, що передували періоду окупації м. Луганськ.

10. Хто працюватиме в Криму після деокупації й кого вважати колаборантом: відповідає Таміла Ташева / Українське радіо (16 травня 2023 р.). URL: <https://ukr.radio/schedule/play-archive.html?periodItemID=3449941>.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА НОРМА ПРО ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ (СТ. 111-2 КК УКРАЇНИ): СУМНІВНА ЗАКОНОДАВЧА НОВЕЛА

Мовчан Роман Олександрович,

*д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права Донецького національного
університету імені Василя Стуса*

Із моменту відкритого нападу РФ у нашій державі ще більше актуалізувалося невирішене від початку війни 2014 р. питання кримінально-правової протидії різноманітним посяганням на основі національної безпеки України. Чи не найбільш зловідомим із цих питань було те, що норми чинного до 24 лютого 2022 р. кримінального законодавства не забезпечували (зокрема, через абстрактність вживаних у ст. 111 КК формулювань) можливість надання належної та, що не менш важливо, адекватної і диференційованої оцінки діям осіб, які вчиняли здійснювану в різних формах допомогу державі-агресору.

Першим рішенням, яке ВРУ прийняла для усунення цієї проблеми, стало ухвалення 3 березня 2022 р. Закону № 2108-IX, внаслідок якого Кримінальний кодекс України (далі – КК) був доповнений новою ст. 111-1 «Колабораційна діяльність». Водночас, на думку народних депутатів України, для досягнення згаданої мети самого лише цього кроку було недостатньо. І тому вже 14 квітня 2022 р. вітчизняними парламентаріями приймається (з урахуванням пропозицій Президента України) Закон № 2198-IX, головним результатом набрання чинності яким стала поява у системі розділ I Особливої частини КК чергової кримінально-правової новели, направленої на врегулювання відповідальності осіб, які вчинили дії з метою завдання шкоди Україні, – ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору».

Однак чи було виправданим відповідне рішення законодавця? Навряд чи. Чому? Спробую пояснити далі.

Перше, на що я хотів би звернути увагу, це те, що при прийнятті Закону від 14 квітня 2022 р. парламентарії «забули» саме про згадану вище ст. 111-1 КК. Інакше мені складно пояснити наявність у ст. 111-2 КК варіативної вказівки на добровільний збір, підготовку та / або пере-

дачу матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням або окупаційній адміністрації держави-агресора, яка (вказівка) фактично дублює положення присвяченої «господарському» колабораціонізму ч. 4 ст. 111-1 КК. Останньою встановлено відповідальність, зокрема, за передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та / або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора.

Додам, що ці склади злочинів проблематично розмежувати і за ознаками суб'єкта та місця скоєння посягання. Адже, попри наявність розповсюдженого історичного розуміння колабораційної діяльності як поведінки, що може бути вчинена лише громадянином країни і виключно на окупованій території останньої, насправді *de lege lata*:

1) за ч. 4 ст. 111-1 КК (як і за ст. 111-2 КК) відповідальність спроможні нести як громадяни України, так й іноземці та особи без громадянства (загальний суб'єкт);

2) у ч. 4 ст. 111-1 КК (на відміну від деяких інших частин цієї статті) відсутня (як і в ст. 111-2 КК) «прив'язка» згаданої у ній передачі матеріальних ресурсів збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора до тимчасово окупованих територій.

Цікавий підхід до вирішення розглядуваної кримінально-правової проблеми пропонує Н. Антонюк, на думку якої, у ст. 111-2 КК йдеться про організаційні дії, які полягають саме у збиранні й акумуляованні матеріальних ресурсів або інших активів. Виходячи з цього, дослідниця вважає, що особи, які, наприклад, добровільно збирають комп'ютерну техніку, засоби зв'язку чи транспортні засоби для представників держави-агресора, її збройних формувань, окупаційної адміністрації, мають відповідати за пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК); натомість дії тих, хто передав певні предмети відповідним адресатам, повинні кваліфікуватись вже за ч. 4 ст. 111-1 КК [1, с. 62].

Оцінюючи наведений підхід, вважаю за доречне зробити такі застереження.

По-перше, диспозиція ст. 111-2 КК, в якій стосовно відповідних предметів послідовно перераховано три варіативні дії (збір, підготовка, передача), не дає підстав для диференційованої оцінки, з одного боку, збирання (акумулявання) активів, а, з іншого, їх передачі збройним формуванням держави-агресора.

По-друге, згадування у ч. 4 ст. 111-1 КК тільки про «передачу» матеріальних ресурсів не виключає інкримінування цієї норми у випадках скоєння підготовчих (щодо передачі) дій – збирання і підготовки

матеріальних ресурсів (кваліфікація вчиненого у таких випадках, що правда, потребуватиме додаткового посилання на ст. 14 КК).

По-третє, навіть якщо уявити (хоч такий висновок не впливає не лише з буквального, а й з телеологічного тлумачення кримінального закону – маю на увазі зміст супровідних документів до законопроекту, ухваленого як Закон від 14 квітня 2022 р.), що у ст. 111-2 КК маються на увазі лише, так би мовити, організаційні, а тому суспільно небезпечніші (порівняно зі «звичайною» передачею матеріальних ресурсів) дії, то виникає питання: чому така поведінка, яка має на меті завдання шкоди Україні, не повинна визнаватися державною зрадою (ст. 111 КК)?

Наприклад, Овідіопольським районним судом Одеської області за ст. 111-2 КК було засуджено Особу-1. Останньому інкримінувалося те, що він, з метою завдання шкоди Україні шляхом добровільного збору, підготовки та передачі матеріальних ресурсів представникам держави-агресора та її збройним формуванням, у власному смартфоні у групі «Саламатови» у месенджері «Вайбер» організував збір коштів на користь рф [2].

Як на мене, відповідні дії, які, підкреслюю, були вчинені саме з метою завдання шкоди Україні, мали б визнаватися саме державною зрадою, а не пособництвом державі-агресору.

У будь-якому разі з'ясована ситуація викликає занепокоєння через те, що, попри згадану фактичну тотожність аналізованих дій, у санкціях порівнюваних кримінально-правових норм містяться явно неспівмірні за суворістю покарання: якщо за вчинюваний у відповідній формі колабораціонізм (ч. 4 ст. 111-1 КК) як максимально суворе може бути призначено покарання у виді позбавлення волі на строк від 3 до 5 років (як альтернатива фігурує штраф до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), то пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК) карається позбавленням волі на строк від 10 до 12 років.

З огляду на зазначене та за умов, коли ч. 4 ст. 111-1 та ст. 111-2 КК сформульовані так, що допускають, залежно від обраного способу тлумачення, фактично однакову можливість кваліфікації тієї самої за змістом поведінки за різними нормами, в яких передбачено істотно відмінні за ступенем своєї суворості санкції, хотілося б поставити питання: чи є підстави вважати, що відповідні приписи є чіткими, точними та несуперечливими, а головне – чи дають вони особі можливість точно передбачати юридичні наслідки своєї поведінки (передачі матеріальних ресурсів збройним формуванням держави-агресора)? Чи виступають вони тим належним «правовим орієнтиром» при обранні особою того

чи іншого варіанта поведінки?

На мою думку, негативна відповідь на поставлені питання є більш ніж очевидною. І саме тому, посилаючись на конституційний імператив стосовно того, що всі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь, а також необхідність дотримання принципу правової визначеності, я послідовно відстоюю позицію, відповідно до якої передача матеріальних ресурсів збройним формуванням держави-агресора має кваліфікуватися за ч. 4 ст. 111-1 КК [3; 4, с. 71–94; 5, с. 122–136].

Крім створення колізії зі ст. 111-1, доповнення КК ст. 111-2 в її чинній редакції породжує необхідність вирішення питання про відмежування пособництва держави-агресору від державної зради.

Зокрема, йдеться про те, що передбачені у розглядуваній кримінально-правовій новелі такі абстрактні діяння, як *«вчинювані з метою завдання шкоди Україні реалізація чи підтримка рішень та / або дій держави-агресора»*, насправді цілком можуть вважатися державною зрадою у формі такого ж неконкретизованого всеохоплюючого посягання, як *«надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України»*, яким також може визнаватися фактично будь-яке вчинене громадянином України діяння, вчинене на згадані у ст. 111 КК шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

І якщо в контексті співвідношення з нормою про колабораційну діяльність я вказував на те, що одні й ті самі діяння одночасно можуть кваліфікуватися за, з одного боку, ст. 111-1 КК, більшістю частин якої передбачені істотно м'якші покарання, а з іншого – ст. 111-2 КК, санкція якої є куди суворішою за попередні, то у випадку з державною зрадою ситуація зворотна, адже ідентичне за змістом діяння може бути визнано:

– і, скажімо, передбаченою ст. 111-2 КК реалізацією чи підтримкою рішень держави-агресора, за яке, нагадаю, передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк «лише» від 10 до 12 років;

– і наданням іноземній державі допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, вчинення якого в умовах воєнного стану тягне призначення значно суворішого (на противагу покаранню, передбаченому ст. 111-1 КК) покарання у виді позбавлення волі на строк 15 років або довічного позбавлення волі, з конфіскацією майна.

Викладене дає підстави зробити загальний **висновок** про те, що, попри схвальні наміри парламентаріїв, включення до КК ст. 111-2 «По-

собництво державі-агресору» посилило як колізійність кримінального закону, так і частково притаманну йому правову невизначеність, а також змушує вчергове вести мову про надмірну (надлишкову) криміналізацію.

Список використаних джерел

1. Антонюк Н. Державна зрада і колабораційна діяльність. *Слово Національної школи суддів України*. 2021. С. 56–68.
2. Вирок Овідіопольського районного суду Одеської області від 25 травня 2023 р. у справі № 496/350/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111089967>.
3. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Відповідальність за пособництво державі-агресору: проблеми кваліфікації та вдосконалення кримінального закону. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 2. С. 95–117. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/266927>
4. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 241 с.
5. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін. ; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернея. Київ : Норма права, 2022. 278 с.

«ЛАТЕНТНІСТЬ» СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СУДОВИХ ВИРОКАХ

Мисливий Володимир Андрійович,

*д.ю.н., професор, професор кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного права, Національний
технічний університет України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»*

Вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораційною діяльністю, показує їх відносне зростання, оскільки якщо з початку дії ст. 111-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1] в Єдиному державному реєстрі судових рішень у вересні 2022 року було обліковано 70 вироків щодо вказаних діянь, а на кінець цього року загальна кількість засуджених зросла до 176 осіб (ч. 1 ст. 111-1 КК – 140 осіб, ч. 2 – 14, ч. 4 – 17, ч. 5 – 1, ч. 7 – 4 особи) [2], то станом на 1 жовтня 2023 року кількість засуджених за ст. 111-1 КК України зафіксована у 754 вироків [3]. Наведені статистичні показники дають підстави для висновку щодо обґрунтованості криміналізації колабораційної діяльності як суспільно небезпечного діяння в умовах воєнного

стану.

Зазвичай, правозастосовна практика вимагає постійного вивчення її формування з огляду на необхідність удосконалення кримінального законодавства та його застосування. У зв'язку з цим уявляється важливим дослідження судових вироків, які віддзеркалюють сучасну судову практику щодо кримінальних проваджень даної категорії.

Звернення до вказаних судових вироків, окрім з'ясування досягнення завдань правосуддя, має методологічне значення з огляду на їх опрацювання в якості емпіричної бази, що використовується юридичними науками кримінально-правового циклу. Так, аналіз судових вироків показує поступове подолання занадто деталізованого викладу у вироках конвенційної, законодавчої та іншої нормативно-правової бази, пов'язаної з діями, що посягають на основи національної безпеки України, а також надмірного відображення багатьох аспектів соціально-політичної та військово-політичної ситуації в країні. При цьому характерно, що такий виклад матеріалу, займаючи значну частину вироку, іноді характеризувався явно шаблонним змістом.

Важливе значення щодо протидії та запобіганню колабораційних кримінальних правопорушень має врахування їх суб'єктивної сторони під кутом зору кримінально-правової та кримінологічної характеристик.

Зокрема, що стосується суб'єктів цих кримінальних правопорушень, то у вироках стосовно засуджених часто не вказується вік, національність, громадянство, соціальний статус, сфера діяльності тощо. Взагалі складається враження, що або судді не вказують необхідні дані у вироках, або виконавці, які вносять вирок у реєстр судових рішень, не керуються відповідним алгоритмом щодо внесення таких відомостей. Проте, у кримінально-правовому контексті такі відомості взагалі є незамінними, оскільки необхідні для кримінально-правової кваліфікації колабораційних дій винного, а також при призначенні покарання як такі, що характеризують його особу.

У кримінологічному плані зазначені відомості мають важливе значення для аналізу типологічних рис засуджених колаборантів, оскільки дозволяють з'ясувати кримінологічну характеристику правопорушника, тобто створити його «портрет», необхідний для розробки та застосування заходів запобігання колабораційним проявам у суспільстві.

Іншим серйозним недоліком, який віддзеркалює зміст вироків щодо кримінальних правопорушень даної категорії, є відсутність аналізу та оцінки суб'єктивної сторони колабораційної діяльності. При цьому йдеться не про вину та її форми, оскільки обминути це питання прак-

тично неможливо, але ж, що стосується мотивів та мети вказаних діянь, то ці питання у вироків взагалі залишаються поза увагою судів. І хоча рекомендація пункту 3 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24.10.2003 року № 7 щодо врахування таких ознак конкретного злочину й обставин його вчинення, зокрема таких, як форма вини, мотив і мета, не втратила свого значення, можливо суди не вважають необхідним звертати на них увагу при кримінально-правовому аналізі саме кримінальних проступків.

Проте, така судово практика, на наш погляд, є неприйнятною, оскільки відсутність у вироків мотиваційної складової правопорушників як і відповідної мети колабораційної діяльності зводять нанівець результати правоохоронної і судової діяльності щодо запобігання колабораційної діяльності. І хоча відомо, що чинне кримінальне процесуальне законодавство фактично позбавило вказані органи обов'язку виконувати профілактичну функцію, законодавець поки що невилучив завдання щодо запобігання кримінальним правопорушенням зі змісту вимог ч. 1 ст. 1 КК України, яке органи досудового розслідування та суд повинні виконувати.

У чому сенс такої постановки питання? Справа в тому, що невідзначення мотивів і мети колабораційних кримінальних правопорушень не дозволяє з'ясувати внутрішні антисуспільні установки винного, коріння причин та умов, що слугували вчиненню колабораційних дій, спрямованих проти своєї держави та її народу, покарання, за які хоча й зовні виглядає жорстким, але навряд чи відображає їх дійсну суспільну небезпечність. Адже не випадково законодавець визначив їх родовим об'єктом основи національної безпеки України.

При цьому автор тез не дорікає професійній складовій суддів у частині зауважень до змісту вироків, адже проблема постає в іншому – відсутності у вироків відображення суб'єктивних факторів правопорушника, які покликали колабораційні дії з його сторони. Між тим, саме імперативний метод кримінального права ставить правопорушника, який постає перед органами дізнання та суду, в положення, яке зобов'язує його нести кримінальну відповідальність за свої протиправні дії проти власної держави, що вимагає від нього дійсного, реального каяття за вчинене. Саме це вимагає від органів дізнання та суду скористатися можливістю не лише формально констатувати у вирокі серед обставин, що пом'якшують покарання, те, що особа щиро розкалася у вчиненому кримінальному правопорушенні, але й засудити мотиви, які спонукали її до вчинення кримінального проступку.

У зв'язку з цим вдається, що потрапляння норм щодо кримінальних проступків серед злочинів проти основ національної безпеки України віддзеркалює певні негативні моменти їх застосування в контексті питання щодо «латентності» ознак суб'єктивної сторони колабораційних правопорушень. На сьогодні суди при розгляді кримінальних проступків, передбачених ст. 111-1 КК України, керуються положеннями Глави 30 Особливі порядки провадження в суді першої інстанції, § 1. Спрощене провадження щодо кримінальних проступків, а відтак статтями 381, 382 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [3], відповідно до яких суд розглядає обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений не оспорує встановлені під час дізнання обставини і згоден з розглядом обвинувального акта. І хоча відповідно до ч. 3 ст. 282 КПК України суд має право призначити розгляд у судовому засіданні обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку та викликати для участі в ньому учасників кримінального провадження, якщо визнає це за необхідне, такі випадки є одиничними. При цьому вести мову про виправний та виховний вплив процесу відправлення правосуддя на правопорушника майже позбавлено сенсу.

Водночас суд, звертаючись до з'ясування ознак суб'єктивної сторони колабораційної діяльності, згідно з процесуальним законом, має можливість зазначити їх, посилаючись на ці обставини, встановлені органом досудового розслідування, проте у жодному випадку суд такої можливості не використовує. Очевидно, що така ситуація з дослідженням доказів у кримінальному провадженні, які характеризують суб'єктивну сторону винного, пояснюється їх відсутністю і в матеріалах органів дізнання, яке саме за своєю суттю є спрощеною формою досудового розслідування, а тому не переймається встановленням цих факультативних ознак.

Отже, будь-яке спрощення у царині кримінального та кримінального процесуального права має бути виваженим та обґрунтованим з огляду на те чи йдеться про звичайну крадіжку, чи про правопорушення, спрямовані проти основ національної безпеки держави.

Що ж стосується ознак суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, яке характеризується колабораційністю, то обізнаність мотиваційної сторони його вчинення є важливою для розуміння характеру та ступеня його суспільної небезпечності, адже навіть у шлягері про лодочника, який не змастив уключину маслом, яка скрипіла, чим викрив юнака більшовикам, автор пісні вказує, що затриманий бачить

«як один генерал проклятому гаду сім рубликів дав», тобто розкриває корисливий мотив зрадника.

Розкриття суб'єктивних ознак колабораційних кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки є важливим завданням органів кримінальної юстиції, адже з початком повномасштабної російської агресії проти України на розвиток військово-політичної ситуації в умовах воєнного стану в Україні очевидно впливає такий фактор, як недосягнення необхідного рівня національної консолідації громадян, що вимагає подолання, а отже кримінально-правова політика разом з усіма іншими можливими засобами повинна бути спрямована на зміцнення захисту основ національної безпеки України від проявів колабораційної діяльності.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України. Прийнятий 5 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Судова влада України. Річний звіт за 2022 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022.
3. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>.
4. Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 року № 7.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

ПРЕЗЕНТАЦІЯ ОКРЕМИХ РЕЗУЛЬТАТІВ СОЦІОЛОГІЧНОГО ОПИТУВАННЯ «ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ЯКОЮ ВОНА Є І ЯКОЮ ЇЇ БУТИ?»¹

Рубащенко Микола Анатолійович,

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Приступаючи до дослідження колабораціонізму з юридичної точки зору в межах дослідницького проєкту «Колабораціонізм на тимча-

¹ Підготовлено та опубліковано за грантової підтримки Національного фонду досліджень України в рамках проєкту «Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях України: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій» (проєкт № 2021.01/0106). Зміст, висвітлений у цих тезах, може не співпадати з поглядами Національного фонду досліджень України.

сово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій» ми намагалися розглянути його максимально багатогранно, звісно в межах наших можливостей. Хоча це й не просто, адже це явище може знаходитися у фокусі уваги істориків, соціологів, політологів, психологів та багатьох інших дослідників. Та навіть у межах юридичної науки його можна розглядати не тільки крізь призму кримінального права, але й міжнародного, конституційного, адміністративного тощо. Для дослідження цього надскладного феномену, або за словами відомого дослідника Стенлі Гоффмана – «пекельно складного», потрібно використовувати максимально широкі палітру методів. Одним з них є метод соціологічного опитування, як основний соціологічний метод, за допомогою якого можна одержати інформацію, не завжди відображену в документальних джерелах чи доступну безпосередньому спостереженню.

Соціологічні опитування є методом збирання інформації за допомогою постановки запитань певній групі людей (респондентів), відібраних за певним принципом – так, щоби ця відібрана сукупність за основними параметрами репрезентувала генеральну сукупність – тобто ту спільноту, на яку надалі поширюватимуться висновки опитування [1, с. 7]. У нашому випадку такою групою було обрано правниче середовище: прокурори і прокурорки, судді, їх помічники і помічниці, адвокати і адвокатки, науковці, викладачі і викладачки.

Звичайно підвищений інтерес могло б викликати й проведення опитування серед військовослужбовців Збройних Сил України та інших формувань, серед пересічних громадян різної вікової категорії, зрештою й серед деокупованого населення або ж навіть серед самих колаборантів, напр., з метою встановлення мотиваційної картини, з'ясування обставин, які впливали на вибір колабораційної стратегії поведінки тощо. Переконалий, що такі дослідження ще будуть проведені. Однак поки наш фокус уваги зупинився на правничому (чи то експертному) середовищі.

Наразі методом анкетування було опитано 355 респондентів. Анкета отримувалась респондентами через посилання на Google-форму анонімно без фіксації даних, за допомогою яких можна ідентифікувати особу. Серед них найбільшу частину становлять судді та помічники (майже 50%), прокурори – 26%, науковці-правники і викладачі правничих дисциплін – 17% та адвокати – 8%. Принагідно висловлюємо подяку керівництву Тренінгового центру прокурорів та Національної школи суддів за сприяння у проведенні опитування серед відповідних категорій правників. Помітно вища частка прокурорів, суддів і помічників

суддів порівняно з іншими категоріями респондентів пов'язана з тим, що їх опитування було здійснено централізовано під час проведення заходів з підвищення кваліфікації. Опитування серед науково-викладацького складу та адвокатів було запущено через соціальні мережі та професійні чати. Ці категорії респондентів за своєю природою є більш вільними, не є службовими особами, не звикли до централізації, тож і кількість відповідей серед них виявилась значно меншою.

У ході опитування були зібрані певні демографічні дані про опитаних, зокрема посада, вік та стать, та задано 10 запитань стосовно проблематики відповідальності за колабораційну діяльність. Ці питання були сформульовані з огляду на існуючі теоретичні та практичні проблеми. У цій доповіді презентовано результати за кількома з цих питань.

1. Перше питання: *«Чи було доцільним доповнення КК України статтю 111-1 «Колабораційна діяльність» з огляду на наявність інших норм КК, якими охоплювалась співпраця з окупантом?»*. Поява цього питання пов'язана насамперед з вирішенням проблеми доцільності згаданої законодавчої новели. У 2016 р. у тезах доповіді мною відмічалось, що прояви колабораціонізму цілком охоплюються ст. 111 КК «Державна зрада» і висловлювалися сумніви щодо доповнення КК окремою статтею про колабораціонізм [4, с. 331]. Разом з тим, ще до появи ст. 111-1 у літературі були висловлені й протилежні погляди, зокрема В. Н. Кубальським та Є. О. Письменським [2, с. 355; 3, с. 56]. Результати опитування продемонстрували, що респонденти позитивно відповідають на це питання.

Відповіді	Респонденти	Респонденти (у %)
Так, однозначно	205	57,74
Радше так	105	29,58
Радше ні	36	10,14
Ні, однозначно	9	2,54

При цьому це стосується всіх опитаних категорій. Найвищий відсоток підтримки можна спостерігати серед прокурорів та суддів, дещо менший серед адвокатів та науковців. Відповідь «Однозначно так» надали майже 2/3 суддів і прокурорів. Натомість серед адвокатів та науковців цей показник значно менший – 40,1% та 38,6 % відповідно.

Відповіді	Прокуро- ри	Судді / помічники	Адвокати	Науковці / викладачі
Так, однозначно	65,2	64,1	40,1	38,6
Радше так	28,3	27,3	31,6	36,8
Радше ні	4,3	8,0	16,2	21,1
Ні, однозначно	2,2	0,6	12,1	3,5

Якщо порівняти між собою діаметрально протилежні за своїм значенням відповіді (а саме – «однозначно так» і «радше так» – з одного боку, і «однозначно ні» та «радше ні» – з другого боку), то можна спостерігати таку картину: майже 27 % представників наукової та адвокатської спільноти сукупно висловились негативно.

Категорії правників	Так, однозначно / Радше так	Ні, однозначно / Радше ні
Прокурори / судді	91,8%	8,2%
Науковці (виклада- чі) адвокати	73,0%	27,0%

Зауважу лише, що моя думка порівняно з 2016 р. дещо змінилась: я не відмовляюсь від своїх слів про те, що фактично всі прояви колаборації охоплювались і раніше ст. 111 КК, однак все ж уважаю доповнення КК ст. 111-1 слухним з огляду на переважно менш сувору відповідальність порівняно зі ст. 111 КК про державну зраду.

2. Друге питання: «Який зв'язок, на Вашу думку, повинна мати колабораційна діяльність з умовами окупації?». Картина відповідей на це питання може вразити дослідників, які спеціалізуються на проблематиці колабораціонізму. Адже для дослідників явища колабораціонізму загалом майже апріорною та безсумнівною є теза про те, що колабораціонізм невіддільний від міжнародно-правового режиму окупації. Можливо він не обов'язково має місце безпосередньо на тимчасово окупованих територіях, але він зонайменше повинен бути безпосередньо пов'язаним з умовами окупації. Натомість так уважають загалом лише 19% опитаних, а 71% наполягають на тому, що колабораційна діяльність повинна мати місце і поза умовами окупації.

Колабораційною має визнаватися діяльність:	Респонденти (у %)
ВИКЛЮЧНО в умовах окупації	20,5
ТАКОЖ І ПОЗА умовами окупації	74,4
Важко сказати / Інше	5,1

При цьому характерним є те, що позиція «також і поза умовами окупації» відображається в поглядах більшості кожної з опитаних груп (судді – 82%, прокурори – 80%, науковці – 56%, адвокати – 52%). Разом з тим, якщо знову вдатися до порівняння протилежних позицій за змістом із накладенням їх на відповідні категорії правників, то варто відмітити суттєву різницю. Прихильників визнання колабораційної діяльності такою, що вчиняється виключно в умовах окупації, значно більше серед науковців та адвокатів (в 3.5 рази).

Колабораційною має визнаватися діяльність: →	Виключно в умовах окупації	Також і поза умовами окупації	Важко сказати / Інше
Прокурори / судді	14,4%	81,5%	4,1%
Науковці (викладачі) / адвокати	40%	53%	7%

Розмірковуючи над такими, як видається неочікуваними результатами, можна припустити, що частина респондентів при відповіді на це питання брала за основу чинні положення ст. 111-1 КК, котрі передбачають, що окремі види колабораційної діяльності можуть учинятися й поза умовами окупації, зокрема, публічні заперечення та заклики з ч. 1 цієї статті.

3. Третє питання: «Хто має визнаватися суб'єктом колабораційної діяльності в разі внесення змін до КК України?». Відповіді на це питання також дисонують із, як убачалося, загальновизнаною позицією серед дослідників явища колабораціонізму: 34% респондентів вважають, що таким суб'єктом має бути тільки громадянин України, 31% – будь-яка фізична особа, за винятком громадян держави-агресора, і 30% бачать таким суб'єктом будь-яку фізичну особу. Тобто, загалом 61% вважають, що такими суб'єктами можуть бути не лише громадяни України, але й іноземці та особи без громадянства (за виключенням громадян країни-агресорки чи включно з ними).

Однак при більш детальному розгляді цих результатів потрібно звернути увагу на таке. Якщо аналізувати відповіді окремих категорій

респондентів, то біля 51% науковців/викладачів вважають, що таким суб'єктом має виступати саме громадянин України. Будучи прихильником цієї позиції, убачається, що науковці очевидно ясніше уявляють генетичний зв'язок між співпрацею на користь окупанта та громадянством тих, хто співпрацює. Не дарма ж прийнято вважати, що колабораціонізм має стигматизуючий ефект в аспекті зрадницької співпраці, а зрада у свою чергу може вчинитися лише підданим держави-суверена.

Суб'єктом колабораційної діяльності в разі внесення змін до КК України має визнаватися:	Прокурори	Судді / помічники	Адвокати	Науковці / викладачі
Тільки громадянин України	25,0	34,9	28,0	50,9
Будь-яка фізична особа, крім громадян держави окупанта	37,0	28,6	28,0	31,6
Будь-яка фізична особа	33,7	34,9	32,0	12,3
Інше	4,3	1,7	12,0	5,3

Якщо ж виділити серед науковців/викладачів тих, що здобули науковий ступінь зі спеціальності «Кримінальне право; кримінально-виконавче право і кримінологія» чи викладають (викладали) кримінальне право, то серед них кількість прихильників визнання суб'єктом колабораційної діяльності виключно громадянина України є відчутно вищою (64%).

Убачається, що бачення суб'єктом колабораційної діяльності ширшого кола осіб, а не лише громадян України, пов'язане із запитом суспільства на покарання тих осіб, які не є громадянами України, однак які надають істотну допомогу окупанту, у т.ч. й громадян держави-агресора, які часто займають важливі адміністративні посади на окупованих територіях. З цього приводу в 2016 р. мною вже обґрунтовувалась необхідність звернення уваги законодавцем на те, що на відміну від дій громадян України, які й так охоплювалися ст. 111 КК, існувала потреба в криміналізації таких самих дій інших осіб, що сприяють агресору в його незаконній окупації [4, с. 331]. У цьому аспекті видається слушною пропонування розробниками проекту нового КК стаття про окупаційну діяльність (ст. 9.1.9), яка виокремлюється поряд зі статтею про колабораційну діяльність (ст. 9.1.8) і передбачає відповідальність за практично ті ж самі дії, проте вчинені не громадянином України [5].

4. Четверте питання: «Як повинна каратися співпраця з агресором/окупантом на окупованих територіях порівняно зі співпрацею на неокупованих територіях?». На це питання майже 35% респондентів надали відповідь – «так само/однаково». Менш суворо загалом розглядають караність колабораційної діяльності, вчиненої на окупованих територіях, загалом біля 37% опитаних. Водночас 28% респондентів убачають її караність загалом більш суворою.

	Однозначно менш суворо	Радше менш суворо	Радше більш суворо	Однозначно більш суворо	Так само (однаково)
Респонденти	10,7%	26,5%	10,7%	17,5%	34,6%

Разом з тим, застосовуючи порівняння протилежних позицій між двома протилежними групами респондентів, можна побачити таку цікаву картину: серед прокурорів і суддів позиції загалом відносно рівні, хоча дещо вищою є кількість тих, хто вбачає караність однаковою. Натомість серед науковців та адвокатів явно превалює позиція про однозначну чи радше менш суворо відповідальність (62,5%).

Караність співпраці на окупованих територіях порівняно зі співпрацею на неокупованих територіях →	Однозначно чи радше менш суворо	Так само/однаково	Однозначно чи радше більш суворо
Прокурори / судді	28,5%	42,2%	29,3%
Науковці / викладачі / адвокати	62,5%	17,0%	20,5%

5. П'яте питання: «Чи згодні Ви з тезою, що населення на окупованих територіях, як правило, вимушене контактувати (вступати у відносини) з окупантом?». Відповіді на це питання дивним чином контрастують з відповідями на попереднє. Останні показали – загалом 63% респондентів вказали на те, що співпраця на окупованих територіях має каратися так само або більш суворо порівняно зі співпрацею на неокупованих територіях. Але водночас, як показує аналіз відповідей на п'яте питання, 82% опитаних погоджуються з тим, що населення на окупованих територіях, як правило, вимушене вступати у відносини з окупантом (48 % «радше так» і 33 % «однозначно так»). У цьому зв'язку виникає логічне запитання, якщо контакти на окупованій території переважно є вимушеними, а для співпраці на неокупованій тери-

торії очевидно вимушеність характерною не є, то чому ж співпраця на окупованій території має каратися так само чи більш суворо? Можна припустити, що цей дисонанс показує розрив між етичною (моральною і емоційною) та юридичною (експертною) сторонами оцінки. Розуміючи в цілому вимушений характер взаємодії населення з окупантом, що так чи інакше має привілейовано впливати на відповідальність, респонденти емоційно не наважуються визнати пом'якшення караності співпраці в умовах окупації порівняно зі співпрацею поза такими умовами. Додатковим чинником, що спричиняє такий дисонанс, може бути також і те, що співпраця на окупованих територіях не завжди пов'язана з небезпекою висловлення лояльності до України, не рідко вона є результатом вільного вибору, зробленого особами, котрі були прихильниками «руського міра» ще до окупації.

Такими є попередні та окремі результати проведеного соціологічного опитування. Більш детальний аналіз на основі остаточних результатів дослідження буде відображено в подальших публікаціях.

Список використаної літератури

1. Бекешкіна І. Види і типи соціологічних досліджень (с. 7-11) / Опитування громадської думки. Як правильно розуміти та інтерпретувати соціологічні дані: посібник для журналістів. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. Київ. 2020. 110 с. URL: <https://dif.org.ua/article/opituvannya-gromadskoi-dumki-posibnik-dlya-zhurnalistiv-2020>.

2. Кубальський В.Н. Проблеми кримінально-правової протидії колабораційній діяльності. Правова держава. 2019. Вип. 30. С. 353-360.

3. Письменський Є.О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис. Северодонець: Румянцева Г. В., 2020. 120 с.

4. Рубашенко М.А. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм за чинним КК України. Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 12-13 жовт. 2016 р.). Харків: Право, 2016. С. 328-331.

5. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України станом на 14.09.2023. Реформування кримінального законодавства України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ (СТАТТІ 111-111² КК УКРАЇНИ). ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ТА ЗАСТОСОВНЕ МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО

*Айрапетов Мануел Анушаванович,
керуючий партнер адвокатського бюро «Айрапетов і Партнери»
аспірант 2 курсу, спеціальність «Міжнародне право»
ННІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка*

1. Застосовне міжнародне право та національне право України. Сучасне міжнародне право містить низку яскравих прикладів окупації. Разом з тим, пропонується проводити дослідження навколо окупації в Україні та інших прикладах окупації.

Починаючи з 2014 року, з моменту окупації Автономної республіки Крим Російською Федерацією, Україна та Російська Федерація знаходяться в умовах міжнародного збройного конфлікту, що означає застосування певного масиву міжнародного гуманітарного права. З 24.02.2022 р., після повномасштабного вторгнення РФ на територію України, розміри окупованої території сягають 18-20% від загальної території України. Тим не менш, відповідно до норм сучасного міжнародного права – окупація не є інструментом переходу (цесії) території від однієї держави до іншої. Тобто, окупація території України ніяким чином не знаменує цесію української території до РФ.

Оскільки об'єктом дослідження є недостатність міжнародно-правового регулювання режиму окупації, необхідно сфокусуватись на Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 року, Протоколу I до них, міжнародних звичаях в сфері міжнародного гуманітарного права та іншому застосовному масиві міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини.

Не останню роль в аналізі застосування норм міжнародного права та міжнародного гуманітарного права (зокрема) відіграє судова практика міжнародних органів ад'юдикації, таких як: Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй, Міжнародний трибунал по колишній Югославії, Міжнародний кримінальний суд, Європейського суду з прав людини, тощо. Консультативним висновком від 2004 року щодо правомірності будівництва стіни у Палестині, Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй даючи відповідь на питання ГА ООН, у пункті 106 цього Консультативного висновку [8], зазначив, що міжнародне право прав людини не припиняє свою дію на період збройного конфлі-

кту. Виникають три ситуації правозастосування: i) деякі права можуть бути виключно питаннями міжнародного гуманітарного права; ii) інші можуть бути виключно питаннями права прав людини; iii) інші можуть бути питаннями обох цих галузей міжнародного права.

Таким чином, за висновком Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй, при аналізі режиму окупації, необхідно аналізувати діючі норми міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, як *lex specialis*. Додатково, обов'язковим є аналіз національного законодавства при визначенні норм захисту прав та свобод людини в режимі окупації.

Режим окупації передбачає захист прав цивільного населення та інші режими захисту, що передбачені в сучасному міжнародному гуманітарному праві та міжнародному праві прав людини. Джерела МППЛ не припиняють свою дію під час міжнародного збройного конфлікту.

Відповідно до положень статті 54 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року, окупаційній державі забороняється змінювати статус посадових осіб та суддів. Таким чином, встановлено заборону (обмеження) для певних публічно-правових дій окупаційній державі. При цьому, міжнародне гуманітарне право не містить заборони або деталізації утворення окупаційною державою паралельних окупаційних органів та судів.

Тобто, з однієї сторони існує заборона (обмеження), що передбачене статтею 54 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року, а з іншої сторони виникає правовий вакуум в частині утворення окупаційних органів та відсутності деталізації порядку їх утворення.

У відповідь на окупацію, Україна змінює територіальну підсудність судів, що мала територіальну юрисдикцію над районами окупованої території Україна (у відповідності до частини 7 статті 147 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»).

Тобто, рішення української влади цілком зрозуміле – забезпечення правосуддя у зв'язку з тим, що немає можливості здійснювати правосуддя у зв'язку з воєнним станом та бойовими діями. Разом з тим, частина 7 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» не передбачає тимчасову окупацію, як причину неможливості ведення судочинства.

Абзацом 1 частини 1 статті 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [4] передбачено, що у випадку неможливості вчинення судочинства на тимчасово окупованих територіях, підсудність

судів змінюється у порядку передбаченому частиною 7 статті 7 Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Попри очевидну юридичну колізію абзацу 1 частини 1 статті 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та частиною 7 статті 147 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», адже вона не передбачає тимчасову окупацію, як причину неможливості ведення судочинства, важливим є той факт, що законотворець не визначив критеріїв, відповідність яким здійснення судочинства на тимчасово окупованих територіях неможливо. Таким чином, при встановленні режиму тимчасово окупованих територій, Україна не врахувала в повній мірі статтю 54 Женевської конвенції про захист цивільного населення від 1949 року та помилково імплементовано норми неможливості здійснення судочинства на тимчасово окупованих територіях.

Судовий захист є одним з найголовніших способів захисту прав і свобод людини. Доступ до справедливого суду (статті 5 ЄКПЛ) [5] передбачає можливість захисту, а люди, що опинились в окупованій території, на якій відсутні судові органи втрачають можливість такого способу захисту, як судовий захист.

2. Конституція України, право на працю та кримінальне правопорушення колабораціонізму. Статтею 228 Цивільного кодексу України встановлено правові наслідки правочину, який порушує публічний порядок [13]. Частиною 1 статті 228 передбачено, що правочин вважається таким, що порушує публічний порядок, якщо він був спрямований на порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина, знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади, незаконне заволодіння ним.

Розберемо поширений приклад, коли людину змусили співпрацювати з окупантами. В такому випадку, дії окупантів по відношенню до громадянина/громадянки є прямим порушенням конституційних прав такого громадянина.

Частиною 1 статті 43 Конституції України «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується» [8]. Конституційний Суд України у рішенні від 9 липня 1998 року № 12-рп/1998 визначив (абзац третій, пункту 4 мотивувальної частини): *«Зміст права на працю полягає у можливості кожної особи заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується (стаття 43 Конституції України). Це право забезпечується обов'язком держа-*

ви створювати громадянам умови для повного його здійснення, гарантувати рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовувати програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Однак це конституційне право громадянина не може пов'язуватись лише з певною формою трудового договору, який укладається громадянином відповідно до його волевиявлення.»

Таким чином, окупанти змусили громадянина вступити з ними до трудових відносин.

Оскільки окупанти (представники РФ) шляхом фізичного та психологічного тиску можуть змушувати громадянина/громадянку до співробітництва, окупантами порушено конституційне право підзахисного на працю, яку він має право обирати вільно і на яку вільно погоджується. Таким чином, окупантами викривлена воля громадянина/громадянки на вільне обрання та погодження на працю.

Оскільки окупанти є іноземцями, що змушують до співробітництва українських громадян, застосовуються норми міжнародного приватного права. Відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право», адже присутній іноземний елемент. Відповідно до частини 1 статті 52 Закону України «Про міжнародне приватне право» [2], колізійна норма стосовно трудових відносин, що здійснюються на території України визначає застосовним законодавством – законодавство України.

Відповідно до частини 2 статті 228 Цивільного кодексу України, правочини, що порушують публічний порядок є нікчемними.

Відповідно до частини 2 статті 215 Цивільного кодексу України – недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом (нікчемний правочин). У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається.

Відповідно до частини 1 статті 216 Цивільного кодексу України – недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю.

Фізичний та психологічний примус окупантами підзахисного до співробітництва є прямим порушенням конституційного права на працю, що передбачено статтею 43 Конституції України. Нікчемність такого правочину приводить до того, що він не створює юридичних наслідків.

Частиною 1 статті 2 Кримінального кодексу України визначено [9], що «Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального пра-

випорушення, передбаченого цим Кодексом».

Склад кримінального правопорушення (злочину). Судова практика в Україні визначає, що склад кримінального правопорушення являє собою абстрактну теоретичну конструкцію і включає чотири елементи: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону. Кожен елемент включає певний набір ознак: обов'язкових і факультативних для кваліфікації діяння як кримінального правопорушення (пункт 46 вироку Вищого антикорупційного суду, справа №760/26347/18, провадження 1-кп/4910/12/19).

Тобто, частиною 1 статті 2 Кримінального кодексу України чітко встановлено, що підставою для кримінальної відповідальності є склад кримінального правопорушення.

Системний аналіз статей 2 та статей 111-111² Кримінального кодексу України приводить нас до необхідності встановлювати та враховувати наявність або відсутність складу кримінального правопорушення ще на етапі досудового розслідування. На прикладі статті 111 Кримінального кодексу України «Державна зрада», сторони можуть формувати в повній мірі картину наявності або відсутності складу кримінального правопорушення.

Статтею 62 Конституції України визначено презумпцію невинуватості особи. Статтею 17 Кримінального процесуального кодексу України додатково зафіксовано презумпцію невинуватості та забезпечення доведеності вини. Тобто, сторона обвинувачення зобов'язана довести вину, надати докази [10].

Дані прийому можуть бути доречними на етапі оскарження повідомлення на підозру. Оскаржуване повідомлення про підозру містить лише тези та не підкріплені документами судження слідчої.

Окрім цього, конче важливим є встановлення обставин, що передбачені частиною 3 статті 111 Кримінального кодексу України. Чи здійснивала особа дій, що дозволяє звільнити особу від відповідальності.

3. Проблема запобіжного заходу. Обов'язок доказування вагомості застосування такого виняткового запобіжного заходу, як тримання під вартою, покладається на сторону обвинувачення. Тобто саме прокурором в процесі повинно бути надано такі докази неможливості застосування запобіжного заходу на більш м'який, які б не могли б бути піддані жодному сумніву.

Слідчий суддя в свою чергу повинен ретельно дослідити наявні докази вказаних ризиків, проаналізувати, дати належну оцінку в кожній конкретній справі. Це узгоджується з позицією Європейського суду з прав людини, який у своєму рішенні у справі «Кобець проти України»

(Заява № 16437/04) від 14 лютого 2008 року зазначив [12], що «Суд повторює, що відповідно до його прецедентної практики при оцінці доказів він керується критерієм доведення «поза розумним сумнівом» (також рішення у справі «Авшар проти Туреччини» (Avsar v. Turkey), пункт 282) [11]. Таке доведення має впливати із сукупності ознак чи неспростовних презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою».

Згідно статтею 177 КПК України, метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків. Підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених цим Кодексом.

Ризиками у кримінальному провадженні можуть бути наступні (відповідно до частини 1 статті 177 Кримінального процесуального кодексу України): 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Пунктами 1-7 частини 1 статті 184 Кримінального процесуального кодексу України встановлено загальні вимоги до клопотання про застосування запобіжного заходу визначено перелік інформації, що повинно міститись у клопотанні про застосування запобіжного заходу.

Пунктом 4 частини 1 статті 184 Кримінального процесуального кодексу України встановлено, що клопотання повинно містити посилення на ризики, що зазначені у статті 177 Кримінального процесуального кодексу України.

Доказами на обґрунтування ризику можуть бути: фактичне переховування від органів досудового розслідування та/або суду; показання свідків про намір особи переховуватись, придбання квитків, зміна місця проживання підтверджені документально, відомості про відсутність

постійного місця проживання, тощо; фактичні знищення, ховання або спотворення будь-якої з речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; показання свідків, про намір підозрюваного вчинити дії особи, спрямовані на знищення, схов або спотворення важливих для слідства речей чи документів, спроба підозрюваної особи вчинити дії направлені на знищення доказів – підтверджені документально; незаконний вплив на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні – підтверджені документально; документи, які підтверджують, що підозрюваний вчиняв подібні дії у минулому, показання свідків, дані про особу, підтверджуючі його протиправну поведінку, інформація про притягнення особи до кримінальної відповідальності або до адміністративної відповідальності, інформація про кримінальні зв'язки особи; перешкоджання кримінальному провадженню іншим чином – підтверджене документально; необхідні докази того, що особа вчиняє якісь конкретні дії, направлені на створення перешкод правосуддю; вчинення іншого кримінального правопорушення чи продовження кримінального правопорушення, у якому особа підозрюється, обвинувачується; документами, довідками про те, що особа вже притягалась до кримінальної відповідальності, була засуджена, має не зняту чи не погашену судимість, схильна до протиправної поведінки, притягалась до адміністративної відповідальності, інформація про те, що не будучи раніше судимою, особа вчинила декілька злочинів, інформація про зловживання наркотичними засобами чи алкоголем.

Стосовно загрози переховування від органів досудового слідства або суду або втечі, практика ЄСПЛ виходить з того, що якщо тяжкість покарання, якому може бути підданий підозрюваний, чи обвинувачений можна законно розглядати, як таку, що може спонукати до втечі, однак можливість жорстокого засудження є недостатньою для виправдання тримання під вартою. При цьому переховування від органів досудового слідства або суду або втечі не впливає з простої можливості для підозрюваного/обвинуваченого перетнути кордон держави. Для того, щоб ця обставина мала реальний характер потрібно доказувати наявність інших обставин, а саме: характеристики особи, її моральний облік, місце проживання, професію, прибуток, сімейних зв'язків, будь яких зв'язків з іншою країною, або наявність зв'язків в іншому місці.

Особливу роль у доведенні наявності ризиків, що передбачені частиною 1 статті 177 Кримінального процесуального кодексу України, є режим застосування частини 6 статті 176 КПК. Тобто, за наявності

ризиків, до підозрюваних або обвинувачених застосовується тримання під вартою, як запобіжний захід у кримінальних провадженнях, що відкриті за статтями 109-114-2, 258-258-6, 260, 261, 437-442 Кримінального кодексу України.

4. Статті 39 і 40 Женевської конвенції про захист прав цивільного населення 1949 року та колабораціонізм згідно Кримінального кодексу України. Межа застосування.

Відповідно до приписів статті 40 Женевської конвенції про захист цивільного населення 1949 року (далі по тексті – ЖК4), держава окупант має право примусово залучати місцеве населення (громадян постраждалої від окупації держави) на окупованих територіях до робіт «...виконання яких є необхідним для забезпечення продуктів харчування, житла, одягу, транспорту та здоров'я людей і які не є безпосередньо пов'язаними з проведенням воєнних операцій».

Статтею 39 ЖК4 передбачений стандарт захисту прав людини, що втратили свої місця роботи з огляду на міжнародний збройний конфлікт.

Обидва механізми, і статті 39 ЖК4 і статті 40 ЖК4 допускають та прямо передбачають способи заробітку грошей для громадян постраждалої держави з джерел держави-окупанта. Єдиним обмеженням (лімітацією) є недопустимість залучення громадян постраждалої від окупації держави до забезпечення ведення бойових дій. Цікавим та особливим в даному аспекті, є правовий режим частини 3 статті 40 ЖК4, котрою встановлено, що до осіб, які знаходяться під захистом застосовується національний режим.

Висновки. Статті 111¹ та 111² досить детально наводять гіпотези, диспозиції та санкції. Разом з тим, у правозастосуванні необхідно виокремити, що на етапі досудового розслідування та всебічного дослідження обставин, важливо встановити саме **волю** особи, що підозрюється або обвинувачується за такими статтями Кримінального кодексу України. Окрім цього, важливо звертати увагу сторонам досудового розслідування на застосовне міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевську конвенцію про захист цивільного населення 1949 року та підстав для звільнення для відповідальності, якщо такі існують.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
2. Про міжнародне приватне право: Закон України № 2709-IV від 23.06.2005. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.
3. Про судоустрій та статус суддів: Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

4. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України № 1207-VII від 15.04.2014 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

6. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України № 374-IV від 26.12.2002 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text>.

7. Консультативний висновок щодо юридичних наслідків будівництва стіни на окупованій палестинській території, Міжнародний суд (ICJ), 9 липня 2004 р.

8. Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

9. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 05.04.2001. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

10. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13.04.2012. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

11. Рішення Європейського суду з прав людини «Авшар проти Туреччини».

12. Рішення Європейського суду з прав людини «Кобець проти України».

13. Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV від 16.01.2003. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ АМНІСТІЇ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД¹

Новіков Олег Володимирович,

*к.ю.н., ст. наук. співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені
академіка В. В. Сташиса НАПрН України*

1. Амністія за колабораційну діяльність у післявоєнний період є складною та доволі дискусійною темою, яку неоднозначно обговорюють у різних суспільствах і контекстах. Вона може стати як важливою складовою процесу політичного примирення після війни, сприяти національному єднанню, так й породити почуття несправедливості щодо жертв збройного конфлікту та безкарності стосовно громадян, які співпрацювали з державою-агресором.

У цей же час, як зауважила экс-заступниця міністра юстиції України з питань європейської інтеграції Валерія Коломієць: «Він (мається на увазі Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих

¹ Тези доповіді підготовлені на виконання проєкту «Захист прав людини в концепції перехідного правосуддя: українська модель» (реєстр. номер 2022.01/0204), що виконується за підтримки Національного фонду досліджень України.

актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 3 березня 2022 р. № 2108-IX – *примітка мая*) приймався як жорстка відповідь тим, хто, перебуваючи в окупації, захоче підтримувати окупаційну владу. Він приймався в умовах, коли ми не мали досвіду деокупації великих територій. Повторюю: цей закон більше не про перспективу деокупації, а про реакцію на повномасштабне вторгнення» [1]. З огляду на значну кількість облікованих кримінальних правопорушень за ст. 111-1 КК України (за офіційними статистичними даними Офісу Генерального прокурора у 2022 р. було обліковано 3851 кримінальне правопорушення за цією статтею, а за 8 місяців 2023 р. – 2575) та перспектив тривалості російсько-української війни, така амністія виглядає невідворотним процесом, що допоможе у майбутньому зекономити ресурси й суттєво зменшити навантаження на правоохоронні органи та пенітенціарну систему. Враховуючи це, потрібно вже сьогодні намагатися виявити майбутні проблеми застосування амністії за колабораційну діяльність та шукати можливі шляхи їх розв'язання.

2. Амністія колабораціоністів не можлива без внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» від 01.10.1996 № 392/96-ВР (далі – Закон). Так, ст. 111-1 КК України розташована у розділі I Особливої частини КК України («Злочини проти основ національної безпеки України»). Відповідно до п. «г» ч. 1 ст. 4 Закону, амністія не може бути застосована до осіб, яких засуджено за злочини проти основ національної безпеки України. Це означає, що відповідно до чинного законодавства амністія за колабораційну діяльність фактично неможлива.

Однак, виключення зазначеної норми з Закону не є варіантом розв'язання цієї проблеми. Злочини проти національної безпеки зазвичай становлять серйозну загрозу для країни і її громадян. Захист національної безпеки є пріоритетним завданням для будь-якої держави, і застосування амністії в таких випадках може само собою становити загрозу національній безпеці. Отже, передумовою застосування амністії до колабораціоністів є внесення змін до п. «г» ч. 1 ст. 4 Закону, які б передбачали виключення щодо колабораційної діяльності.

3. Слід також продумати умови застосування амністії щодо колабораціоністів. Не будь-яка колабораційна діяльність заслуговує на амністування. Так, ст. 111-1 КК України містить низку складів кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораціонізмом, окремі з яких (ч.ч. 6-8) мають високий ступінь суспільної небезпеки. Застосування амністії за такі правопорушення має стати скоріше виключенням ніж

правилом, або взагалі заборонено.

Стосовно інших кримінальних правопорушень (ч. 1-5 ст. 111-1 КК України) необхідно теж виробити зважений підхід. Наприклад, ч. 5 ст. 111-1 КК України передбачає відповідальність за добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території. Водночас, як свідчать результати опитування «Правовий захист постраждалих від воєнних злочинів росії», проведеного соціологічною групою «Рейтинг» 23-26 грудня 2022 р., у питанні застосування амністії для різних категорій мешканців окупованих територій, стосовно яких було встановлено факти колаборації з ворогом, відносна більшість українців вважають можливою повну або часткову амністію для вчителів, лікарів, соціальних працівників (68%), керівників місцевих комунальних установ (58%) та керівників місцевих підприємств, банків, організацій (51%). Амністію для журналістів місцевих ЗМІ допускають 38%, не допускають – 57%. Амністію для членів місцевих політичних партій та учасників незаконних збройних формувань допускають більше 20%, проти цього – більше 70%. Для чиновників місцевих органів влади та представників силових органів амністію вважають можливою менше 20%, близько 80% – неможливою [2]. Зважаючи на це, слід не тільки передбачити форми колабораційної діяльності, за які допустима амністія, але й безпосередньо категорії посад або пов'язаної діяльності, щодо яких вона допустима.

Крім того, умовами амністії можуть бути, зокрема, невчинення особою інших кримінальних правопорушень під час окупації або участь у післявоєнній відбудові тощо.

4. Важливим питанням також є порядок та процедура застосування амністії за колабораційну діяльність. Іншими словами потрібно продумати модель такої амністії, для вироблення якої потрібно відповісти на декілька питань.

Перше питання – який вид амністії буде застосовано. Це може бути як «загальна» амністія, так і індивідуальна щодо конкретних осіб. У випадку останньої потрібно створити тимчасовий спеціальний слідчий орган на кшталт Комісії правди та прощення, яка працювала з 1996 по 1998 рр. у Південно-Африканській Республіці [3], що буде займатися, зокрема, підготовкою матеріалів для індивідуальної амністії.

Друге питання – чи будуть умови застосування амністії (компенсація спричиненої шкоди або участь у післявоєнній відбудові тощо). Якщо так, то слід визначити порядок контролю за виконанням таких

умов.

Цікаво, що результати наведеного вище дослідження показали, що майже 90% опитаних підтримують ідею створення спеціальної судової системи (на кшталт антикорупційної) для здійснення правосуддя щодо злочинів вчинених під час війни росії проти України [2]. На мій погляд, зважаючи на тимчасовість та територіальність (найбільша питома вага кримінальних проваджень щодо колабораціонізму буде на деокупованих територіях) таких судів, вони можуть вважатися особливими судами, а отже й неконституційними (відповідно до ч. 6 ст. 125 Конституції України створення надзвичайних та особливих судів не допускається).

5. Підсумовуючи вищесказане, рішення про застосування амністії до колабораціоністів вимагає ґрунтовного суспільного обговорення з метою забезпечення балансу між справедливістю та потребою відновлення суспільства після війни. Вже сьогодні потрібно розробляти порядок та умови застосування такої амністії, а також продумати її можливі моделі.

Список використаних джерел

1. Післявоєнна амністія може стати виходом, аби не змінювати законодавство про відповідальність за колабораціонізм – Мін'юст / Дзеркало тижня. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/pisljavojenna-amnistija-mozhe-stati-vikhodom-abi-ne-zminjuvati-zakonodavstvo-pro-vidpovalnist-za-kolaboratsionizm-minjust.html>.
2. Правовий захист постраждалих від воєнних злочинів росії (23-26 грудня 2022 року) / Соціологічна група «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pravoviy_zahist_postrazhdalih_v_d_vo_nnih_zlochinniv_v_ros_23-26_grudnya_2022.html.
3. Амністія і прощення як елементи розбудови миру після збройного конфлікту / Українська гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/amnistia-i-proshchennia-ia-elementy-rozbudovy-muru-pislia-zbroynoho-konfliktu>.

СПІВПРАЦЯ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ІЗ ДЕРЖАВОЮ-АГРЕСОРОМ ТА ЇЇ ПРЕДСТАВНИКАМИ

Михайліченко Тетяна Олександрівна,

к.ю.н., доц., доцентка кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін ПЮІ Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, ст.н.сп. НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Будь-який збройний конфлікт та війна стосуються не лише військових, вони торкаються в певній мірі і цивільного населення. Чинне

міжнародне гуманітарне право загалом досить повно перераховує права та свободи цивільного населення та окремо працівників у сфері охорони здоров'я. Окремо регламентуються й обов'язки тієї з держав, яка фактично контролює (здійснює ефективне управління) певними територіями. Так, одним із обов'язків є забезпечення права на охорону здоров'я, складовою якого є право на медичну допомогу. У той же час реалізація права на охорону здоров'я неможлива без медичних працівників та діяльності медичних установ. Тож задля забезпечення вказаних прав, країни домовилися про низку правил, які наразі викладені у Женевських конвенціях, та Додаткових протоколах. De-jure медичні працівники (як цивільні, так і військові) в умовах збройного конфлікту/війни мають певні привілеї. За дотримання ними певних правил, їм має бути забезпечена можливість виконувати професійні обов'язки, а пораненим і хворим, відповідно, отримувати медичну допомогу.

Окремим рівнем регулювання захисту медичних працівників та об'єктів в умовах збройного конфлікту виступають акти рекомендаційного характеру міжнародних урядових та неурядових організацій (до прикладу, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 37/197, Резолюція Ради Європи 904 (1988), Резолюція ВООЗ 46.39, Резолюція ВООЗ 55.13 та ін.).

Водночас досвід сучасної російсько-української війни засвідчив, що декларування таких норм не завжди означає їх виконання щонайменше однією зі сторін¹. Загалом, майже щороку з 2014 р. і донині російські війська неправомірно атакували і продовжують атакувати не лише цивільні об'єкти, а й медичні установи, санітарний транспорт та вбити чи травмувати медичних працівників². За жодним інцидентом і донині ніхто не покараний³.

Окремим же викликом стає перебування цивільного населення та працівників сфери охорони здоров'я на тимчасово окупованих терито-

¹ Більш детально див. статтю «Mykhailichenko T., Zabuha Yu., Babanina V., Syiploki M. Protection of the Right to Health During the Period of Armed Conflict: The Experience of Ukraine» [2].

² Як внаслідок, 23 травня 2022 року ВООЗ та 88 країн підтримали резолюцію України «Надзвичайна ситуація в сфері охорони здоров'я в Україні та країнах, що приймають і приймають біженців, внаслідок агресії Російської Федерації», відмітивши агресія Російської Федерації проти України [...] спричиняє серйозну перешкоду здоров'ю населення України, а також має регіональні та ширші за регіональні наслідки для здоров'я [3]. Однак, як засвідчили подальші події, жодні заклики не мають значення для РФ.

³ Подібна ситуація, як відмічає Abdulkarim Ekzayez, мала місце і в Сирії. Більш того, так само як і в Україні, вони залишаються безкарними до сьогодні [4].

ріях. З одного боку, відносно цивільного населення маємо низку норм (хоч і досить неідеально прописаних), які дії є недопустимими. Зокрема, Законом України № 2198-IX від 14.04.2022 р. Кримінальний кодекс (далі – КК) України доповнено статтями 111-1 «Колабораційна діяльність» та ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору». Не вдаючись у проблемні питання відносно опису цих норм та не менш складних питань щодо призначення покарання за вказані кримінально-протиправні діяння, варто відмітити, що законодавець не прописав як оцінювати співпрацю працівників сфери охорони здоров'я з державою-агресором, її збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора. Саме цей аспект в подальшому, як видається, стане дуже складним питанням. Більш того, вже наразі ці питання в тій чи іншій мірі, але постають перед правоохоронними органами, які працюють на деокупованих територіях, та в окремих випадках, якщо є певні докази про порушення на тимчасово окупованих територіях. Так, нещодавно з'явилася інформація, що слідчі Служби безпеки України завели 7 кримінальних справ щодо лікарів на окупованій території в Донецькій та Луганській області, 4 з них – за статтями за колабораційну діяльність, 3 – за державну зраду [1].

Отож, чи може/має працівник сфери охорони здоров'я нести кримінальну відповідальність за співпрацю з ворогом, перебуваючи на тимчасово окупованих територіях? Відповідь на це питання, як видається, не є однозначною і потребує чіткого встановлення певних критеріїв (умов):

1 – якщо працівник сфери охорони здоров'я на тимчасово окупованих територіях виконує виключно свої професійні обов'язки лікаря (-ки) чи молодшого медичного персоналу (медсестра, медбрат, фельдшер (-ка), акушер (ка)), то в такому випадку кримінальна відповідальність має виключатися. При цьому не важливо кому саме та в якій кількості надавалася медична допомога. Такий підхід повною мірою відповідає нормам міжнародного гуманітарного права та чинному українському законодавству. У тому числі такий же підхід міститься і в роз'ясненні МОЗ стосовно колабораційних дій у медичній сфері;

2 – якщо медичний працівник отримує заробітну плату⁴, медичну продукцію тощо від окупаційної влади, здійснюючи свої професійні обов'язки лікаря (-ки) чи молодшого медичного персоналу (медсестра, медбрат, фельдшер (-ка), акушер (ка)), то в такому випадку криміналь-

⁴ Більш того, відповідно до рішення Міністерства охорони здоров'я України медичним працівникам, які залишилися на тимчасово окупованих територіях, заробітна плата нараховується за пакетом збереження робочих місць.

на відповідальність теж має виключатися;

3 – якщо працівник сфери охорони здоров'я на тимчасово окупованих територіях виконує не лише вказані вище професійні обов'язки, а й бере на себе виконання інших обов'язків, пов'язаних з функціонуванням медичної установи, то:

3.1 – якщо це не обмежує право цивільних осіб на отримання медичної допомоги – відповідальність, на нашу думку, має виключатися;

3.2 – якщо це зменшує можливість надання медичної допомоги для цивільних шляхом, приміром, перепрофілювання цивільного медичного закладу у військовий госпіталь, то, на нашу думку, такий працівник сфери охорони здоров'я на тимчасово окупованих територіях має нести кримінальну відповідальність. Так, наразі вже відомим є факт, коли кримський «посадовець» («голова» міністерства охорони здоров'я окупованого Криму) організував постачання лікарських засобів, обладнання та автомобілів із медичних закладів захопленого півострова на потреби російських військових, які атакували південь України. Крім того, за його вказівкою місцеві лікарні було переобладнано під військові шпиталі для прийому поранених загарбників [5]. Видається, що в цьому кейсі говорити про не притягнення особи до кримінальної відповідальності є абсолютно помилково;

3.3 – якщо медичний працівник йде на співпрацю задля отримання посад, преференцій чи за політичними переконаннями – має нести кримінальну відповідальність за ст. 111 або ст. 111-1 КК України;

4 – якщо в діях працівника сфери охорони здоров'я на тимчасово окупованих територіях, що виконує професійні обов'язки, містяться ознаки кримінально караного діяння у зв'язку з іншими діями, то питання про кримінальну відповідальність має обов'язково ставитися. Приміром, наразі передана до суду справа щодо лікарки-офтальмологині з тимчасово окупованого Маріуполя, яка під час ранкового медичного огляду вказала бойовикам-загарбникам на 7 українських військовослужбовців (останніх таємно лікували та переховували інші медичні працівники цієї лікарні) [1]. Повною мірою підтримуємо, що дана особа має нести кримінальну відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 111 «Державна зрада» КК України. Адже первинним тут є не виконання лікаркою своїх функцій, а саме умисна діяльність, спрямована на шкоду безпеці України та співпраця з ворогом, яка не пов'язана із забезпеченням права на охорону здоров'я. В іншому випадку лікар з Херсонщини пішов на співпрацю з РФ, а саме він став так званим «в.о. головного врача» захопленої «Алешковской центральной районной больницы», переєстрував лікарню в органах

окупаційної адміністрації, агітував медичний персонал до співпраці з окупантами, видавав зарплату в рублях, займався антиукраїнською пропагандою та примушував працівників брати участь у проросійських заходах. Відповідно до публікацій у ЗМІ, особі заочно повідомлено про підозру в пособництві державі агресору (ч. 1 ст. 111-2 КК України) [6]. Однак, як видається, окрім дій, передбачених вказаною нормою, мала місце і колабораційна діяльність (частини 5 та 6 ст. 111-1 КК України).

При цьому варто пам'ятати, що і нині значна частина України перебуває в окупації, частина територій є окуповані вже 9-й рік, а отже, виклики після їх деокупації, які постануть перед судовими та правоохоронними органами, потребуватимуть комплексного і складного рішення.

Список використаної літератури

1. Поліна М., Леванська І. СБУ розслідує сім кримінальних справ про колабораціонізм щодо лікарів в окупації на Донбасі. Суспільне-новини. 21.09.2023. URL: <https://suspilne.media/576953-sbu-rozslidue-sim-kriminalnih-sprav-pro-kolaboracionizm-sodo-likariv-v-okupacii-na-donbasi/>.

2. Mykhailichenko T., Zabuha Yu., Babanina V., Syiploki M. Protection of the Right to Health During the Period of Armed Conflict: The Experience of Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022;4(16):66-81. DOI <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-a000434>.

3. Resolution 'Health emergency in Ukraine and refugee receiving and hosting countries, stemming from the Russian Federation's aggression' № A75/A/CONF./6, 23 May 2022. URL: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA75/A75_ACONF6-en.pdf.

4. Bersi M. A Healthier World Is One without War. At a recent School of Public Health seminar, experts discussed the long-term effects of war on the health of populations. 30 March 2022. URL: <https://www.bu.edu/sph/news/articles/2022/a-healthier-world-is-one-without-war/>.

5. Сприяв війні проти України: СБУ повідомила про підозру "голови МОЗ" окупованого Криму. 12.11.2022. UNIAN.NET. URL: <https://www.unian.ua/society/spriyav-viyni-proti-ukrajini-sbu-povidomila-pro-pidozru-golovi-moz-okupovanogo-krimu-12043353.html>.

6. Маняш Т. Лікар з Херсонщини отримав підозру в пособництві російським окупантам. 29.07.2023. LB.UA. URL: https://lb.ua/society/2023/07/29/567669_likar_z_hersonshchini_otrimav_pidozru.html.

ІМУНІТЕТ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

*Вишневська Інна Анатоліївна,
аспірантка кафедри кримінального права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
провідний фахівець ВАНПП ПФПНП
Львівського державного університету внутрішніх справ*

1. Притягнення медичних працівників до кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності неодноразово ставало предметом дискусії серед науковців, проте повторно тема набула актуальності із доповненням КК новою статтею 111-1 «Колабораційна діяльність», яка містить 14 унікальних форм об'єктивної сторони. Водночас з точки зору надання медичної допомоги на окупованих територіях найбільший інтерес становить така форми об'єктивної сторони як провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, передбачена ч. 4 ст. 111-1 КК.

2. Відповідно до п. 14.1.36 ст. 14 ПК, під господарською діяльністю розуміється діяльність особи, що пов'язана із виготовленням та реалізацією продукції чи наданням послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність та спрямовані на отримання доходу. Таке розуміння господарської діяльності закладено і в ч. 4 ст. 111-1 КК. Слід зазначити, що в розумінні національного законодавства, надання медичної допомоги є послугою. Так, згідно з абз. 20 ч. 1 ст. 3 Основ, закріплено визначення медичної послуги (послуги з медичного обслуговування населення), тобто послуги, що надається пацієнту закладом охорони здоров'я, реабілітаційним закладом або фізичною особою-підприємцем, яка зареєстрована та отримала в установленому законом порядку ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, та оплачується її замовником.

3. Необхідно звернути окрему увагу на термінологію, зокрема визначення сторін надання медичної допомоги (медичних працівників та пацієнтів) в міжнародних актах у сфері гуманітарного права. У пп. «с» та «е» ст. 8 Додаткового протоколу до Женевської конвенції по відношенню до медичних працівників (у розумінні національного законодавства України) використовується термін «медичний персонал», що охоплює собою осіб, які призначені **стороною**, що перебуває в конфлікті, **виключно для медичних цілей**, а саме: розшуку, підбирання, транспортування, встановлення діагнозу чи лікування, включаю-

чи надання першої допомоги, поранених, хворих і осіб, які потерпіли корабельну аварію, а також для профілактики захворювань, чи для **адміністративно-господарського забезпечення** медичних формувань або для роботи на санітарно-транспортних засобах та для адміністративно-технічного забезпечення, призначені **постійно або тимчасово**. Із наведеного формулювання можна зробити висновок, що цим поняттям охоплюються як медичні працівники (у розумінні ч. 1 ст. 74 Основ), які безпосередньо надають медичну допомогу, так і особи, які здійснюють адміністрування та забезпечують її надання в межах закладу охорону здоров'я (головні лікарі, завідувачі відділень тощо).

Слід звернути увагу, що пораненими і хворими, відповідно до п. а ст. 8 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 08 червня 1977 року, є як військовослужбовці будь-якої зі сторін конфлікту, так і цивільні особи, які внаслідок травми, хвороби, іншого фізичного чи психічного розладу або інвалідності потребують медичної допомоги чи догляду, та які утримуються від будь-яких ворожих дій.

4. Наразі існує три підходи до вирішення питання про кримінальну відповідальність медичних працівників за надання медичної допомоги на окупованій території. Прихильники першого підходу зазначають, що кримінальна відповідальність медичних працівників виключається у зв'язку із виконанням ними професійного обов'язку з надання медичної допомоги. Другий підхід також передбачає виключення кримінальної відповідальності таких осіб у зв'язку із наявністю у діянні крайньої необхідності або фізичного чи психічного примусу (ст.ст. 39, 40 КК України). Водночас, науковці, які притримуються третього підходу, зазначають, що кримінальна відповідальність медичних працівників виключається у зв'язку із малозначністю діяння.

5. Аналіз норм міжнародного гуманітарного права дозволяє зробити висновок про те, що медичний персонал за виконання ними професійного обов'язку з надання медичної допомоги на окупованій території не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку із правомірністю такої поведінки. Підтвердженням цьому є положення у ч. 1 ст. 16 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 08 червня 1977 року, у якій передбачено, що: «Ні за яких обставин жодна особа не може бути піддана покаранню за виконання нею медичних функцій, сумісних з медичною етикою, незалежно від того, в інтересах якої особи виконуються ці функції». В цьому випадку можли-

вим є говорити про наявність імунітету у медичного персоналу.

Окремо потребує уточнення обсяг поняття «покарання». Системне тлумачення Женевських конвенцій дає підстави зробити висновок, що в цьому випадку покарання не зводиться виключно до переліку кримінально-правових засобів, а й включає в себе застосування до особи будь-яких засобів юридичної відповідальності. Таким чином, за умови дотримання умов правомірності (виконання обов'язку відповідно до встановлених законодавством вимог, дотримання медичної етики тощо) медичний персонал не може бути притягнений до жодного виду юридичної відповідальності.

6. Основою такого імунітету медичного персоналу є наступні положення. Так, відповідно до абз. 1 ст. 56 Конвенції про захист цивільного населення в умовах війни від 12.08.1949 на окупаційну державу покладено обов'язок забезпечувати та підтримувати діяльність закладів охорони здоров'я, а також забезпечувати на окупованій території задовільні умови з погляду охорони здоров'я та санітарії. В свою чергу, зазначено, що «медичному персоналу усіх категорій буде дозволено виконувати свої обов'язки».

Таким чином, окупаційна влада зобов'язана організувати та налагодити порядок надання медичної допомоги, здійснювати відповідне ліцензування такої діяльності, проводити закупки лікарських засобів, необхідного обладнання тощо. Водночас медичний персонал продовжує виконувати відповідний професійний обов'язок з надання медичної допомоги.

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Політова Анна Сергіївна,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Маріупольського державного університету*

Збройна агресія російської федерації розпочалася для Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей не з 24 лютого 2022 року. Вона розпочалася у 2014 році, коли було окуповано Автономну Республіку Крим, а також окремі райони Донецької та Луганської областей. Збройний конфлікт, який вважали «внутрішнім збройним конфліктом», насправді був міжнародним збройним конфліктом і однією з сторін була, є і залишається російська федерація.

Ще у 2014 році певна частина населення добровільно та усвідомлено взяла участь у так званих «референдумах» та стала співпрацювати з «ноюю адміністрацією». Не виключенням стали і працівники закладів освіти.

1. Якщо ми говоримо про історію початку колабораційної діяльності працівників ЗВО, то варто відзначити, що 7 квітня 2014 року «верховна рада днр» проголосила створення «донецької народної республіки». 11 травня 2014 року на території, підконтрольній «днр», було проведено «референдуми» про самовизначення, які не були визнані жодною державою-членом ООН. 12 травня 2014 року за результатами «референдуму» було проголошено незалежність «днр» від України. 14 травня 2014 року «верховна рада днр» прийняла «конституцію днр».

14 серпня на окупованій території Донецької області створюється так зване «міністерство освіти і науки днр», а 30 серпня так званим «міністром освіти і науки днр» зазначено, що практичні усі заклади освіти починають працювати з 01 жовтня та викладатимуть за російськими стандартами.

Саме з вересня 2014 р. на окупованій території Донецької області розпочинають працювати низка ЗВО.

Але, лише у 2016 році у законодавстві України з'являється визначення «тимчасово переміщений вищий навчальний заклад, тимчасово переміщена наукова установа», під якою розуміється державний, комунальний чи приватний вищий навчальний заклад або наукова установа, які в період тимчасової окупації або проведення антитерористичної операції, але до моменту повернення тимчасово окупованої території під загальну юрисдикцію України або до дати набрання чинності Указом Президента України про завершення проведення антитерористичної операції або військових дій на території України за рішенням засновника (засновників) змінили своє місцезнаходження (перемістилися) з тимчасово окупованої території або з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, до населених пунктів на підконтрольній українській владі території [2], хоча значна частина вищезазначених закладів вищої освіти змінила свої місцезнаходження і перебувала на підконтрольній Україні території ще з початку збройного конфлікту.

Чим займаються ЗВО на окупованій території? Вони впроваджують російський стандарт освіти, виховують ненависть до всього українського, створюють спеціалізовані вчені ради, видають наукові журнали, укладають угоди про співробітництво між ЗВО днр, лнр, російської федерації тощо. Проте, призначення у цих ЗВО на посади здійсню-

ється лише через перевірку так званого «міністерства державної безпеки».

2. Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року стало викликом. Не виключенням стала й система вищої освіти, оскільки «російська збройна агресія 2022 р. приведе до істотних змін у системі вищої освіти України в цілому. Передовсім скорочення державних видатків на вищу освіту та бюджетних місць у ЗВО, зниження доходів населення, значне посилення «освітньої міграції» можуть спричинити суттєве зниження попиту на вітчизняну вищу освіту з відповідними наслідками для викладачів, адміністрацій та мережі ЗВО. Водночас війна стрімко прискорила перебіг природних тенденцій розвитку системи вищої освіти щодо оптимізації та корекції її структури, обсягів і змісту» [3].

15 березня 2022 р. набули чинності зміни до Кримінального кодексу України, згідно з якими колабораційна діяльність у закладах освіти кваліфікується як кримінальне правопорушення. Освітняни, які погодились співпрацювати із державою-агресором, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 111-1 КК України:

«Здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, - караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років» [4].

Разом з тим, встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність працівників освіти не стало перепоною для створення нових закладів вищої освіти на нових окупованих територіях України, а науково-педагогічні працівники усвідомлено продовжують йти на співробітництво, вважаючи, що не мають іншого вибору.

Проте, співробітництво та створення ЗВО на окупованих територіях – це одна сторона проблеми, адже насправді колабораційна діяльність працівників ЗВО може мати латентний характер або навіть працевлаштування одночасно у двох ЗВО: на підконтрольній території України та окупованій території.

Окрім того, у 2022 та 2023 роках МОН України було затверджено

Стандарт вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 08 Право, спеціальності 081 Право, Стандарт вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 08 Право, спеціальність 081 Право та Стандарт вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, галузі знань 08 Право зі спеціальності 081 Право, де серед розробників є також колишній працівник ЗВО, який сьогодні працює у ЗВО м. Севастополя на окупаційну владу.

Висновки. Підводячи підсумок, вважаємо, що наведені нами факти та інформація – це лише маленький айсберг існуючих проблем. Можна з впевненістю говорити, що колабораційна діяльність має прихований характер. Проте, рано чи пізно таємне стає явним. Але чи зможе система вищої освіти сприймати такі факти? Чи зможемо ми притягнути винних за колабораційну діяльність? Це одне питання, яке нам потрібне вирішити.

Інше питання, яке виникає – це кваліфікація. Проведений нами аналіз вироків суду свідчить про те, що виникає складність у кваліфікації щодо притягнення до відповідальності працівників закладів освіти, адже серед 57 вироків суду в Єдиному державному реєстрі судових рішень неможливо знайти однозначного підходу щодо кваліфікації: чи достатньо ч. 3 ст. 111-1 КК України або потребує додаткової кваліфікації за ст. 111 КК України. Також маємо й іншу кваліфікацію таких діянь.

Вважаємо, що саме кваліфікація за сукупністю ч. 3 ст. 111-1 та відповідною частиною ст. 111 КК України буде більш повною, оскільки колабораційна діяльність є видом державної зради, не дивлячись на загальне правило кваліфікації кримінального правопорушення при конкуренції частини та цілого: завжди потрібно застосовувати ту норму, яка найповніше охоплює всі фактичні обставини діяння. Вона має переваги перед нормою, яка передбачає лише частину того, що вчинив злочинець.

Список використаної літератури

1. Образование в Донецкой Народной Республике. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Образование_в_Донецкой_Народной_Республике.
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності вищих навчальних закладів, наукових установ, переміщених з тимчасово окупованої території та з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження: Закон України від 3 листопада 2016 року № 1731-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1731-19#Text>
3. Українська система вищої освіти в умовах воєнної агресії РФ: проблеми й перспективи розвитку. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/ukrayinska-systema-vyshchhoiy-osvity-v-umovakh-voyennoyi-ahresiyi-rf-problemy-y>

4. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року. Станом на 05 жовтня 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІОНІЗМ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЛИТВИ¹

Шульженко Надія Володимирівна,

к.ю.н., доцент, доцентка кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, ст. наук. дослід. відділу дослідження проблем кримінального права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03 березня 2022 р. № 2108-IX внесено зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК України), яким передбачено відповідальність за колабораційну діяльність. Тому вивчення зарубіжного досвіду, а саме аналіз кримінально-правової оцінки колаборації з окупантом має важливе значення для подальшого наукового дослідження.

Кримінальний кодекс Литви від 26 вересня 2000 р. № VIII-1968 з останніми змінами від 23 квітня 2015 року – № XII-1649) у Розділі XVI «Злочини проти незалежності, територіальної цілісності та конституційного ладу Литовської держави» у ст. 120 визначає поняття «колабораціонізм». Зокрема вказується, що громадянин Литовської Республіки, який в умовах окупації або анексії допомагає органам незаконного уряду зміцнювати окупацію або анексію, придушувати опір литовського населення або іншим чином допомагає незаконному уряду в проведенні діяльності проти Литовської Республіки карається позбавленням волі на строк до п'яти років [1].

Варто вказати, що у литовському Законі про основи національної безпеки від 19 грудня 1996 р. № VIII-49 (з останніми змінами від 23 липня 2009 р. – № XI-409) у Розділі IV «Громадянський опір», зазнача-

¹ Підготовлено та опубліковано за грантової підтримки Національного фонду досліджень України в рамках проєкту «Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях України: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій» (проєкт № 2021.01/0106). Зміст, висвітлений у цих тезах, може не співпадати з поглядами Національного фонду досліджень України.

ється, що сила громадянського спротиву визначається волею і самовизначенням Нації боротися за власну свободу, рішучістю кожного громадянина, незалежно від віку та професії, всіма можливими засобами протистояти нападнику чи загарбнику і сприяти обороні Литви. Держава підтримує автономні громадські організації, діяльність яких сприяє підготовці громадянського опору або зміцненню обороноздатності. У разі нападу або посягання на територіальну цілісність Литви або її конституційний лад громадяни та їх автономні утворення вживають дій громадянського опору – ненасильницького опору, непокори та відмови від співпраці з незаконною адміністрацією, а також збройний опір. Також у Розділі II, що стосується загальних положень оборони Литви, вказується, що Литва буде протистояти агресору всіма доступними засобами: військовою обороною та партизанською боротьбою, громадянською непокорою, відмовою від колабораціонізму та іншими засобами [2].

Зазначимо, що закріплення кримінальної відповідальності за колабораціонізм безумовно було пов'язане із історичними подіями у Литві. Як визначають дослідники, протягом двадцятого століття Литва пережила півстоліття іноземного панування. Чи можна весь період між 1940 і 1990 роками характеризувати як «окупацію» в будь-якому іншому сенсі, крім суто юридичного, є сумнівним [3, с. 140]. Також у Законі про основи національної безпеки від 19 грудня 1996 р. № VIII-49 У Розділі II «Загальні положення оборони Литви» визначає, що Литва готуватиметься до оборони на основі сучасної науки про війну та десятирічного досвіду післявоєнної партизанської боротьби проти військ і окупаційного режиму Радянського Союзу [2]. Можемо побачити, що литовське законодавство чітко оцінювало час перебування у складі Радянського Союзу як окупаційний режим. Цікава думка, можливо і нам потрібно переосмислити цей підхід.

Якщо розглянути українське законодавство, яке стосується національної безпеки, то проаналізувавши Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII [4] та Рішення Ради національної безпеки і оборони України Про Стратегію національної безпеки України, що було введено в дію Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 [5], вони не містять поняття «колабораціонізм», «колабораційна діяльність» та «співпраця з ворогом/окупантом». У Рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, введеного в дію Указом Президента України від 24

березня 2021 року № 117/2021, у п. 12 лише вказано, що Україна запроваджує заходи у сфері перехідного правосуддя, зокрема щодо відшкодування шкоди, завданої у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, захисту та відновлення порушених прав, притягнення до відповідальності винних осіб, забезпечення права на правду про збройний конфлікт, недопущення виникнення збройного конфлікту в майбутньому [6]. Можливо у контексті існуючої збройної агресії є необхідність доопрацювати та інтегрувати у законодавство, що стосується основ національної безпеки ці поняття.

Як висновок варто зазначити, що досвід Литви щодо закріплення кримінальної відповідальності за колабораціонізм є надзвичайно важливим для дослідження питань пов'язаних із співпрацею з окупантом і для України.

Список використаної літератури

1. Republic of Lithuania law On the approval and entry into force on the criminal code 26 September 2000 No VIII-1968 (last am. on 23 April 2015 – No XII-1649). URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a84fa232877611e5bca4ce385a9b7048?jfwid=q8i88110w>.

2. Republic of Lithuania law on the basics of national security 19 December 1996 № VIII-49 (As last amended on 23 July 2009 – No XI-409). URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.353942?jfwid=pd6eq4zc3_

3. Saulius Sužiedėlis Lithuanian Collaboration during the Second World War: Past Realities, Present Perceptions. P. 140-163. URL: https://yivo.org/cimages/suziedelis_collaborators.pdf.

4. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

5. Рішення Ради національної безпеки і оборони України Про Стратегію національної безпеки України, що було введено в дію Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

6. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя», введене в дію Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 117/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533>.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІД ДОПОМОГИ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРУ

*Книженко Оксана Олександрівна,
професор кафедри кримінального права та кримінології
Навчально-наукового гуманітарного інституту,
д.ю.н., професор, Національна академія Служби безпеки України*

Повномасштабне вторгнення росіян на територію нашої держави викликало низку чималих змін, стосуються вони й кримінального законодавства. Поряд із таким новим складом кримінального правопорушення як колабораційна діяльність, до Кримінального кодексу України (далі КК України) було прийнято іншу норму, яка багато в чому нагадує колабораційну діяльність. Зокрема, йдеться про пособництво державі-агресору, яке за багатьма ознаками подібне до колабораційної діяльності, оскільки в обох складах кримінальних правопорушень говориться про допомогу державі-агресору, збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, яка надається в тій чи іншій формі.

Законодавець, приймаючи обидві норми в 2022 році з проміжком часу в один місяць, поспіхом виписав ознаки зазначених кримінальних правопорушень.

Наявні наукові напрацювання з порушеної проблематики засвідчують дискусійність питання щодо кваліфікації діянь, пов'язаних із допомогою державі-агресору, збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора.

Судова практика щодо застосування ст. 111-2 КК України є в сотні разів мізерніше, ніж за ст. 111-1 КК України. Так, в Єдиному державному реєстрі судових рішень (далі – Реєстр) станом на 29 серпня 2023 року знаходиться менше 10 відкритих до загального доступу вироків, в яких особу засуджено за пособництво державі-агресору. Водночас за колабораційну діяльність міститься більше семи сотень таких вироків. Звертає на себе увагу й той факт, що вирок стосовно ст. 111-2 КК України, в згаданому реєстрі почали опубліковуватися з травня 2023 року¹, на відміну від тих, що стосуються ст. 111-1 КК України, оскільки

¹ Кількість вироків за ст. 111-2 КК України, які в Єдиному державному реєстрі судових рішень за заданими параметрами надаються списком, не співпадає з фактичною кількістю обвинувальних вироків саме за ст. 111-2 КК України. Так, за списком таких вироків мало бути б дві сотні, втім, ознайомлення з їхнім змістом, засвідчує, що більшість цих вироків стосується ст. 114-2 КК України, а не ст. 111-2 КК України.

ки останні почали опубліковуватися в реєстрі роком раніше, з квітня 2022 року. Таке обережне ставлення суддів до ст. 111-2 КК України обумовлене законодавчою вадою, яка має місце. Обидві норми не відповідають принципу правової визначеності. Відповідно до практики Європейського суду з прав людини у разі порушення принципу правової визначеності всі сумніви мають тлумачитися на користь винної особи.

Не претендуючи на безапеляційність запропонованих тверджень, висловимо низку положень, які були б орієнтиром відмежування проявів колабораційної діяльності від пособництва державі-агресору.

Законодавець формулює для всіх форм пособництва державі-агресору спільні ознаки – це умисність дій, спрямованих на допомогу державі-агресору, збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, з метою завдання шкоди Україні. У такому загальному значенні пособництво державі-агресору схоже до колабораційної діяльності, яка також вчиняється на шкоду Україні. Про завдання шкоди Україні безпосередньо не вказується у ст. 111-1 КК України, однак зважаючи на місце розташування зазначеної норми, а саме, – I Розділ Особливої частини КК України, шкода Україні завдається завжди, оскільки йдеться про основи національної безпеки України, що є об'єктом згаданих складів кримінальних правопорушень. Тому, беручи до уваги положення ст. 2 КК України, де відзначається, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК України, зробимо висновок, що державі Україна спричиняється шкода в обох кримінальних правопорушеннях.

Шкода про яку йдеться є ознакою не об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, а конститутивною ознакою об'єкта. Це означає, що під час доведення вини має враховуватися суб'єктивне ставлення особи до вчинюваного діяння, тобто усвідомлення того, що вчинюване нею діяння шкодить інтересам України й саме цього прагне винна особа. На наявність вказаної ознаки зазначається у всіх вироках, що є в реєстрі та про які йтиметься далі.

Передбаченість більш суворої санкції за допомогу державі-агресору про яку йдеться у ст. 111-2 КК України свідчить про підвищений рівень суспільної небезпечності діянь, описаних цією нормою. Ця суспільна небезпечність обумовлена характером діянь, описаних ст. 111-2 КК України, а саме: реалізацією чи підтримкою рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільним збором, підготовкою та/або

передачею матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора.

Реалізація чи підтримка рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора може проявлятися в різних формах. До них може належати й обіймання певних посад, завдяки яким втілюються у життя задуми держави-агресора. В такому контексті основним критерієм відмежування колабораційної діяльності від пособництва державі-агресору слугуватиме обізнаність про плани держави агресора, їхню підтримку й реалізацію. Про підвищений рівень суспільної небезпечності діянь, описаних ст. 111-2 КК України, свідчитиме масштаб вчинюваних дій, їхнє значення для національної безпеки України. Такий висновок підтверджується й матеріалами судової практики згідно з якими посади вищої ланки керівного складу розглядаються саме як пособництво державі-агресору, а не колабораційна діяльність [1; 2; 3; 4]. За обставин, про які йдеться в аналізованих вироках судів, особа була обізнана про плани агресора й не тільки їх підтримувала, а своїми діями сприяла їхній реалізації, усвідомлюючи те, що завдає шкоду інтересам України.

Пособництво державі-агресору подібне й до колабораційної діяльності, що здійснюється у таких формах як передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, оскільки у ст. 111-2 КК України йдеться про добровільний збір, підготовку та/або передачу матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора.

Критеріями відмежування вказаних діянь слугуватиме спрямованість дій та їхній характер. По-перше, у ст. 111-2 КК України йдеться не тільки про передачу матеріальних ресурсів, а й про їхній збір та підготовку. Ця норма передбачає значно ширше коло суб'єктів, яким можуть передаватися такі ресурси. Зокрема, ними будуть не тільки збройні формування держави-агресора, а й окупаційна адміністрація держави-агресора. Окрім ресурсів також можуть передаватися й активи.

Основним критерієм, який би дозволив відмежувати передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним формуванням, про яку

йдеться в обох нормах, від колабораційної діяльності, слугуватиме масштабність діяння, тобто його здатність впливати на об'єкт кримінального правопорушення. Приміром, якщо передача матеріальних ресурсів полягала у залученні широкого кола осіб (приміром, соціальних мереж), або значущості цих ресурсів для безпеки України, то варто такі дії кваліфікувати за ст. 111-2 КК України. Подібна позиція узгоджується і з наявними матеріалами судової практики [5].

З огляду на зазначене, дії суб'єктів господарювання, що спрямовані на передачу матеріальних ресурсів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, належить кваліфікувати за ст. 111-2 КК України, якщо до такої передачі залучалося широке коло осіб, або ці матеріальні ресурси мають стратегічне значення для України.

Таким чином, задля досягнення принципу правової визначеності необхідно уточнити зміст ст. 111-2 КК України, вказавши на характер та масштабність вчинюваного діяння.

Список використаної літератури

1. Вирок Хортицького районного суду міста Запоріжжя від 30 травня 2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111172842> (дата звернення 29 серп. 2023 р.).
2. Вирок Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 02 серп. 2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112562491> (дата звернення 29 серп. 2023 року).
3. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 07 червня 2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111429509> (дата звернення 29 серпня 2023 року).
4. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 15 червня 2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111572074> (дата звернення 29 серпня 2023 року).
5. Вирок Овідіопольського районного суду Одеської області від 25 трав. 2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111089967> (дата звернення 29 серп. 2023 р.).

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗА ПРОЄКТОМ КК УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ

Кузнецов Віталій Володимирович,

*д.ю.н., професор, головний науковий співробітник відділу
науково-правових експертиз Науково-дослідного інституту
правотворчості та науково-правових експертиз НАПрН України*

Сучасне кримінальне законодавство України потребує негайних трансформаційних змін. Тому є важливим дослідити досвід робочої групи з питань розвитку кримінального права, яка відповідно до Указу Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 року «Питання Ко-

місії з питань правової реформи» підготувала підсумковий варіант проєкту Кримінального кодексу України (КК) в редакції станом на 14 вересня 2023 року. Отже, на підставі аналізу норм проєкту КК та чинного КК ми спробуємо у цій статті зробити певні висновки щодо відповідальності за колабораціонізм.

На нашу думку, окремі форми кримінального колабораціонізму, передбачені в ст. 111-1 КК (ст. 9.1.8 проєкту КК) вимагають можливого уточнення або виключення.

По-перше, зазначені форми колабораціонізму слід уточнити. Тому що такі форми вчинення кримінального правопорушення фактично дублюють форми державної зради за чинним КК (зради України (ст. 9.1.7) та публічних закликів на шкоду державній безпеці (ст. 9.1.12) – проєкт КК). Наприклад, така форма державної зради як «надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України» (ст. 111 КК) може охоплювати всі форми колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК). У законопроєкті, наприклад, така форма колабораційної діяльності як здійснення інформаційної діяльності (п.4 ст. 9.1.8 проєкту КК) дещо збігається з публічними закликами на шкоду державній безпеці (ст. 9.1.12. проєкту КК) [2].

По-друге, така форма колабораційної діяльності («... дії громадян України, спрямовані на впровадження освітніх стандартів держави-агресора у таких навчальних закладах»), яка передбачена у частині третій ст. 111-1 КК (п. 3 ст. 9.1.8 проєкту КК) можуть бути розширено тлумачитися судовою практикою. Безперечно, такий підхід має певну наукову основу [1, с. 4]. Проте, слід погодитися з Є. Письменським, що такі пропозиції недостатньо справедливі, гуманні та порушують принцип пропорційності (порушення балансу публічних та приватних інтересів) [4, с. 97]. На нашу думку, такі законодавчі зміни призведуть або до вибіркового правосуддя, або незастосування цієї форми скоєння кримінального правопорушення взагалі [3, с. 385].

По-третє, такі форми колабораційної діяльності, які передбачені у частині четвертій ст. 111-1 КК (п. 5 ст. 9.1.8 проєкту КК), потребують можливого уточнення. При доведенні вини таких підприємців потрібно буде встановити, що вони провадили таку діяльність добровільно, але як це зробити органам досудового розслідування – автори нормативного акту (проєкту КК) не пояснюють. До того ж будь-яка підприємницька діяльність на тимчасово окупованій території стає протиправною. Такою криміналізацією ми можемо відвернути від України тих громадян, які опинилися на окупаційній території та для того, щоби вижити

займаються власним бізнесом на умовах, визначених окупаційною владою.

По-четверте, слід відмітити, що з одного боку, ст. 111-1 КК переобтяжена формами колабораційної діяльності (16), що робить її досить казуальною. З іншого боку, ст. 111-2 КК «Пособництво державі-агресору», яка в одній частині містить лише 2 форми протиправної поведінки (1) реалізація чи підтримка рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; 2) добровільний збір, підготовка та/або передача матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора). Однак, при цьому, ці дві форми також дублюються в різних проявах колабораційної діяльності.

По-п'яте, вказівку на «добровільність співпраці» в частинах 2, 5, 7 ст. 111-1 КК (ч.1 ст. 9.1.8 проєкту КК) вважаємо зайвою, оскільки вчинення примусових дій, очевидно, змінює кримінально-правову оцінку скоєного. Як відомо, будь-яке діяння, вчинене під впливом фізичного чи психічного примусу (ст. 40 КК) може мати різну кримінально-правову оцінку: від пом'якшення відповідальності до її виключення.

По-шосте, визначення суб'єкта колабораційної діяльності, на нашу думку, передбачає наявність фізичної осудної особи, якій виповнилося 16 років і яка є громадянином України (вчинення уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 КК є підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру – п. 3 ч. 1 ст. 96-3 КК). Аналіз відповідних частин ст. 111-1 КК дозволяє визначити громадянина України суб'єктом (частини 1, 2, 3, 5, 7) колабораційної діяльності. Виникає питання, а чи може бути суб'єктом колабораційної діяльності (частини 4, 6 ст. 111-1 КК) іноземець або особа без громадянства? Відповідні редакції норм закону про кримінальну відповідальність дають підстави для позитивної відповіді на таке питання. Пригадаймо, що в ст. 111-2 КК суб'єктом пособництва державі-агресору визнано громадянина України, іноземця чи особу без громадянства, за виключенням громадян держави-агресора. Цікаво, що в проєкті КК це проблема вирішена і стаття 9.1.8. «Колабораційна діяльність» передбачає суб'єктами лише громадян України. На нашу думку, зважаючи на відому спорідненість колабораційної діяльності з державною зрадою, слід визнавати суб'єктами відповідних кримінальних правопорушень громадянина України. Отже, напрошується логічний висновок щодо визначення таких суб'єктів в усіх складах кримінальних

правопорушень, передбачених частинами 1–7 ст. 111-1 КК.

Висновки. На підставі викладеного, пропонуємо наступні зміни до КК та проєкту КК:

визначити громадянина України суб'єктом в усіх складах кримінальних правопорушень, передбачених частинами 1–7 ст. 111-1 КК;

виключити вказівку на «добровільність співпраці» в частинах 2, 5, 7 ст. 111-1 КК (ч.1 ст. 9.1.8 проєкту КК);

у частині 3 ст. 111-1 КК (п. 6 ст. 9.1.8 проєкту КК) виключити таку форму злочину як: «дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти»).

Список використаних джерел

1. Ілларіонов О. Ю. Суспільний запит на заборону колабораціонізму. *Юридичний вісник України*. 2017. № 13 (1133). С. 4.

2. Кримінальний кодекс України : проєкт (станом на 14.09.2023). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/09/14/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-09-2023.pdf>

3. Кузнецов В. В., Сийпловік М. В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2022. Вип. 70. Серія ПРАВО. С. 381–388.

4. Письменський Є.О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти) : наук. нарис. Сєверодонецьк: СПД Румянцева Г.В., 2020. 121 с.

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: РЕІНТЕГРАЦІЙНЕ БАЧЕННЯ

Таволжанська Юлія Сергіївна,

к.ю.н., асистентка кафедри кримінального права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Досвід зарубіжних країн, що проходили періоди тимчасової окупації їх територій, зберігає згадки на складні часи, за яких в одному часово-просторовому континуумі переобтяжено та болісно накопичувався комплекс проблем із фіксацією на сторінках історії напруги суспільства від очікувань тріумфу справедливості після перенесеної окупації та наступних розчарувань у разі незадоволення запиту, моральних оцінок на тлі можливостей до пасивного опору та абстрактних дискусій про зрадливу співпрацю, спроб міфологізації героїчних опорів та інструментальних звинувачень у віроломстві, оцінок подвійної гри колаборантів та поширення судових помилок через розмиті контури колабораціонізму. Це чи не сота частка тих питань, що загострювали соціа-

льну площину, в якій опинилися країни за згаданими подіями.

Від початку російської агресії проти України наша країна, на жаль, переживає власний гіркий досвід тимчасової окупації частини території. Повномасштабне вторгнення з новою хвилею актуалізувало осмислення питань, породжуваних тимчасовою окупацією. Їх вирішення частково запропоновано поставити у залежність від зарубіжного досвіду. Безумовно, напрацювання країн, що зазнавали тимчасової окупації, може становити користь для України, проте повне і пряме запозичення їх досвіду навряд чи є можливим. По-перше, кожна трагедія окупації була сповнена особливостей, що робить частину віддзеркаленого за цим досвідом нерелевантним для України. По-друге, переслідування за колабораціонізм є складовою програми з відбудови країни, реалізація якої має йти за ідеалом покращення практик, а не лише їх запозичення. Тому для віднаходження відповідей на питання часу вітається робота вузькоспеціалізованих майданчиків, що в актуальному вимірі працюють із фокусом уваги на контекст України.

Тимчасова окупація несе соціальне загострення, що проблематизує і без того ускладнене збройною агресією життя країни. Тому важливим є віднаходження шляхів мінімізації напруги в суспільстві. Один із них убачаємо в підвищенні якості кримінально-правового регулювання. Якість законодавства – це точка входу, що здатна формувати в суспільстві відчуття безпеки і попереджати деструктивні процеси. Для одних це переконання у тому, що винні будуть справедливо покарані, для других – впевненість у недопущенні безпідставних репресій. Це запобіжник свавілля держави і гарантія дотримання прав людини, а значить – інструмент для зняття соціальної напруги, відновлення соціальної тканини та реінтеграції окупованих та деокупованих територій.

Підвищенню якості законодавства про кримінальну відповідальність може сприяти робота законодавця з конструктом прав людини. В контексті збройної агресії, насамперед, вихідні ідеї людиноцентризму відкриваються міжнародним гуманітарним правом. Один із основних принципів міжнародного зводу законів, що регулюють питання окупації (Гаазькі конвенції 1907 р., Четверта Женевська конвенція 1949 р.), полягає у тому, що окупаційна влада має поважати чинні в країні закони і не повинна позбавляти захищених осіб їх прав шляхом непотрібних та непропорційних змін. Всупереч цьому реалії тимчасової окупації породжують ситуації, за якими окупаційна держава залучає цивільне населення до співпраці, забороненої чинним законодавством окупованої держави. З позиції прав людини частина цих ситуацій підпадає під дію положень про обставини, що виключають кримінальну проти-

правність діяння. Проте ці положення становлять лише один із можливих механізмів втілення праволюдного підходу у кримінально-правовому регулюванні. Відзначимо, кримінально-правове регулювання має сприяти попередженню кримінальних правопорушень із одночасним утвердженням прав людини.

В контексті міжнародного права прав людини на рівні європейської регіональної рамки звернемося до популяризованої ідеї «демократії, що здатна себе захистити». Значимість «дієвої політичної демократії» відзначали ще батьки Європейської конвенції з прав людини. Але вони ж не полишали цю демократію акцентом на необхідність «розуміння і додержання прав людини». До цього додамо, що сукупно з демократією серед підвалин, на яких була заснована Рада Європи – верховенство права та права людини. Вже цих тез достатньо, щоб підсвітити важливість конструкту прав людини, без якого ціннісна дійсність Європи стає зміненою. Для цілей кримінально-правового регулювання це означає, що впровадження репресивного в ім'я захисту демократії має йти у балансі з гарантуванням прав людини.

Наостанок зазначимо, що удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність має відбуватись паралельно з посиленням якісної комунікації, яка могла б доносити і сприяти формуванню глибшого розуміння тієї складності та делікатності питань, що пов'язані з тимчасовою окупацією. Суспільство, яке здатне бачити в площині колаборації речі тонкіші за категоризацію «зрадник – жертва», може краще осмислювати праволюдний підхід у кримінально-правовому регулюванні. А значить, становити суспільство більш схильне до сприйняття процесів реінтеграції.

ПЕНАЛІЗАЦІЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОМИЛКИ НОРМОТВОРЧОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ¹

Павликівський Віталій Іванович,

д.ю.н., професор, перший проректор, Товариство з обмеженою відповідальністю «Харківський університет»

Пеналізація як завершальний елемент процесу криміналізації полягає у встановленні необхідного і достатнього виду покарання, яке

¹ Тези підготовлено на виконання проєкту «Захист прав людини в концепції перехідного правосуддя: українська модель» (реєстр. номер 2022.01/0204), що виконується за підтримки Національного фонду досліджень України.

забезпечує досягнення визначених у ст. 50 КК України цілей покарання. Вказані у кримінальному законі цілі є взаємопов'язаними й водночас самостійними, оскільки будь-яка з них може досягатись незалежно одна від одної [1, с. 96]. Вибір законодавцем оптимального покарання пов'язаний з суворим дотриманням розроблених теорією кримінального права основних вимог із встановлення санкції за суспільно небезпечне діяння.

Розробка проблем визначення меж кримінально-правових санкцій має не тільки теоретичне, а й практичне значення, адже ефективність покарання, як правило, знижується саме через недоліки в конструюванні таких санкцій. Від санкцій також залежить широта судового розгляду. Тому питання побудови кримінального закону – питання не тільки юридичної техніки, а й кримінальної політики [2]. Зазначений висновок ми можемо безпосередньо спостерігати на прикладі нормотворення у сфері кримінально-правового забезпечення захисту основ національної безпеки. Починаючи з 2014 р. норми, передбачені розділом I Особливої частини неодноразово піддавалися редагуванню, в тому числі і в питаннях покарання за посягання на основи національної безпеки.

Однак вказані законодавчі ініціативи не завжди супроводжуються дотриманням основних правил пеналізації [3, с. 47] про що свідчать останні зміни до кримінального законодавства у сфері протидії колабораційній діяльності.

Як зазначається в пояснювальній записці до законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» [5], останній покликаний обмежити доступ до зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування строком на 15 років та передбачити інші відповідні покарання для осіб, які співпрацювали з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями, а також можливість ліквідації юридичних осіб, уповноважені особи яких здійснювали таку співпрацю, шляхом встановлення кримінальної відповідальності за відповідні діяння. Саме цими цілями та завданнями обумовлене встановлення у ч. 1 та ч. 2 ст. 111-1 КК України у якості безальтернативного основного виду покарання, пов'язаного з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Слід вказати на певну алогічність прийнятого законопроекту в питаннях запропонованої санкції, про що неодноразово зазначалося в науковому середовищі. Більше того, у висновку Головного науково-

експертного управління прямо вказувалося на специфіку суб'єкту кримінального правопорушення, пов'язаного з можливістю призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [5]. Відповідно до судової практики, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю застосовується лише в тих випадках, коли вчинення злочину було пов'язане з посадою підсудного або із заняттям ним певною діяльністю, при цьому саме рішення суду має бути не тільки чітко сформульоване в резолютивній частині вироку з конкретною вказівкою характеру посад або виду діяльності, а й відповідати змісту самого порушення [4].

Підтверджує зазначені висновки також аналіз чинного кримінального законодавства. На сьогодні у Кримінальному кодексі України налічується понад 270 санкцій, пов'язаних з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, однак лише декілька з них передбачають даний вид покарання у якості основного альтернативного, зокрема це статті 145, 172, 212-1, 223-1, 238, 239, 242, 243, 251, 323, 351 КК України. В усіх цих випадках мова йде про порушення спеціальним суб'єктом певних правил яке, безпосередньо пов'язане з відповідною посадою або діяльністю такого суб'єкта, зокрема розголошення лікарської таємниці, порушення трудового законодавства, порушення ветеринарних правил, порушення правил охорони навколишнього середовища. А враховуючи цілі покарання, визначені у ст. 50 КК України каральний вплив позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у вищезазначених випадках є беззаперечним та як зазначають вчені полягає, перш за все, в позбавленні конкретних суб'єктивних прав, обмеженні правоздатності та втраті кваліфікації [9, с. 36].

З іншого боку, формулювання диспозицій ч. 1 та ч. 2 ст. 111-1 КК України підтверджує можливість публічного заперечення збройної агресії проти України або закликів до співпраці з державою-агресором будь-якою особою, а не лише з відповідною посадою або причетної до певного виду діяльності. Таким чином, виникає питання щодо можливості позбавлення особи того, чого вона не мала ні в процесі скоєння кримінального порушення, ні після його завершення. Ще важчим для суду є вибір конкретної посади або діяльності, заборону яких необхідно застосувати до засудженого за ст. 111-1 КК України.

На невідповідність прийнятих ВР України санкцій до ч. 1 та ч. 2 ст. 111-1 КК України також свідчить ступінь суспільної небезпеки діянь сфокусованих у розділі I, яку підтверджує назва самого розділу. Включення ж у розділ I кримінальних проступків, свідчить або про

недостатню оцінку самого колабораціонізму, або ж не враховує критеріїв віднесення суспільно небезпечних діянь до категорії злочинів проти основ національної безпеки. Варто зазначити, що це єдиний розділ в Особливій частині, де законодавець чітко визначив вид кримінальних правопорушень, зосереджених у цьому розділі.

Дотримуючись принципу *de lege ferenda* слід констатувати, що прийнятий закон не відповідає меті законопроекту, на підставі якого він був прийнятий. Переслідування мети запобігання громадянам України, які стали на шлях співпраці з ворогом приймати участь в управлінні державою нівелюється проблемами про які зазначено вище. Гарантії, що суддя вибере саме такий вид позбавлення права обіймати посади або займатися певною діяльністю є достатньо низькими.

Не витримує критики також порівняння санкцій статей зі схожими суспільно небезпечними діями, зокрема ч. 1 ст. 111-1 КК України та ч. 1 ст. 436-2 КК України. Навіть враховуючи той факт, що заперечення збройної агресії російської федерації проти України (ч. 1 ст. 436-2 КК України), на відміну від колабораційної діяльності не потребує встановлення факту публічності висловлювання, визначене законом покарання все ж такі є більш суворим і передбачає позбавлення волі на строк до трьох років.

Підтверджує висловлені зауваження і швидка поява одразу декількох законопроектів, основною метою яких є якраз усунення цих протиріч. Зокрема, проекти законів України «Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність» (реєстр. № 8301 від 23.12.2022 [6], реєстр. № 8301-1 від 05.01.2023 [7] та реєстр. № 8301-2 від 09.01.2023 [8]). Однак вказані зміни, особливо перших двох законопроектів мають дещо «косметичний» характер та пов'язані перш за все з переведенням позбавлення права обіймати посади або займатися певною діяльністю з категорії основного виду покарання в додатковий. В цілому це не вирішує проблем відповідності покарання ступеню суспільної небезпеки скоєного діяння, але перш за все, не допомагає у досягненні мети, визначеної у проекті закону № 2108-IX від 03.03.2022.

Висновки. Висловлені зауваження та аналіз законодавчих ініціатив підтверджують наявні проблеми на які наражається правозастосовна діяльність у сфері протидії колабораційній діяльності у формі.

Характер та ступінь суспільної небезпеки колабораційної діяльності вимагає скасування санкції за вказане діяння у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основного виду покарання у ч. 1 та ч. 2 ст. 111-1 КК України незалежно від

терміну його призначення.

Враховуючи ступінь суспільної небезпеки форм колабораційної діяльності, передбачених частинами 1 та 2 ст. 111-1 КК України, а також порівняння з іншими санкціями злочинів проти основ національної безпеки пов'язаних з публічними закликами до зміни конституційного ладу пропонується у якості основного виду покарання за вказані правопорушення передбачити обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк.

Для досягнення цілей законопроекту № 2108-IX від 03.03.2022 р. зі встановлення відповідальності за колабораційну діяльність, спрямовану на недопущення засуджених за цими статтями обіймати певні посади в органах державної влади та органах місцевого самоврядування доцільно розглянути можливість конкретизації зазначеного виду покарання безпосередньо у ст. 55 КК України або за допомогою окремого нормативного акту за прикладом Закону України «Про очищення влади».

Список використаних джерел

1. Денисова Т. А. Функции уголовного наказания. Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2004. 324 с.
2. Книженко О. О. Санкції у кримінальному праві. Харків: НикаНова, 2011. 335 с.
3. Пономаренко Ю. Основні правила пеналізації окремих злочинів за чинним КК України. Вісник Національної академії прокуратури України. 2009. № 3. С. 47-52.
4. Постанова ПВСУ «Про практику призначення судами кримінального покарання» N 7 від 24.10.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text> (дата звернення 12.09.2023).
5. Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» № 2108-IX від 03.03.2022. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=5144&conv=9&_gl=1*fb5wed*_ga*ODc0MzkxMzgyLjE2Mjc4OTA4MDI.*_ga_G9VY19PRSD*MTY5NDUzMjYwOC4zMy4xLjE2OTQ1MzI2MjMuNDUuMC4w (дата звернення 12.09.2023).
6. Проект Закону «Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність» № 8301 від 23.12.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40894> (дата звернення 12.09.2023).
7. Проект Закону про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність № 8301-1 від 05.01.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41119> (дата звернення 12.09.2023).

ЩОДО КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ, СПРЯМОВАНИХ НА ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ ОСВІТИ ДЕРЖАВИ- АГРЕСОРА У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ (Ч.3 СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ)¹

Зайцев Олексій Володимирович,

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Однією із форм колабораційної діяльності, яка передбачена ч.3 ст. 111-1 КК України, є дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти. Як з позицій теорії, так і практики, однозначне встановлення ознак складу цього злочину викликає низку питань і, відповідно, проблем у правозастосуванні. В науковій літературі приділена увага вивченню цієї форми колабораційної діяльності, однак висловлені позиції дослідників суттєво різняться.

Так, В.В. Кузнецов та М.В. Сийплові виступили із критикою криміналізації дій громадян України, спрямованих на впровадження освітніх стандартів держави-агресора у навчальних закладах. Вчені впевнені, що ця форма колабораційної діяльності може бути розширено тлумачитися в судовій практиці, а такою «невваженою криміналізацією створюються умови для несприйняття держави громадянами, які опинилися в скрутних умовах на захоплених територіях». У підсумку це «призведе або до вибіркового правосуддя, або до незастосування цієї форми взагалі». Наведені міркування призвели авторів до пропозиції виключення цієї форми злочину з ч. 3 ст. 111-1 КК України [1, с. 381, 385, 387]

Інші науковці не були настільки категоричними у висновках. М.І. Хавронюк запропонував вважати діями, спрямованими на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, *підготовку хоча б одного проєкту такого стандарту освіти або його затвердження, або початок проведення заняття за таким стандартом* [2]. У свою чергу, Н. Симоненко вважає, що кримінальне правопорушення вважатиметься закінченим з моменту, коли особа *«розпочала дії, направлені на зміну стандартів освіти у закладах освіти»* [3, с. 99].

¹ Підготовлено та опубліковано за грантової підтримки Національного фонду досліджень України в рамках проєкту «Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях України: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій» (проєкт № 2021.01/0106). Зміст, висвітлений у цих тезах, може не співпадати з поглядами Національного фонду досліджень України.

Із наведених наукових позицій можна зробити припущення, що автори пов'язують момент закінчення злочину із стадією готування або замаху, тобто вбачають у цьому випадку усічений склад злочину. Якщо звернутися до тексту диспозиції ч. 3 ст. 111-1 КК України, то слід приділити увагу словам «дії...*спрямовані на* впровадження стандартів освіти...». Словосполучення «спрямовані(ий) на» використовується законодавцем в Особливій частині КК України неодноразово, наприклад, у ст. 109, ч.6 ст. 111-1, ч.1 ст. 111-2, ч.1 ст. 113, ч. 1 ст. 161 і т.д. «Спрямованість на» свідчить про об'єктивно-суб'єктивну характеристику складу кримінального правопорушення. По-перше, це свідчить про очевидно умисне діяння, при якому винний усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, тобто усвідомлює фактичний зміст (характер, спосіб, «спрямованість»). По-друге, таке формулювання надає конкретизацію за об'єктивними ознаками реалізації умислу особи і не охоплює собою дії, що за характером є створенням умов для майбутнього вчинення злочину, тобто готуванням. Тому розробка проєкту стандарту освіти держави агресора не може вважатися закінченим злочином.

Далі, заслуговують на увагу міркування дослідників щодо сутності слів «*впровадження стандартів освіти*». Так, Д. П. Євтеєва та А.В. Лапкін у результаті проведеного аналізу нормативних актів Міністерства освіти і науки України зробили висновок, що профільне міністерство пов'язує впровадження стандартів освіти «*з діями організаційного характеру, що виражаються в розробці й затвердженні освітніх програм та навчальних планів закладів освіти*» [4, с. 126]. Н.В. Нетеса обґрунтовано пропонує розуміти термін «впровадження» не як процес, що включає всі стадії переходу на стандарти освіти країни-агресора (від планування й розробки стандарту до його реалізації та складання освітніх програм та навчальних планів), а як *організаційно-розпорядче рішення відповідної службової особи (зокрема, службової особи закладу освіти) про перехід на нього* [5, с. 79].

Судді О. Кравчук та М. Бондаренко переконані, що ця форма колабораційних дій може викликати труднощі у застосуванні, різну судову практику за одних і тих самих обставин. Автори роблять висновок про формальний склад цього правопорушення і вважають, що для кваліфікації вчинених діянь важливо, що відповідне *впровадження стандартів відбувається замість державних освітніх стандартів України* [6].

Дослідники одностайні у тому, що дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, може викона-

ти не кожний працівник освітньої сфери, а тільки суб'єкти, наділені організаційно-розпорядчими функціями (обов'язками), тобто службові особи. До них насамперед належать працівники незаконних органів влади у сфері освіти, а також службові особи закладів освіти, які виконують організаційно-розпорядчі функції щодо забезпечення освітнього процесу згідно з вимогами стандартів освіти країни-агресора. Відповідно, підстав притягнення «рядових» педагогічних працівників за це вид колабораційної діяльності немає через те, що МОН України не пов'язує процес впровадження стандартів освіти із викладанням навчальних предметів [4, с. 126; 5, с. 79; 6].

Всі вищенаведені наукові дослідження проводилися авторами суто в рамках теоретичного дослідження. Жодного обвинувального вироку суду станом на січень 2023 р. не було і автори погоджувались, що у кваліфікації цього різновиду колабораційної діяльності залишається багато питань, що належатиме вирішити судовій практиці та науковцям.

Станом на 13 вересня 2023 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень містить інформацію про 15 (п'ятнадцять) обвинувальних вироків за вчинення дій громадянами України, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти. З урахуванням вищенаведених міркувань вивчення судової практики викликає особливу цікавість.*

Суб'єктами 14 (чотирнадцяти) злочинів, якими виявилися 7 (сім) директорів шкіл Донецької, Запорізької і Херсонської областей, 3 (три) заступника директора шкіл; в.о. обов'язки директора «Купянського регіонального центру професійного образования»; в.о. обов'язки ректора і заступник декана «факультета економіки, управління и права с учебной работы» Маріупольського державного університету; начальник відділу освіти «тимчасової цивільної адміністрації м. Балаклія Харківської області».

Щодо конкретних дій, які були кваліфіковані як спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, то опис об'єктивних ознак у вироків суттєво різняться. Це пов'язано із двома факторами. По-перше, це пов'язано із функціональними обов'язками за посадою, яка особа займала – працівник незаконних органів влади у сфері освіти чи керівник закладу освіти. Так, спектр діяльності перших ширше, аніж у керівника закладу освіти. Наприклад, начальник відділу освіти «тимчасової цивільної адміністрації м. Балаклія Харківської області» організувала направлення вчителів до рф для проходження перепідготовки за новими стандартами та програма-

ми; надавала вказівки підлеглим їй директорам щодо: 1) вилучення з бібліотек закладів українських підручників; 2) відновлення, згідно журналів, оцінок учнів 9-х, 11-х класів на підставі чого мали бути видані свідоцтва про здобуття освіти на російській мові; 3) здійснення набору учнів до шкіл на період 2022-2023 навчального року; 4) набору педагогічного складу та підготовки приміщень школи за стандартами освіти держави-агресора [7].

Керівники ж закладів освіти, як правило, є виконавцями розпоряджень посадових осіб окупаційної влади. Після призначення на посаду вони виключали з освітнього процесу дотримання державних стандартів та освітніх програм України. Надалі, планували та організували освітній процес у відповідності до вимог законодавства про освіту країни-агресора. Це супроводжувалось переобладнанням навчальних аудиторій, вилученням української навчальної літератури, отриманням підручників та інших матеріалів за стандартами рф для здійснення освітньої діяльності тощо [8, 9].

Другий аспект, на який необхідно звернути увагу, це період виконання наведених службових обов'язків, який залежить від часу окупації/деокупації території. По-перше, заклади освіти окремих районів Донецької і Луганської областей, які перебувають в окупації з квітня 2014 року, формально здійснювали свою діяльність за освітніми стандартами терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», а тому відсутні формальні підстави вказувати на запровадження освітніх стандартів саме держави-агресора. По-друге, це заклади освіти на територіях, які окуповані рф з 24 лютого 2022 р. по теперішній час. По-третє, це заклади освіти, які перебували на окупованих територіях Харківської і Херсонської областей і, відповідно, деокуповані восени 2022 р.

В останніх двох варіантах можливі ситуації, коли, наприклад, директора призначено представниками окупаційної влади у сфері освіти, але через деокупацію, як в Харківській області 6-12 вересня 2022р., навчальний процес не розпочався [10]. Також можливі випадки, коли заклад освіти і досі перебуває в окупації, призначено керівника закладу, є певний штат педагогічних працівників, але окупаційна влада не дозволила здійснення освітнього процесу через бойову обстановку, відсутність достатньої кількості учасників навчального процесу тощо.

Викладене дозволяє зробити висновок, що побоювання щодо практичного застосування положень ч.3 ст.111-1 не справдилися. Кількість як кримінальних проваджень, так і обвинувальних вироків, за вчинення дій громадянами України, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, з часом тільки

збільшується. Судова практика пішла обґрунтованим шляхом визнання винними за такі дії саме службових осіб в галузі освіти, які прийняли/виконали рішення про перехід на стандарт освіти держави-агресора, зокрема, виключення державних стандартів та освітніх програм України; запровадження викладання російською мовою; забезпечення бібліотечного фонду підручниками за освітньою програмою рф, які відповідно до змісту та довідкових відомостей, зазначених у них, відповідають стандартам освіти держави-агресора тощо.

Список використаних джерел

1. Кузнецов В.В., Сийплові М.В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення: Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Вип. 70 (1). - 2022 рік. - Ужгород : 2022. С. 374-381.
2. Хавронюк М. Колаборанти з точки зору Кримінального кодексу. Ракурс. 20 квітня 2022р. URL: <https://racurs.ua/ua/b222-kolaboranti-z-tochki-zoru-kriminalnogo-koдексу.html> (дата звернення: 13.09.2023)
3. Симоненко Н. Кримінально-правова новела щодо колабораційної діяльності. Вісник асоціації кримінального права України. 2022. Том 1. № 17. С. 92-109. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.17.257848>
4. Лапкін А. В., Євтєєва Д. П. Кримінально-правова оцінка дій вчителів (викладачів) за викладання на окупованих територіях. *Право та державне управління*. 2022. № 4. С. 122-129. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.4.17>
5. Негеса Н. В. Впровадження стандартів освіти країни-агресора як форма кримінально протиправного освітянського колабораціонізму: проблемні аспекти тлумачення та правозастосування. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. Харків: Право. 2022. № 44. С. 76-81. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-44-76
6. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораціонізм в освіті: аналіз рішень судів щодо впровадження стандартів держави-агресора 23.01.2023 Українська Гельсінська спілка з прав людини URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/koloboratsionizm-v-osviti-analiz-rishen-sudiv-shchodo-vprovadzhenia-standartiv-derzhavy-ahresora/> (дата звернення: 13.09.2023)
7. Вирок Новомосковський міськрайонний суд Дніпропетровської області від 28 лютого 2023 року, справа № 183/27/23, № 1-кп/183/921/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109291970> (дата звернення: 13.09.2023)
8. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 17 травня 2023 року, справа № 521/8884/23, Номер провадження:1-кп/521/1383/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110944669> (дата звернення: 13.09.2023)
9. Вирок Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 07 серпня 2023 року, Справа № 334/6444/22, Провадження № 1-кп/334/352/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112659095> (дата звернення: 13.09.2023)
10. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 14 серпня 2023 р., Справа № 953/2635/23, н/п 1-кп/953/807/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112892204#>(дата звернення: 13.09.2023)

ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Забуга Юлія Юріївна,

к.ю.н., асистентка кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, ст. наук. співробітник лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я НДІ ВПЗ ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України

1. Початок повномасштабного вторгнення армії РФ в Україну викликав необхідність не лише захищати суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність нашої держави, але й вживати низку заходів для захисту цивільного населення від агресивних та протизаконних дій з боку ворога. З ін. боку, на окупованих росією територіях доволі розповсюдженим стало явище, відоме ще з часів Другої світової війни як колабораціонізм. Для боротьби із ним законодавець вирішив застосувати передусім правові засоби, а тому невдовзі після 24.02.2022 р. КК України поповнився низкою нових спец. норм, що встановлювали крим. відповідальність за ті чи ін. прояви колабораційної діяльності. При цьому у Розділі I Особливої частини КК України вже була наявна достатня кількість статей, які дозволили б не менш ефективно запобігати цьому явищу на практиці та притягати колаборантів до крим. відповідальності.

2. Вже 03.03.2022 р. був прийнятий пакет законів «воєнного часу», серед яких особливо помітне місце займає ЗУ № 2108-IX, яким КК України був доповнений ст. 111-1 «Колабораційна діяльність». Структура цієї статті є доволі складною, оскільки в її чч. 1-7 передбачені ознаки самостійних одиничних крим. правопорушень (небачена до цього кількість!). І лише ч. 8 цієї статті передбачає кваліфікуючі ознаки, які підвищують ступінь тяжкості діянь, передбачених у чч. 5-7 ст. 111-1 КК України.

3. Правильне та точне розмежування суміжних складів крим. правопорушень, передбачених статтями 111-1, 110-2, 111, 111-2 та 436-2 КК України, стало запорукою правильної кваліфікації дій осіб, винних у колабораційній діяльності. Саме ці питання, як власне і недосконалість в цілому положень ст. 111-1 КК України, визначили підвищений інтерес до їх дослідження з боку науковців. Так, питанням крим. відповідальності за колабораційну діяльність присвячені наукові публікації М. Хавронюка, Р. Мовчана, Є. Письменського, М. Рубашенка та ін.

вчених.

4. Доволі у важкому становищі опинились і слідчі СБУ, оскільки саме до їх підслідності було віднесено досудове розслідування у крим. провадженнях за ст. 111-1 КК України (ст. 216 КПК України). У 2022 р. ЗСУ вдалося деокупувати значну за площею територію України (близько 40 тис. км²), тож можна лише уявити той великий масив роботи, який постав перед слідчими органів безпеки. Якщо станом на 29.12.2022 р. відомо про відкриття 2 227 крим. проваджень за ст. 111-1 КК, то станом на 16.06.2023 р. ця цифра за неповний рік сягнула вже показника у 2 961 відкритих крим. проваджень [2; 3].

5. Невдовзі, під час застосування положень ст. 111-1 КК України на практиці, викристалізувались найбільш гострі дискусійні питання крим.-правової оцінки дій громадян України, які перебували на окупованих територіях і так чи інакше співпрацювали із ворогом. Виявилось, що освітяни, працівники медичних закладів та ДСНС, які під час окупації продовжували виконувати свої професійні обов'язки, а отже «співпрацювати з ворогом», не можуть підлягати крим. відповідальності через те, що їх діяльність є правомірною.

6. Аналіз положень міжнародних актів у сфері охорони здоров'я, зокрема, ст. 56 Женевської конвенції 1949 р. свідчить про те, що виключається крим. відповідальність передусім медичних працівників, які залишившись на окупованій території, були вимушені через Клятву Лікаря, затверджену указом Президента України від 15.06.1992 р. № 349, «надавати медичну допомогу всім, хто її потребує», тобто не лише місцевому населенню, але й поранилим російським військовим або представникам окупаційних державних адміністрацій чи працівникам ін. незаконно створених органів окупаційної влади держави-агресора. Рівною мірою ст. 56 Женевської конвенції 1949 р. виключає і крим. відповідальність фармацевтів, які працювали в аптеках під час окупації чи працюють там наразі.

7. Тож, виконання лікарями, а також фармацевтами, що є громадянами України, своїх безпосередніх професійних обов'язків по забезпеченню права на здоров'я на окупованій території, визнається цілком правомірною діяльністю. Це обумовлено в тому числі й тим, що на деокупованих територіях під час їх окупації, як власне і сьогодні на тимчасово окупованих територіях, спостерігалась(-ється) криза системи охорони здоров'я, викликана руйнуванням медичних закладів, браком лікарів та нестачею лікарських засобів та ін. медичної продукції. Водночас, якщо професійна діяльність вказаних осіб супроводжується вчиненням ін. крим. правопорушень, передбачених у КК України, то

вони мають підлягати крим. відповідальності.

8. Співробітники ДСНС під час окупації також вимушені виконувати вказівки представників окупаційної адміністрації, що полягають у виконанні ними своїх професійних обов'язків з цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб. Видається, що така професійна діяльність, яка спрямована на забезпечення базових цінностей людини, якими є життя та здоров'я, також виключає крим. відповідальність за колабораційну діяльність. Виняток становитимуть виключно ті випадки, коли вчинені співробітниками ДСНС дії міститимуть ознаки ін. складів крим. правопорушень.

9. Хіба не найбільш дискутованим стало питання доцільності/недоцільності інкримінування ч. 3 ст. 111-1 КК України, яка передбачає крим. відповідальність у тому числі за дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, самим освітянам. Якщо під зазначеними діями слід розуміти виключно забезпечення відповідності певного рівня освіти стандартам освіти держави-агресора через участь у розробленні того чи ін. навчального плану або/та освітньої програми (відповідних складників цих документів), їх затвердження, надання вказівок щодо їх реалізації, то можна прийти до висновку, що суб'єктом впровадження у закладах стандартів освіти держави-агресора, є передусім службові особи таких закладів, які виконують відповідні організаційно-розпорядчі функції (директори дитячих садочків, шкіл, ректори ЗВО, завучі, проректори та інші уповноважені особи), а також й ті вчителі та ін. педагогічні працівники, які могли сприяти окупаційній владі у розробленні навчального плану або/та освітньої програми держави-агресора. За такого підходу безпосереднє викладання вчителями (викладачами) предметів на основі вже впроваджених стандартів країни-агресора на окупованих територіях не утворює діяння у формі «впровадження стандартів освіти держави-агресора». Це буде свідчити про відсутність підстави для притягнення до крим. відповідальності таких освітян за ч. 3 ст. 111-1 КК України. Видається, що зазначена теза не зміниться навіть у тому випадку, якщо визнати, що впровадження стандартів освіти держави-агресора включають, у тому числі, і дії по безпосередній реалізації цих стандартів, тобто доведення їх до відома громадян України (школярів або студентів) під час освітнього процесу. На підтвердження цієї тези варто навести положення ст. 50 Женевської

конвенції 1949 р., які визначають доцільність продовження роботи закладів освіти навіть під час війни на окупованій території. Виняток становитиме викладання тих предметів, які передбачатимуть елемент рашистської пропаганди, що підпадатиме під іншу форму діяння, передбаченого ч. 3 ст. 111-1 КК України.

10. Усі вищезазначені категорії громадян України об'єднує те, що вони виконують свої проф. обов'язки, які спрямовані на забезпечення життєдіяльності населення під час окупації, а саме на реалізацію основоположних прав і свобод людини і громадянина – права на освіту, права на здоров'я тощо. Примітним є те, що правомірність їх поведінки доволі часто отримує нормативне закріплення в міжнародних актах, що і виступає юридичною підставою для виключення крим. відповідальності. Тож можна стверджувати, що виконання професійних обов'язків, визначених, як правило, міжнародними актами, громадянами України (освітянами, медичними працівниками, працівниками ДСНС), які полягають у співпраці із державою-агресором під час окупації, виступає обставиною, що виключає протиправність діяння. У свою чергу, це виключає крим. відповідальності цих осіб за колабораційну діяльність [1]. Виняток становитимуть лише ті випадки, коли їх поведінка міститиме ознаки ін. крим. правопорушень, передбачених КК України.

Список використаних джерел:

1. Баулін Ю. В. Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності. Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали наук. полілогу (7 верес. 2018 р., м. Харків). Харків, 2018. С. 11–25.

2. Злочини, вчинені військовими РФ під час повномасштабного вторгнення в Україну (станом на 29.12.2022). Портал МВС. URL: <https://mvs.gov.ua/news/zlocinivcineni-viiskovimi-rf-pid-cas-povnomasstabnogo-vtorgnennia-v-ukrayinu-stanom-na-29122022> (дата звернення: 29.09.2023 р.).

3. Злочини, вчинені військовими РФ під час повномасштабного вторгнення в Україну (станом на 16.06.2023). Портал МВС. URL: <https://mvs.gov.ua/news/zlocinivcineni-viiskovimi-rf-pid-cas-povnomasstabnogo-vtorgnennia-v-ukrayinu-stanom-na-16062023> (дата звернення: 29.09.2023 р.).

ПОВОЄННА ВІДБУДОВА УКРАЇНИ: ОКРЕМІ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ КОНТУРИ¹

Колодяжний Максим Геннадійович,

к. ю. н., старший науковий співробітник, завідувач відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Сучасний світ та суспільний устрій є доволі складними соціальними багатоланковими утвореннями. Для їх ефективного й гармонійного функціонування виникає необхідність у впорядкуванні всіх соціальних, правових та інших процесів. Це стосується як мирного часу, так й особливих форс-мажорних (нестандартних, неординарних) обставин. Протягом 2020- 2023 рр. такою була пандемія COVID-19, яка фактично переформатувала, без перебільшення, увесь світ, змінила сформовані протягом десятиліть звички людей, усталені форми їх комунікації, способи здійснення економічної діяльності тощо.

24 лютого 2022 р. перетворилось для України особливо та більшості цивілізованого світу на символічну дату. Вона стала початком повномасштабного російського неспровокованого військового вторгнення, а також є фактично відліком нового за усіма параметрами часового проміжку. Протягом останнього аж до закінчення цієї війни, дата якої нікому невідома, виникає необхідність у прилаштуванні усієї системи державотворення, механізму функціонування діяльності органів державної влади, а так само побуту кожного українця до складних умов нової військово зумовленої соціальної дійсності, пов'язаної з безліччю тягот й прикростей й щоденними загрозами для життя та здоров'я мільйонів громадян.

Річ у тім, що потреба суспільної трансформації, масової та групової психології, оновленого законодавства України виникне, головним чином, й у післявоєнний період. Він стане для нашої держави не менш відповідальним, ніж воєнний час. Це пояснюється необхідністю відбудови (у всіх розуміннях цього слова) країни, усунення негативних наслідків російсько-української війни, формування фундаменту для подальшого співіснування із колишніми зовнішніми й внутрішніми ворогами.

Український політик, мудрий правитель і державник зо-

¹ Тези наукового повідомлення підготовлено у межах виконання проекту «Захист прав людини в концепції перехідного правосуддя: українська модель» (реєстр. № 2022.01/0204) за підтримки Національного фонду досліджень України.

бов'язані піклуватись про ці речі ще до моменту реальної перемоги. Адже в іншому разі буде вже запізно й чимало соціальних процесів у такому випадку здійснюватимуться самопливом, тобто без відповідної ретельної підготовки та попереднього соціального рекогностування (уточнення початкових вихідних даних для здійснення позитивних соціальних повоєнних перетворень і реформ).

Наведені вище процеси часто називають перехідним правосуддям, який іноді іменують правосуддям перехідного періоду, тобто періодом між війною та миром. Цей процес пройшли фактично усі держави, які брали участь у двох світових війнах та деяких інших військових конфліктах. Згідно із тлумаченням ООН під перехідним правосуддям розуміється увесь комплекс процесів та механізмів, пов'язаних зі спробами суспільства подолати тяжкі наслідки великомасштабних порушень законності у минулому з метою забезпечення підзвітності, справедливості та примирення [1; 2, с. 5]. За слушними спостереженнями Ю. В. Орлова, перехідне правосуддя, маючи за мету сприяння найліпшому відновленню справедливості, стійкого миру, демократії, постає комплексом кримінологічно обґрунтованих заходів, що поєднують ретрибутивну й відновну юстицію, широкий багаторівневий соціальний діалог, просвіту, реституцію, визнання, правотворчу й правоохоронну діяльності, організаційно-управлінські трансформації [3, с. 219, 220].

З урахуванням змісту, наділеного перехідному правосуддю з боку ООН, ґрунтуючись на узагальненні зарубіжного досвіду у цій сфері [3, с. 220], українська модель перехідного правосуддя має включати щонайменше такі складові (напрями діяльності), як:

а) розробка і прийняття нормативно-правових актів щодо реалізації перехідного правосуддя в Україні відповідно до його кінцевої мети та поставлених перед цим соціальним процесом задач;

б) компенсація громадянам України завданої країною-агресором шкоди (фізичної, матеріальної, моральної), які істотним чином постраждали від наслідків війни;

в) організація діяльності спеціалізованих суб'єктів (органів, комісій та ін.), залучених до реалізації заходів перехідного правосуддя;

г) притягнення до юридичної відповідальності осіб (громадян України - колаборантів та громадян країни-агресора, включаючи її вище воєнно-політичне керівництво), винних у вчиненні воєнних злочинів та інших протиправних діянь з ознаками кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства, організаторів та виконавців екоциду тощо;

д) закладення фундаменту для недопущення у подальшому

розв'язування широкомасштабних війн та локальних збройних конфліктів на ґрунті ненависті до української нації;

е) вжиття комплексу інформаційно-просвітницьких, організаційно-управлінських та інших заходів щодо встановлення історичної правди, засудження «руського миру» та псевдоісторичних наративів, які заперечують тисячолітню українську історію, культуру, традиції і мову;

є) установа законодавчих бар'єрів, спрямованих на блокування рваншистських настроїв в українському суспільстві й повного або часткового виправдовування російської агресії, та ін.

Очевидно, що налаштованість українського суспільства у цілому та його окремих членів, особливо які брали безпосередню участь у військових діях щодо захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України, а так само їх близьких родичів, зокрема до того ж корелюватиме зі ступенем подальшої трансформації російського суспільства і самої російської держави. Іншими словами, готовність українців до максимального прояву загальновідомої християнської риси і установки на прощення росіян (військових та цивільного населення) залежатиме від низки недрогорядних обставин, як-то:

- загальна тривалість російсько-української війни: з кожним днем, тижнем, місяцем, а тим більше роком концентрація нетерпимості в українців до російського народу посилюватиметься у геометричній прогресії;

- факт безапеляційної перемоги України;

- повне повернення анексованих та окупованих територій;

- чисельність загиблих та поранених військовослужбовців Збройних Сил України та цивільного населення;

- обсяги руйнувань цивільної, у тому числі критичної, інфраструктури у нашій країні;

- збереження рф як єдиного державного утворення у межах існуючих на сьогодні міжнародно визнаних кордонів;

- зміна в рф політичного керівництва та, відповідно, політичного режиму;

- ставлення у подальшому російського суспільства до злочинної політики путінського режиму (поствоєнна романтизація «руського миру» / індиферентність щодо наслідків збройної агресії проти України / відверте засудження російсько-української війни, поєднане з широким суспільно-політичним дискурсом навколо цієї соціальної трагедії);

- утворення нових продемократичних національно-орієнтованих держав на руїнах рф, їх ставлення до військової агресії проти України й

готовність до налагодження мирних дипломатичних відносин;
- повна (часткова) виплата репарацій Україні щодо компенсації завданих збитків тощо.

Перелічені та деякі інші обставини і події є вельми важливими для процесу формування та успішної реалізації перехідного правосуддя в Україні.

Список використаної літератури

1. The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies: Report of the Secretary-General (S/2004/616). URL: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/PCS%20S%202004%20616.pdf>.

2. Transitional Justice and Economic, Social and Cultural Rights / United Nations. NY ; Geneva, 2014. 60 p.

3. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічні виміри: монографія / Кримінол. асоц. України. Харків: Право, 2023. 252 с.

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ТА СУМІЖНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ¹

Новікова Катерина Андріївна,

к.ю.н., старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, асистент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Уже давно в науці кримінального права обговорюється проблема стабільності та динамізму в кримінальному законі. Раніше було прийнято вважати, що стабільність має превалювати над динамізмом: чим частіше вносяться зміни до КК України, тим більш розгалуженим і неструктурованим він стає. При цьому в деяких розвинутих зарубіжних країнах спеціально встановлюються обмеження на зміни до кримінального закону. Також невід'ємним правилом певних правових систем є достатньо довгий час до набрання чинності змін для вивчення і ство-

¹ Публікація підготовлена в рамках виконання теми фундаментального дослідження «Теоретичні, законодавчі та правозастосовні проблеми кримінально правової охорони інформаційної безпеки в Україні», яка розробляється в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України

рення роз'яснень, як застосовувати ту чи іншу нову редакцію, або статтю в КК. Останні роки існування КК України 2001 року створили проблему неможливості приведення тексту закону до належного рівня, у зв'язку з чим провідні фахівці нашої країни працюють над розробкою проєкту нового кримінального кодексу.

Разом з тим, життя йде і дуже сумно констатувати та проживати біль України, пов'язаний із тим, що у нас війна. За умов воєнного стану створюються нові правовідносини, які необхідно якнайшвидше врегулювати, у зв'язку з чим за останній рік у КК України було внесено чимало змін, спрямованих на криміналізацію ти чи інших діянь.

Одним із таких діянь стала колабораційна діяльність (ст. 111¹ КК України). Цією статтею передбачені покарання за:

- публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України;

- добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора;

- здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти;

- передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора;

- добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території та ін.

У той же час КК було доповнено і ст. 436² КК України (виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників). У зв'язку з тим, що КК України доповнений цими статтями достатньо швидко (через декілька днів після початку повномасштабного вторгнення в Україну), то і редакція статей має певні вади. Тому розробляється ціла низка законопроектів, якими пропонується вдосконалювати КК України. Одним із таких є проєкт закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення» (реєстр. № 7570 від 20.07.2022).

Загалом зазначені зміни, які передбачені цим законопроектом, можна підтримати і вважати такими, що набагато краще систематизують ознаки складу аналізованого кримінального правопорушення. Законопроект усуває термінологічні неточності, вирішує проблему непритягнення до кримінальної відповідальності за вимушену співпрацю. Водночас не можна погодитися з такими моментами.

1. У всіх частинах пропонованої нової редакції ст. 111¹ мають бути однозначно закріплені дві ознаки, за якими колабораційна діяльність має відмежовуватися від державної зради та інших кримінальних правопорушень. По-перше, це місце вчинення передбачених кримінальних правопорушень – тимчасово окупована територія України. По-друге, суб'єктом передбачених кримінальних правопорушень мають бути громадяни України. Співпраця інших суб'єктів (зокрема, іноземців) має тягнути відповідальність за іншими статтями КК (наприклад, шпигунство).

2. У санкції ч. 2 ст. 436² проєкту КК передбачене додаткове покарання у виді конфіскації майна. Але відповідно до ч. 2 ст. 59 КК конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини (а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості). Злочин же,

передбачений ч. 2 ст. 436² КК, є нетяжким (ч. 4 ст. 12 КК). Тобто це покарання за нього застосоване бути не може. Доцільно взагалі прибрати конфіскацію майна, адже ці злочини не є корисливими, і таким чином положення Особливої частини не узгоджуються з положенням Загальної частини. Крім того, бажано не використовувати у санкціях такий вид покарання як виправні роботи, адже це архаїчний і застарілий вид покарання, який майже не застосовується судами, і вже віджив своє.

3. Є дуже складною і потребує додаткового пояснення проблема відмежування колабораційної діяльності у формі передачі державі-агресору матеріальних ресурсів та інших активів (п. 1 ч. 2 ст. 111¹ проекту КК України) та фінансування такого збройного чи воєнізованого формування, постачання зброї, боєприпасів, вибухових речовин, військової техніки, палива або надання йому іншої допомоги у веденні бойових дій проти військових формувань України або проти добровільних формувань, що утворені чи самоорганізувалися для захисту України (п. 3 ч. 4 ст. 111¹ КК України). Чим будуть суттєво розмежовуватися ці діяння, якщо відомо, що передача коштів державі-агресору буде спрямована на фінансування війни?

Отже, можна зробити висновок про перспективи вдосконалення цих та інших статей, пов'язаних із воєнним станом у країні. Така праця дозволить наблизити нашу Перемогу для того, щоб в Україні наступив довгоочікуваний мир.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛАБОРАЦІОНАЛІЗМУ В ПОРЯДКУ СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ

Сиводєд Іван Сергійович,

*к.ю.н., докторант, доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Інституту права ім. Князя Володимира Великого
Міжрегіональної Академії управління персоналом,
начальник управління Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони
Офісу Генерального прокурора України*

15 березня 2022 року Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 111-1 «Колабораційна діяльність» [6]. Новели правової норми кримінального кодексу України полягає в тому, що колабораціонізм – це співпраця громадян держави із ворогом для забезпечення інтересів ворога та заподіяння шкоди власній державі [1-3, 8]. Законо-

давець визначився, що дії громадян України будуть вважатися колаборационізмом в наступних випадках коли:

1. Громадянин/ка України публічно (на мітингах, зборах, в пресі, в мережі Інтернет тощо) заперечує збройну агресію проти України, окупацію частини території України, закликає до підтримки дій держави-агресора, підтримує збройні формування агресора та його окупаційну адміністрацію, закликає співпрацювати з державою-агресором та її уповноваженими органами, а також до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України. Публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації.

2. Громадянин/ка України добровільно зайняв/ла різного роду посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, а також брала участь в організації та проведенні незаконних виборів чи референдумів на тимчасово окупованій території або публічно закликав до проведення таких незаконних виборів чи референдумів на тимчасово окупованій території.

3. Здійснення громадянином/кою України пропаганди в інтересах держави-агресора у будь-яких закладах освіти та сприяння впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти України.

4. Передача матеріальних ресурсів військовим держави-агресора, господарська діяльність у взаємодії з державою-агресором.

5. Організація та проведення заходів політичного характеру, як то з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо, для підтримки держави-агресора, а також активна участь у таких заходах.

6. Громадянин/ка України добровільно зайняв/ла посади в створених державою-агресором судових або правоохоронних органах, а також добровільно брав/ла участь незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях держави-агресора чи надавав/ла таким формуванням допомогу у веденні бойових дій проти України.

7. Під час зайняття посад в незаконних органах створених державою-агресором, вчинив/ла дії або прийняв/ла рішення, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків [4].

Об'єкт кримінального правопорушення родовий – суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України [5].

Безпосередній об'єкт – зовнішня безпека України, її суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність, обороноздатність, держав-

на, економічна чи інформаційна безпека.

Видовий об'єкт – зовнішня та внутрішня безпеки України.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення – публічне заперечення громадянином України:

1. здійснення збройної агресії проти України;
2. встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України;

публічні заклики громадянином України до:

1. підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора;
2. співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора;
3. невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації.

Під збройною агресією варто розуміти дії, передбачені статтею 1 Закону України «Про оборону України».

Окупаційна адміністрація Російської Федерації – сукупність державних органів і структур Російської Федерації, функціонально відповідальних за управління тимчасово окупованими територіями та підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних повноважень на тимчасово окупованих територіях та які виконували чи виконують властиві органам державної влади чи органам місцевого самоврядування функції на тимчасово окупованій території України, в тому числі органи, організації, підприємства та установи, включаючи правоохоронні та судові органи, нотаріусів та суб'єктів адміністративних послуг (пункт 6 частини першої статті 1¹ Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України») [8].

Відповідно до тяжкості вчиненого колаборантом кримінального правопорушення, стаття 111 – 1 Кримінального кодексу України передбачає наступні види покарань, що можуть застосовуватися до нього: позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років; виправні роботи на строк до двох років; арешт на строк до шести місяців; штраф до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; позбавленням волі на строк до п'ятнадцяти років; довічне позбавлення волі [6].

Як додатковий вид покарання до винної особи може також засто-

совуватися конфіскація майна [6].

Список використаної літератури

1. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміну колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії // Військово-історичний меридіан. Електрон. наук. фаховий журнал. Вип.1(23).2019.С. 5-25.

2. Горобець В. Співпраця з ворогом як вимушена модель поведінки та стратегія виживання// Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал. Вип. 3 (21) / Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, Ін-т історії України НАН України. К., 2018. С 56-74.

3. Дзьобак В. Порівняльна характеристика колаборації населення Росії й України в роки радянсько-німецької війни. Сторінки воєнної історії України. 2008. №11. С. 253 – 254.

4. Закон України про колабораційну діяльність зі змінами. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (режим доступу 12.08.2023р.).

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (режим доступу 12.08.2023р.).

6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (режим доступу 12.08.2023р.).

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (режим доступу 12.08.2023р.).

8. Письменний Є. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис Сєвєродонецьк : Румянцева Г. В., 2020. 120 с.

9. Про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р.(зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11.05.1994 р., Протоколом № 14 від 13.05.2004 р.). Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (режим доступу 12.08.2023р.).

ЯВИЩЕ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В ЗАКОНОДАВСТВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Мельник Юлія Павлівна,

*к.політ.н., доцент кафедри міжнародних відносин та права,
Національний університет «Одеська політехніка»*

Тимчасова окупація РФ частини території України призвела до появи та поширення різноманітних форм та напрямків співпраці мешканців цих територій з окупантами. Такий різновид протиправної пове-

дінки як в міжнародному, так і національному законодавстві, отримав назву «колабораційна діяльність» [2].

Наша держава не перша країна, де запроваджено кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність. Науковці, які досліджували таке явище як колаборація, зазначають, що вона виникла у Першу світову війну та мала місце у Другій світовій війні. Однак на той час у кримінальних кодексах європейських країн була відсутня норма про кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність. Тому вже після початку війни деякі держави Європи (Франція, Бельгія) ухвалювали відповідне законодавство про відповідальність і надавали йому зворотну дію в часі, що було резонансним серед юридичної спільноти [1].

Міжнародно-правове визначення колабораціонізму можна сформулювати так: колабораціонізм – це свідоме співпраця особи або групи осіб з окупаційною владою з метою здійснення ворожих дій проти власної держави, її народу та інтересів. Це включає в себе надання допомоги окупаційній владі, військову службу на її боці, розвідувальну діяльність, збір та передачу інформації, зраду військових та державних таємниць, співпрацю з органами окупаційної влади в політичній та економічній сферах, участь у пропаганді окупаційної ідеології та інше. Колабораціонізм є злочином проти миру, безпеки та добробуту людства, який підпадає під юрисдикцію міжнародного права та національного законодавства країн, що визнають принципи прав людини та демократії [3].

В законодавстві більшості зарубіжних країн колабораціонізм охоплюється складом державної зради [4, с. 11].

Диференціація форм вчинення державної зради притаманна кримінальному праву Швеції, Швейцарії, ФРН та інших розвинутих країн (таблиця 1).

Країна	Відповідальність (за кримінальним кодексом)
Королівство Швеція	1. За сприяння встановленню іноземного панування над Королівством чи його частиною передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від 10 до 18 років, або довічно (ст. 1). 2. За допомогу іноземній стороні у втягуванні країни у війну чи інші бойові дії – позбавлення волі від 2 до 8 років (ст. 2).

<p style="text-align: center;">Королівство Швеція</p>	<p>3. Стаття 3 встановлює кримінальну відповідальність за зраду в переговорах з іноземною державою, що завдає значної шкоди Королівству. Покарання – позбавлення волі від 2 до 18 років, або довічно.</p> <p>4. За допомогу іноземній державі у формі незаконної розвідувальної діяльності та отримання іноземного сприяння в діяльності, спрямованій на формування громадської думки, щоб порушити будь-яку з основ державного правління Королівства або інше важливе питання безпеки Королівства – штраф або позбавлення волі не більше 1 року (ст. 10)</p>
<p style="text-align: center;">Швейцарська Конфедерація</p>	<p>1. За вступ у зв'язок з урядом іноземної держави або його агентурою для розв'язування війни проти Конфедерації встановлено покарання у вигляді позбавлення волі не менше ніж 3 роки. У серйозних випадках може бути призначено довічне покарання (ч. 2 ст. 266 КК Швейцарії).</p> <p>2. Меншу суспільну небезпеку має злочин, передбачений статтею 266bis: за підтримку дій та спрямувань іноземних держав проти безпеки Швейцарії: «Операції або діяльність, спрямована проти безпеки Швейцарії. Хто контактує з іноземною державою, іноземними партіями чи іншими іноземними організаціями або їх агентами, або видає або поширює неправдиву або спотворену інформацію». Покарання – позбавлення волі до 5 років, або грошовий штраф. У серйозних випадках має бути застосовано покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше 1 року.</p> <p>3. Ст. 271 визначає відповідальність за заборонені дії на користь іноземної держави: 1. Діяльність від імені іноземної держави на території Швейцарії без законних повноважень карається позбавленням волі до 3 років, або грошовим штрафом. У серйозних випадках – позбавлення волі не менше 1 року.</p> <p>4. Викрадення іншого за допомогою насильства, неправдивих приводів або погроз і вивезення його за кордон, щоб передати його іноземній владі, партії чи іншій організації або піддати небезпеці його життя карається позбавленням волі до 1 року. Також підлягає кримінальному покаранню особа, яка поширює іноземну пропаганду, спрямовану на насильницьке повалення конституційного порядку Конфедерації або кантону (ст. 275bis). Передбачена санкція – позбавлення волі до 3х років або грошовий штраф.</p>

Федеративна Республіка Німеччина	У Кримінальному кодексі ФРН понад 10 норм встановлюють кримінальну відповідальність за різні форми вчинення державної зради. Зокрема, 2 норми визначають караність надання допомоги іноземній стороні. Обидва злочини віднесені законодавцями ФРН до нетяжких: передбачене покарання – позбавлення волі на строк до 5 років або штраф. Такі санкції встановлені в § 87 КК ФРН за агентурну діяльність з метою саботажу за дорученням іноземного уряду, організації чи установи та в § 99 КК ФРН за здійснення агентурної діяльності за завданням іноземних спеціальних служб, яка спрямована на повідомлення або передачу фактів, предметів або знань які не містять державної таємниці.
----------------------------------	--

Таблиця складена за матеріалами [5,6,7,8].

Як бачимо, кримінальне законодавство значної кількості зарубіжних країн виходить із того, що кримінальна відповідальність за різні форми вчинення державної зради має бути диференційованою [5].

Ми погоджуємось з науковцями, що нашій країні знадобилось 8 років, щоб внести зміни до національного законодавства щодо запровадження відповідальності за колабораційну діяльність, однак воно потребує подальшого розвитку та вдосконалення.

Список використаної літератури

1. Аналіз судової практики національних судів у кримінальних провадженнях по обвинуваченню у ст. 111, ст. 111-1 КК України – режим доступу: <https://www.helsinki.org.ua/articles/kryminalno-pravova-novela-pro-kolaboratsiyunu-diialnist-prokuroriv-vchyteliv-ta-inshykh-sotsialnykh-pratsivnykiv/>.

2. Заєць О.М. Юридична характеристика дефініції колаборація // Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Одеса, 2022. С. 45-46.

3. Кішак Б.І. Особливості доказування злочинів, пов'язаних з колабораційною діяльністю // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Випуск 37/2023 – режим доступу: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/779/707>.

4. Письменський Є. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. Право України. 2020. - режим доступу: URL: <https://rd.ua/storage/attachments/11288.pdf>.

5. Сергієвський С.К. Диференціація кримінальної відповідальності за різні форми державної зради [Текст] / С.К.Сергієвський // Часопис Київського університету права. - 2020. - № 4. - С. 386-395.

6. German Criminal Code (1998). URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/BJNR001270871.html>.

7. Swedish Criminal Code (1962). URL: <http://rkrattsbaser.gov.se/sfst?bet>.

8. Swiss Criminal Code (1937). URL: https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/54/757_781_799/20190301/en/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-54-757_781_799-20190301-en.pdf.

ОСОБЛИВОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*Лігун Андрій Іванович,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ*

Суб'єкт кримінального правопорушення є обов'язковим елементом його складу і нерозривно пов'язаний з іншими елементами, так як саме суб'єкт вчиненим діянням умисно завдає шкоди об'єкту посягання. У ч. 1 ст. 18 КК закріплено ознаки суб'єкта кримінального правопорушення: фізична особа, вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, осудність.

Зі змісту ч. 1 ст. 111-1 Кримінального кодексу України (далі – КК) «Колабораційна діяльність» випливає, що дане кримінальне правопорушення може бути вчинене лише спеціальним суб'єктом. Про це свідчить аналіз вказаної диспозиції, яка містить вказівку на додаткову ознаку, що характеризує суб'єкт посягання (громадянство України).

Пропонується в контексті даної норми говорити не про спеціального суб'єкта, а про спеціального виконавця, оскільки співучасниками в такого роду злочинах (організаторами, підбурювачами, пособниками) можуть бути й особи, які не є громадянами України [1, с. 150].

Законодавець, вказавши у диспозиції ст. 111-1 КК додаткову ознаку суб'єкта (наявність громадянства України), засвідчує, що колабораційну діяльність може вчинити фактично кожна особа, яка наділена загальними ознаками суб'єкта кримінального правопорушення і є громадянином України, оскільки тільки громадянин України як спеціальний суб'єкт може підлягати відповідальності за колабораційну діяльність. Якщо виходити з вище висловленої позиції, що норма про кримінальне правопорушення, передбачене ст. 111-1 КК, є спеціальною щодо державної зради (а саме такий підхід узгоджується із історичною, соціальною та правовою природою розгляданого діяння), то суб'єктом колабораційної діяльності варто вважати громадянина держави, територія якої перебуває під окупацією [2, с. 114].

В науковій літературі існує чітка і обґрунтована позиція, що з огляду на спорідненість колабораційної діяльності з державною зрадою суб'єктом відповідних кримінальних правопорушень слід визнавати саме громадянина України [3, с. 386], [4, с. 143].

Буквальний аналіз змісту ст. 111-1 КК вказує, що даний злочин може бути вчинено винятково спеціальним суб'єктом – громадянином

України, але пряма вказівка на це в ч. 4 і ч. 6 ст. 111-1 КК відсутня [5, с. 147]. У цьому контексті існує думка, з якою неможливо погодитися: суб'єктом колабораціонізму може бути не лише громадянин України, оскільки в деяких частинах ст. 111-1 КК законодавець не згадує суб'єкта взагалі, а, отже, виникає питання про загального суб'єкта кримінального правопорушення. Коли суб'єктом колабораційної діяльності є громадянин України, то про це безпосередньо зазначено в конкретній частині статті 111-1 КК [6, с. 57 – 58]. На нашу думку, вказана ситуація є не чим іншим, як прогалиною в Кримінальному кодексі, яка вимагає послідовних дій щодо змін до норм ст. 111-1 КК задля її усунення.

Отже, суб'єктом колабораційної діяльності відповідно до ст. 111-1 КК може бути лише громадянин України.

Деякі категорії суб'єктів можуть характеризуватися додатковими ознаками з огляду на характер та специфіку колабораційної діяльності. Наприклад, суб'єктом такої діяльності у виді впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (ч. 3 ст. 111-1 КК) є громадянин України, уповноважений окупаційною адміністрацією держави-агресора на впровадження стандартів освіти (насамперед ідеться про керівники закладів освіти, заступників керівника закладу освіти, керівників структурних підрозділів закладу освіти, до компетенції яких належить впровадження стандартів освіти, членів методичних, педагогічних та вчених рад) [2, с. 116].

Крім того, звертає увагу абсурдність можливого застосування ч. 4 ст. 111-1 КК щодо всіх господарюючих суб'єктів на території рф, які «проводять господарську діяльність у взаємодії з державою-агресором». Також слід погодитися з тим, що у разі встановлення фактів добровільної господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором необхідно визначити, хто діяв і хто приймав рішення від імені такого суб'єкта господарювання. Це може бути керівник, особа, що виконує його обов'язки, інша особа, яка діяла від імені суб'єкта господарювання. Особи, які здійснюють технічні функції, залежно від їх умислу можуть бути пособниками в такому злочині або ж їх діяння може не підпадати під ознаки об'єктивної сторони даного кримінального правопорушення [5, с. 148].

Отже, за всі форми колабораційної діяльності відповідальності підлягає осудний громадянин України, якому на момент вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років. Суб'єкт колабораційної діяльності у всіх без винятку формах цього кримінального правопорушення є спеціальним за ознакою громадянства – громадянин

України [5, с. 148]. Суб'єктом колабораційної діяльності варто вважати громадянина держави, територія якої перебуває під окупацією.

Список використаних джерел

1. Бантишев О.Ф., Шамара О.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : монографія. Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. 240 с.
2. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.-практ. комент. / А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, С.С. Чернявський та ін.; за ред. А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернея. Київ, Норма права, 2022. 278 с.
3. Кузнецов В.В., Сийпловіч М.В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2022. Вип. 70 (1). С. 381 – 388.
4. Ландіна А.В. Кримінальна відповідальність за окремі види правопорушень в умовах воєнного стану. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни* : матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9-11 червня 2022 року) / упорядник І.Б. Газдайка-Василишин. Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 142 – 145.
5. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії : практич. порадник з кримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В.В. Малюка. Київ : Алерта, 2023. 312 с.
6. Антонюк Н. Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації. *Слово Національної школи суддів України*. 2021. № 4 (37). С. 56 – 68.

ЮРИДИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЯК КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Єласв Юрій Леонідович,

*викладач кафедри організації досудового розслідування
факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ*

В умовах воєнного стану та в умовах тимчасової окупації частини території України особливої актуальності набуває питання щодо боротьби з постійним та систематичним вчиненням кримінальних правопорушень, тобто, протидії кримінально протиправній діяльності. Одним із найсуворіших юридичних засобів боротьби зі злочинністю (зокрема, з колабораційною злочинністю) є засоби кримінального права. Одночасно з цим, вищевказана правова боротьба зі злочинністю повинна мати

відповідну фундаментальну основу, якою є наука кримінального права.

Так, в науці кримінального права одним із профільних інститутів є вчення про кримінальне правопорушення. Разом із цим, станом на сьогоднішній день, майже недослідженою є царина знань про кримінально протиправну діяльність, її поняття, ознаки та види, взагалі та сфера знань про юридичну характеристику колабораційної діяльності, як одного із видів кримінально протиправної діяльності, зокрема. Так, станом на теперішній час, науково-юридичне дослідження колабораційної діяльності (як різновиду кримінально протиправної діяльності) доцільно здійснювати із урахуванням таких юридичних ознак, як: умови воєнного стану на всій території України та тимчасова окупація частини території України. Зокрема, умовами воєнного стану обумовлена така юридична ознака колабораційної діяльності, як співпраця з державою-агресором. У свою чергу, юридичні визначення – тимчасової окупації частини території України, тимчасово окуповані території України, прямо зазначаються у частинах 1 – 7 статті 111-1 Кримінального Кодексу України [1] (далі за текстом – КК України), яка прямо та безпосередньо встановлює кримінальну відповідальність за вчинення колабораційної діяльності. У зв'язку з цим, зазначаємо, що юридичні режими: воєнного стану на всій території України, тимчасово окупованої території України; за своїм змістом є спеціальними адміністративно-правовими режимами у сфері національної безпеки та оборони, які регулюються нормами Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2], Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [3], відповідно.

Вказаний факт свідчить про конвергенцію кримінального права України та адміністративного права України в цій частині наукового взаємозв'язку між вищеназваними галузями публічного права України.

При цьому, застосування формально-логічного методу наукового пізнання тексту КК України [1]) дозволяє дійти висновку про те, що Законодавство України про кримінальну відповідальність в межах групи розділів, які стосуються царини кримінального правопорушення, окрім юридичного поняття – кримінальне правопорушення, містять і таке юридичне поняття, як кримінально протиправна діяльність. Вказане кримінально-правове поняття безпосередньо передбачається приписами частини 3 статті 27, частини 4 статті 28, частини 1 статті 43 КК України. Також, необхідно зазначити, що у тексті частини 4 статті 28 КК України встановлена юридична дефініція: діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів. Вбача-

ється, що вказана дефініція визначає основну змістовну сутність кримінально протиправної діяльності, як юридичної ознаки незаконної діяльності злочинної організації (найбільш суспільно небезпечної загальної форми співучасті у кримінальному правопорушенні). Окрім цього, звертаємо увагу на те, що в тексті норми частини 2 статті 28 КК України міститься дефініція: кримінально протиправної діяльності інших осіб. Таким чином, кримінально протиправна діяльність може здійснюватися, зокрема, окремими особами – суб'єктами кримінального правопорушення (стаття 18 КК України). Внаслідок чого вбачається, що такою окремою особою – суб'єктом кримінального правопорушення може бути, в тому числі, спеціальний суб'єкт (частина 2 статті 18 КК України) – громадянин України, як суб'єкт скоєння злочину колабораційна діяльність (стаття 111-1 КК України). Принагідно зауважимо, що в даному науковому дослідженні колабораційна діяльність розуміється саме, як злочин, оскільки, Розділ I Особливої частини КК України понайменований саме, як: Злочини проти основ національної безпеки України.

Одночасно з цим, вбачається, що колабораційну діяльність, як злочин проти основ національної безпеки України, можливо розглядати у вимірі саме кримінально протиправної діяльності, як суспільно небезпечної діяльності з метою безпосереднього вчинення умисних злочинів виходячи з наступного.

По-перше, із урахуванням філологічного (лінгвістичного) тлумачення кримінально-правового терміну колабораційна діяльність (як назви статті 111-1 КК України), вона є саме діяльністю, що суто граматично співвідноситься з дефініцією кримінально протиправної діяльності, яка у літеральному розумінні також є діяльністю. Також, окрім вищевказаного визначення назви статті 111-1 КК України, юридичний термін: діяльність, передбачений в багатьох частинах вищевказаної статті 111-1 КК України. Передусім, у частині 4 цієї кримінально-правової норми, яка передбачає дефініцію «провадження господарської діяльності», й у частині 6 цієї статті КК України та пункті 3 Примітки до цієї статті КК України, яка прямо передбачає дефініцію: «інформаційної діяльності».

По-друге, добровільне зайняття громадянином України певної посади у незаконному органі влади, створеному на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора свідчить про те, що суб'єктом злочину колабораційна діяльність вчиняється саме: кримінально протиправна діяльність, а не окреме (самостійне) одиничне кримінальне правопорушення. Вищевказаний вид сус-

пільно небезпечного діяння у формі дії (зайняття певної посади в незаконному окупаційному органі влади), що характеризує об'єктивну сторону злочину колабораційна діяльність, прямо передбачений положеннями частин 2, 5 та 7 статті 111-1 КК України. У теоретичному вимірі вказані окупаційно-колабораційні посади можливо класифікувати за характером незаконної службової діяльності на три типи:

1) незаконні службовці (ч. 2 ст. 111-1 КК України), які є простими окупаційними службовцями (співробітники окупаційних канцелярій, секретаріатів, тощо);

2) незаконні чиновники (ч. 5 ст. 111-1 КК України), які є загальними окупаційними чиновниками (окупаційні коменданти населених пунктів; голови окупаційних адміністрацій, керівники окупаційних міністерств, тощо);

3) незаконні чиновники-юстиціарії (окупаційні судді та члени окупаційних військових трибуналів), незаконні чиновники-юрисдикціонери (окупаційні поліціанти та окупаційні пенітенціарії), незаконні чиновники-мілітарії (окупаційні військовослужбовці), які є спеціальними окупаційними чиновниками (ч. 7 ст. 111-1 КК України).

Таким чином, вказаний вид колабораційної діяльності (зайняття певної посади в незаконному окупаційному органі влади) посягає в тому числі, на сферу публічної служби, яка в даному випадку є додатковим обов'язковим об'єктом злочину колабораційна діяльність (частини 2, 5 та 7 статті 111-1 КК України). Основним об'єктом якого є сфера національної безпеки України. Разом з цим, необхідно зазначити, що приписи частини 4 статті 111-1 КК України, прямо визначають провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, як один із різновидів кримінально протиправної діяльності, яка становить об'єктивну сторону колабораційної діяльності, як умисного злочину, передбаченого приписами частини 4 статті 111-1 КК України. Вказаний злочин є колабораційною діяльністю в сфері економіки. Таким чином, вказаний вид колабораційної діяльності посягає, в тому числі, на сферу господарської діяльності, яка в даному випадку є додатковим обов'язковим об'єктом злочину колабораційна діяльність (ч. 4 ст. 111-1 КК України).

По-третє, майже у кожній із восьми частин статті 111-1 КК України вказується на окремі спеціальні форми співучасті у кримінальному правопорушенні такі, як:

- незаконні органи влади, створені на тимчасово окупованій тери-

торії, у тому числі окупаційна адміністрація держави-агресора (частини 2 та 4 статті 111-1 КК України);

- незаконні судові або правоохоронні органи, створені на тимчасово окупованій території (частина 7 статті 111-1 КК України);

- незаконні збройні чи воєнізовані формування, створені на тимчасово окупованій території (частина 7 статті 111-1 КК України).

Вказаний факт свідчить про теоретичний взаємозв'язок злочинів колабораційної діяльності, що передбачені нормами частин 2, 4, 7 статті 111-1 КК України) з кримінальними правопорушеннями, які вчиняються у спеціальних формах співучасті у кримінальному правопорушенні, котрі посягають на саме суспільні відносини у сфері основ національної безпеки України. При тому, що згідно норм статті 111-1 КК України, вищеназвані спеціальні форми співучасті у кримінальному правопорушенні визначені, як відповідні юридичні дефініції саме в тексті Особливої частини КК України.

Вбачається, що вищевказані три види стійких злочинних об'єднань є спеціальними видами злочинних організацій у розумінні положень абзацу 1 пункту 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 року № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» [4].

Таким чином, теоретико-юридичне дослідження поняття, ознак та видів кримінально протиправної діяльності необхідно здійснювати із урахуванням взаємозв'язку Загальної частини КК України (у якій встановлено універсальне поняття кримінально протиправної діяльності, яке є всезагальним для усіх інститутів кримінального права) та Особливої частини КК України (у якій, зокрема, встановлено окреме, самостійне поняття колабораційної діяльності, як одна із форм кримінально протиправної діяльності) та із застосуванням формально-логічного та системного методів наукового пізнання.

Також, одним із напрямків наукового пізнання кримінально протиправної діяльності є її дослідження у науковому взаємозв'язку з кримінально-правовими категоріями одиничного кримінального правопорушення та множинності кримінальних правопорушень; із урахуванням того, що колабораційну діяльність можливо розглядати, як певну послідовність суспільно небезпечних дій, що вчиняються у конкретний період часу та які об'єднанні одним єдиним злочинним наміром.

Окрім цього, все вищенаведене свідчить про необхідність подальших міждисциплінарних наукових досліджень у царині співвідношення теоретико-юридичної характеристики кримінально протиправної дія-

льності, зокрема, у виді колабораційної діяльності (як частини кримінально-правових знань) та кримінологічної характеристики організованої, професійної злочинної діяльності (як окремої, самостійної сфери кримінологічних знань).

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 05.09.2023 року).

2. «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями»: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 року № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text> (дата звернення 05.09.2023 року).

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 05.09.2023 року).

4. «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»: Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення 05.09.2023 року).

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ: МОРАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ¹

Калініна Аліна Владиславівна,

к.ю.н., старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Новітня історія України характеризується низкою соціальних потрясінь. Одним із явищ, які докорінно змінили не лише життя українців, а й роль нашої держави на міжнародній арені, стала російська збройна агресія. Тисячі смертей та понівечених доль людей, зруйновані, пошкоджені будівлі, інфраструктура (у тому числі й об'єкти критичної інфраструктури), безліч злочинів, втрата території, непоправна шкода екології – це лише не велика «видима» частина айсбергу загарбницької війни рф.

Серед викликів, які постали перед Україною, стала окупація росією її території, перші етапи якої зафіксовано ще в лютому 2014 року, а

¹ Тези наукової доповіді підготовлено на виконання наукового дослідження «Захист прав людини в концепції перехідного правосуддя: українська модель», що виконується за підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер 2022.01/0204).

значна частина яких не деокупована і дотепер. Діяльність ворога на нашій землі, на жаль, не обходиться без участі місцевого населення. У зв'язку із цим постають питання правової оцінки добровільної та вимушеної співпраці (колабораціонізму) з російською владою. Така співпраця може відбуватися: 1) добровільно, навіть за власною ініціативою, незалежно від того, окупована територія чи ні; 2) добровільно, надаючи згоду на співпрацю після окупації ворогом української території; 3) вимушено, задля збереження свого життя, життя мешканців громади та з інших причин.

Процеси окупації і деокупації складні як з морально-психологічної, так і з соціальної (враховуючи і правову) точок зору. Це питання виживання та вирішення долі місцевого населення. Як справедливо зазначає проф. Ю. В. Орлов, із закономірним, тенденційним розширенням площ деокупованих територій України з поступовим виходом на міжнародно визнаний державний кордон України, з інтенсифікацією руху деокупації постає не менш закономірне і вельми гостре питання щодо відновлення правової, правоохоронної діяльності на цих територіях [3, с. 39]. Не вдаючись до аналізу політичних настроїв громадян, розглянемо деякі питання морально-правового аспекту колабораціонізму.

В Україні існує високий суспільний запит на покарання не лише загарбників, а й колаборантів, вина яких у наявності військового конфлікту, безсумнівно, присутня. Під час кримінально-правової оцінки колабораційної діяльності, враховуючи форму вчинення кримінального правопорушення, окремій оцінці слід піддавати не лише і тільки вину правопорушника, а й факультативні ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Хоча у диспозиціях кримінально-правових норм на їх обов'язкове урахування не вказується, під час з'ясування мотивації та мети вони набувають особливого значення. Так, наприклад, мотив, позбавлений негативного забарвлення, – потреба у задоволенні своїх фізіологічних потреб (потреба у їжі), може змінити рішення про наявність складу на діаметрально протилежне. Наприклад, діяння, передбачене ч. 2 ст. 111¹ КК України (а саме – добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора) набуває зовсім іншого значення, коли староста села розподіляє серед його жителів російську гуманітарну допомогу. Потреби людей в їжі, ліках та предметах першої необхідності особливо загострю-

ються, коли нічого з цього просто немає. Й іншого виходу, як прийняти гуманітарну допомогу від окупантів, просто немає. То чи можна в такому випадку кваліфікувати дії старости села чи голови іншого населеного пункту, як колабораціонізм?

За оцінками юристів, існує, як мінімум, три головних морально-правових проблеми, пов'язаних із кваліфікацією колабораціонізму в Україні. Зокрема, ними є:

1. Відсутність у кримінальному законодавстві визначення поняття «колабораціонізм», оскільки у статті 111¹ КК України говориться лише про його форми та прояви. Як крайній приклад абсурду діяння все за тією ж ч. 2 ст. 111¹ КК України можна є визнання колаборантом, наприклад, особи, яка є старшим прибиральником чи двірником і значить у списках окупаційної влади під цією посадою [2].

2. Наявність кримінальної відповідальності за діяння, об'єктивна сторона яких має спільні із колабораціонізмом риси (таких як «пропаганда війни», «виправдовування агресії», «пособництво державі-агресору» і т.п.). В цьому випадку окрему «нішу» кримінальних правопорушень складають правопорушення, пов'язані із прославленням російського агресора (у тому числі й тих, що вчиняються за допомогою мережі Інтернет і соціальних мереж) [2].

3. Страх, непорозуміння і недовіра до української влади зі сторони мешканців окупованих територій, викликані хаотичністю та деякою неспівмірністю покарання за колабораціонізм [2].

У такому світлі не є дивним, що правники прагнуть уникати однозначних оцінок такого роду юридичних явищ, як колабораціонізм. Адже слід урахувати, що це багатовимірний та надскладний, передусім, соціальний, а вже тому юридичний феномен, що містить у собі соціопсихологічні, соціокультурні і політико-правові виміри, які були обумовлені об'єктивними процесами тогочасної дійсності [1, с. 111].

Таким чином, складність кваліфікації такого кримінального правопорушення, як колабораціонізм, містить у собі не лише юридичний, а й глибокий моральний аспект. З метою коректної кваліфікації діянь населення, що перебувало під окупаційною владою, необхідно розробити дієвий правових механізм, що стане однією із основ перехідного правосуддя в Україні.

Список використаних джерел

1. Каліщук О. Феномен колабораціонізму у правовій системі України: історична ретроспектива та сучасні виклики. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Чис. 28. 2023. С. 108-113. DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.14>.

2. Лукашова С. Суд, прощення чи співчуття. Як Україна карає за колабораціонізм і чому потрібні зміни. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/05/29/7404264/index.amr> (дата звернення: 30.09.2023).

3. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія. Харків : Право, 2023. 252 с.

ВІД ДЕЗЕРТИРСТВА ДО КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ (СПРАВА ГОДЕСА О.Е.): ЮРИДИЧНИЙ ДИСКУРС ПРОБЛЕМИ

*Гученко Катерина Володимирівна,
аспірантка 1 курсу Київського університету інтелектуальної
власності та права «Одеська юридична академія»*

Із самого початку війни росії проти України (а ми вважаємо, що потрібно брати точку відліку, починаючи із 2014 року) почалися масові фіксації вчинення особами так званої «співпраці» із державою-ворогом. Проте законодавцем на законодавчому рівні Законом України № 2108-ІХ кримінальна відповідальність була встановлена лише у 2022 році – тобто на початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну [1,2].

Не дивлячись на це, в практиці застосування КК України вже у 2023 році виробилася певна практика, коли суб'єкти (особи), продовжуючи знаходитися в стані кримінальної протиправної діяльності за вчинення кримінальних правопорушень, передбачені ст. 111¹ КК України (Колабораційна діяльність) та ст. 408 КК України (Дезертирство) уміло поєднують ці деструктивні для державної безпеки діяння та ролі. Наша задача проаналізувати ці кейси та надати свою характеристику із приводу цього.

За процесуального керівництва прокурорів Луганської спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Східного регіону скеровано до суду обвинувальний акт стосовно еквів'єсковслужбовця прикордонної служби за фактами дезертирства та колабораційної діяльності (ч. 4 ст. 408, ч.7 ст. 111-1 КК України) [3].

Розслідуванням встановлено, що 24 лютого 2022 року інспектор прикордонної служби самовільно залишив місце служби та покинув район виконання завдання відділу прикордонної служби «Біловодське» Старобільського району Луганської області. Він добровільно погодився на пропозицію представників окупаційної адміністрації рф та почав працювати в так званій «службі дорожньої автоінспекції лнр». Досудо-

ве розслідування здійснювалося територіальним управлінням ДБР (Державне бюро розслідувань), розташованим у м. Краматорську.

Заступник генерального директора Чорнобильської атомної електростанції після підозри в дезертирстві додатково отримав підозру у колабораційній діяльності органами ДБР [4]. Ще в березні ДБР спільно зі Службою безпеки України затримали чиновника станції. Він самовільно залишив робоче місце в умовах воєнного стану і переховувався на Закарпатті.

Військовослужбовець утік зі станції та не забезпечив фізичний захист об'єкта, що прямо входило до його функціональних обов'язків. До того ж, під час слідства працівники ДБР перевіряють можливу причетність посадовця до проведення підривної діяльності проти України. Зокрема, вони мають встановити, чи сприяв він військовим росії в захопленні ЧАЕС наприкінці лютого. Відповідно до цього, крім дезертирства, чиновник може отримати підозру в колабораційній діяльності. Правоохоронці вже провели обшуки в адміністрації Чорнобильської АЕС і в затриманого вдома, де вилучили документи та цифрові носії інформації.

Державне бюро розслідувань також повідомило про підозру в дезертирстві і колабораціонізмі 25-річному молодшому сержанту О. Годесу, українському військовослужбовцю-контрактнику, інспектору прикордонної служби відділу прикордонної служби «Чонгар» 79 прикордонного загону Південного регіонального управління Державної прикордонної служби України [6]. Він перейшов на бік ворога і нині працює «т. в. о. чергового офіцера чергової частини відділу поліції» в окупованому Генічеську Херсонської області. На бік ворога також перейшли його батько і рідний дядько.

Годес О.Е. підозрюється у тому, що він, являючись громадянином України та будучи військовослужбовцем військової служби за контрактом, проходячи ї на посаді інспектора прикордонної служби 2 категорії 1 групи інспекторів прикордонного контролю відділення інспекторів прикордонної служби (тип А) відділу прикордонної служби «Чонгар» (тип Б) 79 прикордонного загону Південного регіонального управління Державної прикордонної служби України, у військовому званні «молодший сержант», перебуваючи за місцем свого проживання – на території м. Генічеськ Генічеського району Херсонської області, будучи об'язаним про факт ведення російською федерацією агресивної війни проти України, в умовах воєнного стану, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачаючи його суспільно небезпечні наслідки, бажаючи їх настання, в порушення вимог

ст. ст. 1, 2, 17, 19, 65, 68 Конституції України, ст. 17 Закону України «Про оборону України», ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», ст. ст. ,1 ,2 19 Закону України «Про Державну прикордонну службу України», ст. ст. 2, 1, 16, 49, 127, 128 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, ст. ст. 1-4 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України та всупереч Військовій присязі, в період з 17 травня 2022 року, але не пізніше 25 серпня 2022 року, точної дати досудовим розслідуванням не встановлено, використовуючи теоретичні знання і практичні навички отримані в Україні, з власної ініціативи добровільно на тимчасового окупованій території України, зайняв посаду «временно исполняющего обязанности дежурного офицера дежурной части», у незаконно створеному правоохоронному підрозділі окупаційної влади російської федерації, а саме «Генического районного отдела полиции Главного управления МВД Херсонской области» з виконанням відповідних правоохоронних функцій, в підпорядкуванні окупаційної адміністрації російської федерації та виконував обов'язки за посадою до листопада 2022 року, більш точної дати в ході досудового розслідування не встановлено, тобто у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 7 ст. 111-1 Кримінального кодексу України – добровільне зайняття громадянином України посади в незаконному правоохоронному органі, створеному на тимчасово окупованій території.

До того ж, будучи військовослужбовцем військової служби аз контрактом, Годес О.Е., відповідно до вимог ст. ст. 2, 1, 16, 49,127, 128 Статуту, ст. ст. 1-4 Дисциплінарного статуту ЗСУ, зобов'язаний свято і непорушно додержуватися Конституції України та законів України, Військової присязи, віддано служити Українському народові, сумлінно і чесно виконувати військовий обов'язок, суворо дотримуватися Статутів ЗСУ, бути дисциплінованим, беззастережно виконувати накази командирів, виконувати службові обов'язки, що визначають обсяг виконання завдань, доручених йому за посадою, бути зразком високої культури, скромності й витримки, берегти військову честь, захищати свою й поважати гідність інших людей, поводитися з гідністю й честю, не допускати самому і стримувати інших від негідних вчинків та виконувати завдання, пов'язані із захистом Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

Разом з цим, Годес О.Е., достовірно знаючи свої обов'язки, передбачені зазначеним вище законодавством, яке регламентує порядок виконання військового обов'язку і проходження військової служби, маючи можливість належно їх виконувати, свідомо допустив їх порушення,

вчинивши військовий злочин за наступних обставин.

Так, 24 лютого 2022 року, після початку збройної агресії російської федерації проти України, підрозділ 79 прикордонного загону в якому проходив військову службу Годес О.Е. здійснював передислокацію до 1-го рубіжу оборони аз маршрутом с. Чонгар-Салькове Генічеського району Херсонської області та в подальшому до іншого місця служби в м. Запоріжжя.

Однак, Годес О.Е. проходячи військову службу та будучи забезпечений речовим, грошовим, продовольчим та іншими видами забезпечення, 24 лютого 2022 року, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, вирішив ухилитись від проходження військової служби та самовільно залишити місце служби.

Реалізуючи свій злочинний умисел, Годес О.Е., 24 лютого 2022 року, близько 12 години 00 хвилин, в умовах воєнного стану, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно небезпечні наслідки, бажаючи їх настання, в порушення ст. ст., 16, 49, 127, 128 Статуту внутрішньої служби ЗСУ, ст. ст. 1-4 Дисциплінарного статуту ЗСУ, ст. 17 ЗУ «Про оборону України», ст. 1 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу», перебуваючи в приватному транспортному засобі «ВАЗ 21099», червоного кольору та слідуючи, до попередньо визначеного наказом командира - начальником відділу прикордонної служби «Чонгар» (тип Б) 79 прикордонного загону Південного регіонального управління Державної прикордонної служби України майором Поповчуком А.М., іншого місця служби «Чонгар» 79 прикордонного загону в м. Запоріжжя в складі автоколонії, маючи на меті назавжди ухилитись від військової служби, поблизу повороту до н.п. Нижні Сірогози Генічеського району Херсонської області на автодорозі М-14 Херсон-Мелітополь, розвернув автомобіль у зворотному напрямку та попрямував в напрямку смт. Іванівка Генічеського району Херсонської області, таким чином самовільно залишивши місце служби - район виконання завдань поблизу н.п. Нижні Сірогози Генічеського району Херсонської області на автодорозі М-14 Херсон-Мелітополь, з метою назавжди ухилитися від військової служби.

В період з 24 лютого 2022 року по теперішній час Годес О.Е. без поважних причин обов'язки військової служби не виконує, перебуває на тимчасово окупованій території України, до військової частини безпідставно не прибуває, проводить час на власний розсуд, не пов'язуючи його з виконанням обов'язків військової служби та не вжи-

ває жодних заходів для з'явлення у військову частину, звернення до правоохоронних або інших державних органів чи органів військового управління України, за наявності реальної можливості для цього. При цьому, Годес О.Е. документів, підтверджуючих поважність та законність відсутності на військовій службі, до військової частини не надавав.

Таким чином, молодший сержант Годес О.Е. підозрюється у дезертирстві, тобто самовільному залишенні місця служби з метою ухилитись від військової служби, вчиненому в умовах воєнного стану, тобто у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 408 Кримінального кодексу України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 30.08.2023)

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2108-20> (дата звернення: 30.08.2023).

3. Колабораціонізм та дезертирство: огляд правових позицій Касаційного кримінального суду ВС. Судово-юридична газета. URL: <https://sud.ua/uk/news/sudebnaya-praktika/274169-kollaboratsionizm-i-dezertirstvo-obzor-pravovykh-pozitsiy-kassatsionnogo-ugolovnoho-suda-vs> (дата звернення: 30.08.2023).

4. За колабораційну діяльність судитимуть експрикордонника. Головна - Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/za-kolaboraciinu-diyalnist-suditimut-eksprikordonnika> (дата звернення: 30.08.2023).

5. ДБР завершило досудові розслідування щодо 24 зрадників та колаборантів з півдня України - Державне бюро розслідувань. Головна - Державне бюро розслідувань. URL: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-zavershilo-dosudovi-rozsliduvannya-shhodo-24-zradnikiv-ta-kolaborantiv-z-pivdnua-ukraini> (дата звернення: 30.08.2023).

6. Повідомлення про підозру та повістки про виклик Годеса О.Е. на 22.05.2023, 24.05.2023, 26.05.2023. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/povidomlennya-pro-pidozru-ta-povistki-pro-viklik-godesa-oe-na-22052023-24052023-26052023> (дата звернення: 30.08.2023).

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ КАРАНОСТІ НЕПУБЛІЧНИХ ЗАПЕРЕЧЕНЬ АГРЕСІЇ РФ, ЩО ПЕРЕДБАЧЕНА СТАТТЕЮ 436- 2 КК УКРАЇНИ, В КОНТЕКСТІ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ (СТ. 10 ЄКПЛ)

Пугач Анастасія Олексіївна,

*аспірантка 1 року навчання кафедри кримінального права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Дослідження питання прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану, в контексті реінтеграції деокупованих територій України та з урахуванням напрямку на приєднання України до Європейського Союзу є цілком необхідним та таким, що потребує дослідження, особливо в контексті законодавчих змін, що були запроваджені в перші місяці воєнного стану. Поміж них, 03 березня 2022 року Кримінальний Кодекс України (далі – *КК України, КК*) було доповнено статтею 436-2 «Виправдування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» [1]. Варто зауважити, що наразі застосування цієї статті разом з статтею 111-1 КК України, їх розмежування є дискусією серед широкого числа науковців, яку законодавець вже намагається вирішити за допомогою подання законопроектів про внесення змін. Втім, це може бути питанням для окремого дослідження.

Криміналізація діянь виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників обумовлювалося низкою негативних явищ, які прослідковувалися з 2014 році і створювали реальні та потенційні загрози інформаційній безпеці людини і громадянина, суспільства і держави [2]. Варто наголосити на тому, що законотворча ініціатива щодо доповнення КК України даної статтею почалася до повномасштабного вторгнення, а законопроект було отримано Верховною Радою України ще *18 лютого 2021 року*. Попередньо, для удосконалення статті надавалася низька рекомендацій, в яких наче наголошувалося на тому, що *стаття сама по собі становить загрозу демократичному суспільству*. Тому було рекомендовано, щоб за вчинення дій, зазначених у запропонованій статті 436-2 КК України, застосовувалася кримінальна відповідальність виключно до тих осіб, які мають вплив на суспільну свідомість (наприклад, національних публічних діячів, перелік яких встановлений Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню

тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [3], тобто, Президента, Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України, їх заступники, та інших) [4]. Також було зазначено, що криміналізація даного діяння є *хибним кроком на шляху до розвитку громадянського суспільства в Україні та забезпечення свободи слова.*

Законопроект не був змінений, натомість, в такому ж вигляді згодом був прийнятий та переданий на підпис Президенту України, після чого ухвалений. Цілком зрозуміло, що в контексті охоронюваних прав Конвенцією з захисту прав людини та практики Європейського Суду з прав людини (надалі – *ЄСПЛ*), є необхідність для дослідження можливих ризиків в контексті порушення прав людини з боку держави.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення передбачена такими альтернативними діяннями, як *виправдовування, визнання правомірною, заперечення*. Під *виправдовуванням* в даному випадку, мова буде йти про здійснення інформаційного впливу на співрозмовника за допомогою квазіаргументів або ж публічне висловлення особистої думки, направлені на формування в адресата хибного переконання в тому, що збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата в 2014 році, та тимчасова окупація частини територій України мають своє логічне пояснення та відповідні підстави, з яких держава-агресор діє вимушено [5, с. 181].

Під *визнанням правомірним* слід розуміти наведення аргументів на користь того, що збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата у 2014 році, та тимчасова окупація частини території України були чи є необхідними для задоволення потреб українського народу чи окремої його частини, встановлення правопорядку, захисту прав людей, та є правомірними та законними, відповідають нормам і стандартам міжнародного права [5, с. 181]. І щодо останньої форми об'єктивної сторони, *заперечення збройної агресії*, то під ним розуміється встановлення незгоди з вказаними вище офіційно встановленими фактами, направлені на переконання адресата в тому, що такі події не мали місця і фактично не відбулися [5, с. 182].

Тобто, аналізуючи альтернативні дії об'єктивної сторони, можна дійти до висновку, що, в більшості, вони направлені на попередження висловлень, які в умовах воєнного стану можуть спрямовані на підрив довіри до органів державної влади, Збройних сил України, України як держави та свідоме схвалення громадянами дій держави-агресора. Враховуючи інформаційну політику, яку протягом десятиліть РФ проводила проти громадян України для скривдження уявлення державності та

власної національної ідентичності, це, безумовно, є суспільно важливим та необхідним, втім, в контексті практичного застосування положень даної статті до громадян України, особливо представників деокупованих територій, це може викликати складності в реінтеграції та формуванні необхідного світогляду. Також діяння, передбачене ч. 1 ст. 436-2 КК України, особі може бути інкриміновано *навіть за умови не публічності таких висловлювань*.

Аналізуючи матеріали судової практики, можна знайти підтвердження тому, що суди інкримінують злочин, передбачений ч.2 статті 436-2, у випадку висловлень, наприклад, в особистих переписках. Так, рішенням Дніпровського районного суду міста Києва, особі через факт спілкування зі своїм знайомим через месенджер «Viber» та у особистих спілкуваннях, де він виправдовував, визнавав правомірною збройну агресію Російської Федерації проти України, було інкриміновано діяння, передбачене досліджуваною статтею КК України [6]. В схожому судовому рішенні, винесене Кіровським районним судом міста Кіровоград (Кропивницький) особа обвинувачувалася в тому, що вона *у розмові із іншим громадянином* заперечувала збройну агресію російської федерації проти України [7]. Рішенням Подільського районного суду міста Києва особу було засуджено за те, що він здійснював *телефонні дзвінки на номери мобільних телефонів і заперечував факти вбивств* та зґвалтувань мирного населення України, здійсненими збройними силами російської федерації, а також інших військових злочинів, вчинених збройними силами російської федерації на тимчасово окупованих частинах території України, чим здійснив заперечення збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році [8].

В контексті дослідження свободи вираження поглядів, є доцільним звернутися до практики Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Так, зокрема, відповідно до усталеної практики ЄСПЛ зазначається, що свобода вираження поглядів, закріплена в пункті 1 статті 10 (пункт 10-1), є *однією з основних засад демократичного суспільства та однією з основних умов його прогресу*. Відповідно до частини 2 статті 10 (ст. 10-2), воно застосовується не лише до «інформації» або «ідей», які сприймаються позитивно або вважаються необразливими чи байдужими, але й до тих, що ображають, шокують або викликають занепокоєння. Такими є вимоги плюралізму, толерантності та широти поглядів, без яких не існує «демократичного суспільства» [9].

Підсумовуючи вищенаведене, варто зауважити, що факт особистих неpubлічних висловлювань, якими заперечується збройна агресія РФ, або ж її виправдування чи визнання правомірною, може викликати

практичну проблему застосування положень законодавства до, наприклад, мешканців окупованих територій вже після факту деокупації, де подібні висловлювання були необхідними для уникнення загрози життю, звісно, за умови відсутності інших складів кримінальних правопорушень, а також питання можливого порушення прав людини.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України від 03.03.2023 р. №2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-IX#Text> (дата звернення: 21.09.2023).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Пояснювальна записка до Закону України від 03.03.2022 №2110-IX. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/1221948> (дата звернення: 21.09.2023).

3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019. №361-IX. Дата оновлення 30.06.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#n831> (дата звернення: 21.09.2023).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Висновок до проекту Закону України від 18.02.2021 р. №2110-IX URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243567> (дата звернення: 21.09.2023).

5. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практичний poradnik з кримінально-правової оцінки та розмежування / О. І. Букресв та ін.; СБУ, Ін-т підгот. юрид. кадрів для СБУ НІОУ ім. Ярослава Мудрого; за заг. ред. В. В. Малюка. Київ: Алерта, 2023. 312 с.

6. Вирок Дніпровського районного суду міста Києва від 08 квітня 2022 року по справі № 755/2759/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103891795> (дата звернення: 01.10.2023).

7. Вирок Кіровоградського районного суду міста Кіровоград від 05 травня 2022 року по справі № 404/1939/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104184551> (дата звернення: 01.10.2023).

8. Вирок Подільського районного суду міста Києва від 31 травня 2022 року по справі № 758/3734/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104532360> (дата звернення: 01.10.2023).

9. Castells v. Spain. Judgment as of April 23, 1992 of The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57772%22%7D> (дата звернення: 01.10.2023).

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: ПОТЕРПІЛИЙ ВІД ЗЛОЧИНУ

Гутник Аліна Володимирівна,

доктор філософії у галузі права, старший оперуповноважений сектору кримінальної поліції Калуського районного відділу поліції Головного управління Національної поліції в Івано-Франківській області

Забезпечення належного функціонування закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту є обов'язком держави-окупанта. Навчання повинно здійснюватися по можливості особами національності, мови та релігії дітей, які перебувають під окупацією [8].

На жаль, наш ворог не дотримується норм міжнародного гуманітарного права: впроваджує свої освітні стандарти, російську мову, культуру, вимагає від педагогів проходити стажування та підвищення кваліфікації на території росії чи окупованих територіях під керівництвом російських освітян. Разом із ворогом, вимушено чи добровільно, співпрацюють і колаборанти.

Відповідальність за колабораційну діяльність у закладах освіти передбачена ч. 3 ст. 111-1 КК. Законодавець прямо не вказує на потерпілого у цій нормі. Проте, як зазначає О. Дудоров, деколи він передбачає його наявність, яка встановлюється шляхом тлумачення КК. У кримінальному праві потерпілий є факультативною ознакою об'єкта злочину [4, с. 160].

Більшість науковців, які досліджували колабораційну діяльність у закладах освіти побіжно зазначають про тих, хто може бути потерпілим від цього злочину. Є. Письменський зазначає, що у ч. 3 ст. 111-1 КК додатковим об'єктом складу злочину є нормальний соціальний розвиток неповнолітніх [6, с. 85]. Схожу думку висловлює Т. Ясниська, яка вважає, що «кінцевим споживачем» пропаганди у закладі освіти є діти [10, с. 254]. Н. Мезенцова висловлює думку, що пропаганда у закладах загальної середньої освіти полягає у ... впливі на цільову аудиторію – учнів [5]. Натомість Н. Антонюк, вважає що мова йде не лише про вплив на учнів, студентів чи інших вихованців, а й про вплив на викладацький склад відповідного закладу [1, с. 61].

Частково погоджуючись із Є. Письменським та Р. Мовчаном що пропаганда у закладах освіти це форма комунікації з учасниками освітнього процесу, яка передбачає маніпулювання їхньою свідомістю [7, с. 13], хочемо зазначити, що ця комунікація здійснюється не між усіма учасниками освітнього процесу. А, як зазначає Т. Ясниська, слід звер-

нути увагу саме на таких учасників освітнього процесу як здобувачі та викладачі. У цій частині статті мова йде про вплив керівного та педагогічного складу на молодь та їх уявлення про події в країні [10, с. 254–255].

Проте, не погоджуємось що потерпілими від цього злочину можуть бути тільки неповнолітні, адже повноліття дитини переважно настає під час навчання у закладах вищої освіти. Від настання факту повноліття пропаганда не зменшується, а освітні стандарти залишаються російськими. Тому, вважаємо що потерпілими від цього злочину є «здобувачі освіти». Відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту», здобувачі освіти це вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти [9]. Ця категорія осіб не залежить від віку та охоплює усіх хто отримує освітні послуги.

Вихователі, вчителі чи викладачі закладів освіти не можуть бути потерпілими від ч. 3 ст. 111-1 КК, а пропаганда щодо них, повинна кваліфікуватися за іншими статтями КК.

Буквальне тлумачення ч. 3 ст. 111-1 КК, неврахування особи потерпілого у цьому складі кримінального правопорушення призводить на практиці до неправильної кваліфікації. Наприклад, неправильно є кваліфікація дій директорки за ч. 3 ст. 111-1 КК через наявність її фото на фоні прапорів росії та портрету путіна у пропагандистському Телеграм-каналі. Адже така фотографія не підтверджує впровадження стандартів освіти країни агресора (саме ця форма була інкримінована директорці – прим. А.В.) та загалом не пов'язана з освітнім процесом [3, с. 75]. Таке фото не впливає на учнів школи, не змінює стандартів освіти. Водночас, такі дії директорки підтверджують її проросійські погляди та підтримку окупаційної влади, можуть бути непрямыми доказами вчинення правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111-1 КК [2, с. 60]. Неправильна кваліфікація також іншого діяння директорки: виступ для пропагандистського Телеграм-каналу у якому директорка дякує окупаційній владі за проведений ремонт школи та висловлює надію на співробітництво. Після самостійного огляду вказаного допису на Телеграм-каналі з'ясовано, що запис виступу проводився влітку поруч із школою. На відео присутні директорка разом із головою та замом окупаційної влади, інших осіб немає [3, с. 76]. У цьому випадку виступ директорки спрямовувався не на учнів школи, а на читачів пропагандистських каналів. Точно кваліфікувати діяння директорки складно через те, що нам невідомі усі обставини події.

Отже, потерпілим від злочину, передбаченого ч. 3 ст. 111-1 КК є

здобувачі освіти, незалежно від їх віку. Встановлення осіб-потерпілих від колабораційної діяльності є важливим для правильної кваліфікації протиправних діянь осіб.

Список використаних джерел:

1. Антонюк Н. Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації. *Слово національної школи суддів України*. 2021. №4 (37) С. 56–68. DOI: 10.37566/2707-6849-2021-4(37)-5

2. Гутник А.В. Атрибути культу особи під час доказування кримінальних проваджень. *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції*: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 17 лют. 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 58–61.

3. Гутник А.В. Окремі проблеми кримінально-правової кваліфікації колабораційної діяльності. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри* : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України ; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 75–76.

4. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіге, 2014. 944 с.

5. Мезенцова Н. Колабораційна діяльність освітян: за що можуть притягнути до відповідальності. Українська Гельсінська спілка з прав людини: *веб-сайт*. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/kolaboratsiy-na-diialnist-osviti-an-za-shcho-mozhut-prytiahnuti-do-vidpovidalnosti/> (дата звернення 26.08.2023).

6. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, С.С. Чернявський та ін. ; за ред. А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернея. Київ : Норма права, 2022. 278 с.

7. Письменський Є., Мовчан Р. Ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм: окремі проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 8–16. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-2-8-16

8. Про захист цивільного населення під час війни: Конвенція від 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення 26.08.2023).

9. Про освіту: Закон України № 2145-19 від 05.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 26.08.2023).

10. Ясниська Т.Ю. Культурно-освітній колабораціонізм: характеристика об'єктивної сторони. *Право і суспільство*. 2023. №2. Т.1. С. 250–256. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.2.1.37.

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА
КОЛАБОРАЦІОНІЗМА, ЯКИЙ ПОСДНАНИЙ З
КАТУВАННЯМ, НЕЗАКОННИМ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ,
АБО ВИКРАДЕННЯМ ЛЮДИНИ**

Гринько Дмитро Юрійович,

*аспірант кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Інституту права ім. Князя Володимира Великого
Міжрегіональної Академії управління персоналом,
співробітник Державного бюро розслідувань України*

Термін «колабораціонізм» походить від франц. collaboration – співпраця, який досить часто вживається у історичній та юридичній літературі для визначення добровільної співпраці окремих груп чи прошарків населення окупованих територій з окупантами. У 1940 році створений в місті Віши французький уряд маршала А. Петена уклав з А. Гітлером 1940 угоду про співпрацю. У суто агітаційних матеріалах країн антигітлерівської коаліції уряд А.Петена був охарактеризований як колабораціоністський. Відтоді історики, на противагу вимушеній праці місцевого населення на окупаційну владу, добровільну співпрацю з окупантами почали називати колабораціонізмом.

До початку повномасштабної війни між Україною та РФ 2022 року у кримінальному кодексі у редакції 2001 року окремої статті та поняття колабораціонізм не існувало. В березні 2022 року Верховною Радою України прийнятий і 15 березня 2022 р. набув чинності Закон № 2108-ІХ[1], яким включено до Кримінального кодексу України (далі – КК) нову статтю 111-1 «Колабораційна діяльність», що охопила значну кількість складів кримінальних правопорушень щодо співпраці з державою-агресором. По суті це різні склади кримінальних правопорушень, хоча деякі з них, конкурують між собою та з існуючими раніше складами. Уже в перші дні дії нової статті 111-1 КК, за повідомленнями в пресі, були зареєстровані провадження за фактами учинення цих злочинів. Насправді вважається, що вказану норму права за необхідністю треба було прийняти ще з лютого 2014 року з початку окупації Криму військами РФ [1].

Об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК, є основи національної безпеки України. З огляду на зміст ч. 8 ст. 111-1 КК, додатковим об'єктом кримінальних правопорушень є життя і здоров'я людей та право власності. Більш детально щодо можливості кваліфікації за ч. 8 ст. 111-1 КК поговоримо наприкінці статті.

Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень характеризується прямим або непрямим умислом. У ряді складів кримінальних правопорушень за ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК важливе значення має добровільність (якщо особа здійснювала відповідні дії не добровільно, а під примусом (байдуже яким), склад правопорушення відсутній). У частині складів правопорушень важливе значення для кваліфікації має мета: за ч. 3 – мета пропаганди; за ч. 6 – мета організації та проведення заходів (або) та саме активної участі в них задля підтримки держави-агресора або уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України).

Державою-агресором за загальним визначенням є країна, яка першою застосовує збройну силу проти іншої країни, тобто тим самим вчиняє агресію. Державою-агресором може бути визнана не лише одна країна, а група країн, в т.ч. пов'язаних між собою угодами про військову допомогу. При кваліфікації злочинів за ст. 111-1 КК державою-агресором наразі вважається російська федерація. При цьому враховуються, зокрема, постанова Верховної Ради України від 27.01.2015 № 129-VIII, Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022, затверджений Законом України № 2102-IX від 24.02.2022 [2].

З'ясування питання про те, яка територія в ст. 111-1 КК розуміється тимчасово окупованою, – є важливим для визначення дії цієї статті як кримінального закону у просторі та в часі. Очевидно, що законодавець мав на увазі в цій статті не лише ті території, які тимчасово окупувала держава-агресор в 2022 р. Йдеться і про тимчасово окуповані раніше території – територію Автономної Республіки Крим та окупованих районів у Донецькій та Луганській областях. При цьому враховуються ст. 3 Закону № 1207-VII, Закон № 2268-VIII та Указ Президента № 32/2019.

За ч. 1 ст. 111-1 КК передбачається за дії у вигляді публічних висловлювань – заперечень або закликів в одній із таких форм: а) публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України; б) публічне заперечення встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України; в) публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; г) публічні заклики до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та(або) окупаційною адміністрацією держави-агресора; д) публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Частина 2. Зайняття некерівних посад у незаконних органах. Відповідальність за ч. 2 ст. 111-1 настає за діяння у вигляді добровільного заняття некерівної посади (не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій) у будь-яких незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у т.ч. в окупаційній адміністрації держави-агресора. Щодо характеру посади, то це можуть бути фактично будь-які посади лінійних працівників в незаконних органах влади. Це можуть бути незаконні органи влади у вигляді державних органів чи органів місцевого самоврядування. Всі органи влади, утворені на тимчасово окупованій території, крім передбачених чинними законами України, є незаконними.

Частина 3. Пропаганда в закладах освіти Відповідальність за ч. 3 ст. 111-1 КК настає за дії у вигляді пропаганди в закладах освіти незалежно від типів та форм власності, спрямованої (законодавець формулює це як мету злочину) на сприяння: а) здійсненню збройної агресії проти України; б) встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України; в) уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України.

Частина 4. Економічна співпраця з державою-агресором. Відповідальність за ч. 4 ст. 111-1 КК настає за дії у вигляді передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території та (або) збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора.

Частина 5. Зайняття керівних посад, організація виборів до незаконних органів. За частиною 5 ст. 111-1 КК передбачена відповідальність за дії у формі: а) добровільного зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, б) добровільного обрання до таких незаконних органів; в) участі в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території; г) публічних закликів до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території [1,2,3,4].

Певною мірою ст.111-1 може бути застосована зі ст.127 Каткування та ст. 146 Незаконне позбавлення волі або викрадення людини КК, коли відносно громадян України та комбатантів колаборантами були застосовані міри впливу, які передбачені у вказаних нормах права [1,5].

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Закон України від 01.12.2022 № 2812-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за катування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2812-20#Text>.

3. Європейський суд з прав людини. Справа "Каверзін проти України". (Заява N 23893/03). Рішення. Страсбург, 15 травня 2012 року URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/Soo00420?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl03.

4. Постанова Верховної Ради України від 27 січня 2015 року № 129-VIII «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19#Text>.

5. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ ЯК ЯВИЩЕ: ОСНОВНІ РИСИ, ОЗНАКИ, ВИДИ

Бакланова Наталія Михайлівна,

*к. політ.н., доцент кафедри міжнародних відносин та права
Національний університет «Одеська політехніка»*

У сучасній науковій літературі під «колабораціонізмом» мають на увазі співпрацю населення окупованих територій та окупаційної влади у спосіб, який шкодить інтересам такого населення або держави, до якої воно належить [8].

Основні риси та загальні ознаки колабораціонізму:

- наявність суб'єктів колабораційної діяльності, а саме: 1) «колаборантів», тобто громадянина чи групу громадян, що співпрацюють з державою-агресором й завдають шкоди державному суверенітету країни, громадянами якої вони є; 2) країну/представників країни-агресора з якою відбувається безпосередня співпраця;

- чітко виражений характер завдання шкоди державному суверенітету й територіальній цілісності через різноманітні форми здійснення колабораціонізму [7].

Щодо видів колабораціонізму (залежно від бажань та переконань, які мають на меті громадяни), то найбільш поширеною серед науковців є наступна класифікація (табл. 1).

Вимушений колабораціонізм	здійснення співпраці з окупаційною владою не з проявів власного бажання
Добровільний колабораціонізм	населення за власним бажанням та власними переконаннями співпрацює з країною-агресором задля завдання шкоди державному суверенітету та територіальній цілісності країни
Ідеологічний колабораціонізм	за переконаннями частково спільна з двома попередніми формами колабораціонізму, адже вимушено відбувається через ідеологічні переконання, але й поєднуються добровільним характером безпосередньої діяльності

За матеріалами [4].

Види колабораціонізму наведені в табл. 2.

Воєнний колабораціонізм	служба у військових підрозділах ворога, поліцейських органах, каральних структурах, розвідка, надання певної військової інформації, допомога противнику зі зброєю в руках
Політико-адміністративний колабораціонізм	проявляється шляхом співпраці з окупаційними органами влади
Побутовий колабораціонізм	полягає у встановленні товариських, дружніх відносин між окупантами та місцевим населенням
Економічний колабораціонізм	за якого передбачається застосування співробітництва у різноманітних сферах та галузях економіки
Культурно-духовний колабораціонізм	є поширеним методом взаємодії місцевого населення з окупаційною владою – шляхом залучення місцевих колаборантів до просвітницько-культурної роботи

За матеріалами [1, 2].

Щодо України, то поняття «колабораціонізму» (як юридичного, політичного та кримінально-правового явища) на теперішній час безпосередньо пов'язане зі збройною агресією росії проти України, початок якої пов'язаний з анексією Криму та захопленням частини Донеччини та Луганщини 2016 р., проте нормативно у Кримінальному кодексі України його закріпили лише після початку широкомасштабного вторгнення 2022 р. (до цього мали у КК України лише термін «державна зрада»). Нині в Україні існує нормативна база, яка дозволяє притя-

гувати до відповідальності осіб, що співпрацювали і співпрацюють з ворогом – Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)», доповнення статті Кримінального кодексу України двома поняттями – «колабораційна діяльність» та «пособництво державі-агресору» [3].

Так за 10 місяців 2022 року в Україні зареєстровано 4 053 кримінальних проваджень за фактом колабораціонізму. З них 620 проваджень було передано до суду і 99 осіб станом на кінець минулого року перебували під вартою [6]. У 2023 році, за інформацією Офісу генпрокурора, відкрито біля 5 тисяч кримінальних проваджень за фактом колабораціонізму.

У той же час законодавство про колабораціонізм потребує вдосконалення, щоб з одного боку запровадити більш чітку роботу правоохоронних органів, з іншого – не дати уникнути відповідальності тим, хто свідомо і добровільно співпрацював з ворогом [5].

Список використаної літератури

1. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміна колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. Читиво. 2019. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Honcharenko_Oleksii/Problemy_instytutsiinoho_vyznachen_nia_termina_kolaboratsionizmu_ioho_vydiv_ta_oznak.pdf?PHPSESSID=o001hmfdenos08s30k2n465r4.

2. Горобець В. Економічний та культурний колабораціонізм: формула співпраці. Військово-історичний меридіан. Електрон. наук. фаховий журнал. 2020. URL: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/26.04.2020/pdf/VIM_27_2020-84-106.pdf.

3. Каліщук О. Феномен колабораціонізму у правовій системі України: історична ретроспектива та сучасні виклики. Літопис Волині. 2023. URL: <http://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/417/353>.

4. Колабораціонізм. Міжнародний досвід регулювання, правові механізми та санкції. Інформ.-до-слідн. центр при Верхов. Раді України, 2021. 4 с. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00XD9Z.pdf.

5. Ми вдосконалюємо законодавство про колабораціонізм, аби в тому числі уникнути самосуду на деокупованих територіях, - Андрій Осадчук – режим доступу: https://www.rada.gov.ua/news/news_fr/236728.html.

6. Перейшли на бік ворога: скільки злочинів проти основ національної безпеки було у 2022? – режим доступу: <https://zhar.org.ua/perejshly-na-bik-voroga-skilky-zlochyniv-proty-osnov-natsionalnoyi-bezpeky-bulo-u-2022/>.

7. Письменський Є. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. Право України. 2020. URL: <https://rd.ua/storage/attachments/11288.pdf>.

8. Böhler J, Młynarczyk JA. Collaboration and Resistance in Wartime Poland (1939–1945) – A Case for Differentiated Occupation Studies. Journal of Modern European History. (2018)16(2):225–246, doi: <https://doi.org/10.17104/1611-8944-2018-2-225, p. 236>.

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

*Кірільцева Яна Павлівна,
аспірантка Київського університету інтелектуальної
власності та права «Одеська юридична академія»*

Явище колабораціонізму існує з давніх часів. Історик Герхард Гіршфельд стверджує, що це явище виникало протягом усієї історії війни та окупації. Поняття колабораціонізму було започатковане на початку 19 століття під час наполеонівських війн [5, с. 117]. Воно також широко використовувалося під час Другої світової війни. Спочатку так називали співпрацю французьких громадян з нацистською німецькою владою за часів режиму Віші. Пізніше концепція була адаптована до інших окупованих країн Осі, таких як Бельгія, Нідерланди, Норвегія та Китай (наприклад, нідерландський фламандський полк «Вестланд» і дансько-норвезький полк «Нордланд» у складі німецької танкової дивізії СС «Вікінг», а також Індійська національна армія та Індонезійська добровольча армія, які брали участь у війні в Південно-Східній Азії на боці Японії) [4, с. 265].

У Радянському Союзі під час Великої Вітчизняної війни для опису цього явища, яке розцінювалося як зрада Батьківщини, використовувалися терміни «співпраця з окупаційними військами» або «допомога окупаційним військам». До колабораціоністів відносили різні групи радянських громадян, зокрема ідейних противників радянського режиму, націоналістів радянських республік, дезертирів, частину військовополонених, а також цивільних осіб, які вбачали у співпраці з німцями єдиний вихід з окупації та полону. Багато зарубіжних і вітчизняних істориків оцінюють кількість радянських громадян, які в той чи інший спосіб допомагали окупаційним військам під час війни, приблизно в 1,5 мільйона осіб. Більшість дослідників оцінюють цю цифру від 200 000 до 800 000.

Після закінчення Другої світової війни більшість країн, які брали участь у війні, зазнали різних форм репресій. Їх найвидатніші представники були страчені: П'єр Лаваль у Франції, Відкун Квіслінг у Норвегії та Андрій Власов у СРСР.

У вітчизняному правовому полі поняття «колабораційна діяльність» до 2022 року розглядалося лише у правових доктринах та законопроектах, однак на законодавчому рівні врегульовано не було. Так,

наприклад, деякі науковці зазначають, що під колабораціонізмом розуміється діяння індивіда на користь загарбника, що приносить шкоду самій державі чи її союзникам, участь у переслідуванні патріотів країни, громадянином якої є колаборант, з метою підтримки ворога у воєнних діях [3, с. 4]. Спираючись на події сьогодення, з таким визначенням можна погодитись та вважати його обґрунтованим.

Питання про встановлення кримінальної відповідальності за співпрацю з країною-агресором, на жаль, знову постало в правовому полі України після вторгнення російської федерації в Україну. Слід зазначити, що під час підготовки Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» у статтю 111 Кримінального кодексу України спочатку передбачалось ввести положення про кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність, але в остаточній редакції при прийнятті Закону від 15 квітня 2014 року № 1207-VII відповідальність за колаборціонізм закріплена не була [6].

Події, що відбулись після 24 лютого 2022 року ще раз підтвердили необхідність законодавчого закріплення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Адже низка громадян України та юридичних осіб сприяли чи продовжують сприяти (кількість вироків в ЄДРСР цьому підтвердження) рф у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, включаючи підтримку збройних формувань та окупаційних адміністрацій держави-агресора та інші дії, які кваліфікуються як колабораціонізм. Більше того, наразі особи, причетні до здійснення колабораціонізму, продовжують претендувати на високі посади в державі, впливати на формування державної політики чи інформаційного простору України, що є неприпустимим в умовах продовження збройної агресії та ведення бойових дій.

Колабораціонізм як феномен підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційного ладу та іншим національним інтересам України, тому повинен нести за собою відповідальність, встановлену законом. Крім того, постконфліктне врегулювання неможливе без відновлення справедливості та обмеження ряду прав осіб, причетних до колабораціонізму, що можливо вирішити виключно законом.

Зазначені вищі обставини детермінували прийняття Закону України № 2108-IX, який передбачав внесення змін до Кримінального кодексу України та доповнення його статтею 111¹ [2]. Стаття під назвою «Колабораційна діяльність» передбачила кримінальну відповідальність

за співпрацю з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями у військовій, політичній, інформаційній, адміністративній, господарській та трудовій сферах. Окрім того, відповідні зміни було внесено до статті 55 КК України щодо встановлення строку призначення покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основного або додаткового покарання за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 111¹ Кримінального кодексу України – п'ятнадцять років, а також поширити можливість застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру за вчинення їхніми уповноваженими особами вищевказаного кримінального правопорушення [2].

Незважаючи на те, що склад кримінального правопорушення «Колaborаційна діяльність» окреслює надважливий для національної безпеки України об'єкт захисту, ч. ч. 1,2 ст. 111¹ КК України є кримінальними проступками [1]. На думку законодавця, публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України мають каратися позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років [1].

Відповідно до цього, добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, має каратися позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої. Отже, зважаючи на це, діяння, що описані вище, не становлять серйозної безпеки для функціонування національної безпеки. Це вбачається логічним з точки зору страху за переслідування громадян України, а також, відповідно, за життя, оскільки від російських військових майже чи не кожного дня потерпає військове та цивільне населення. Тому люди, боячись за своє життя та життя родини інколи часто вимушені коритися росіянам задля виживання. Особливо часто це спостерігається на

ТОТ, де відбуваються страшні бої за визволення кожного сантиметра нашої держави.

Отже, колабораційна діяльність як явище має глибокі історичні корені, хоча в силу політичних реалій необхідності передбачати кримінальну відповідальність за неї протягом тривалого часу не виникало. Нагальна потреба встановлення такої відповідальності виникла після початку збройного протистояння України та рф. Під час криміналізації колабораційної діяльності законодавцем було використано як сутнісні ознаки цього негативного явища у соціумі у минулі часи, так і його сучасні форми прояву протягом 2014–2023 років на Сході України та території анексованого Криму, а також існуючі напрацювання щодо цього кримінально-правового поняття у наукових доробках.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 23.08.2023)
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2108-20> (дата звернення: 23.08.2023).
3. Яковюк І., Рубашенко М., Шульженко Н. Колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК): загальний огляд та деякі законодавчі недоліки. Деокупація. Юридичний фронт. [Електронне видання]: матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) / Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму. Київ: Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. С. 130–134.
4. Дерейко І. І. Колабораціонізм. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2007. Т. 4 : КаКом. С. 440. 528 с.
5. Патриляк І. Колабораціонізм політичний // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. 341с.
6. Проект Закону про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4473-1&skl=8 (дата звернення: 20.09.2023).

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ЗА СПІВПРАЦЮ З ДЕРЖАВОЮ-АГРЕСОРОМ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Бандура Богдана Вячеславівна,

*курсантка навчально-наукового інституту №1 Національної академії
внутрішніх справ*

Марков Михайло Миколайович,

*к.ю.н., доцент, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

Міжнародні стандарти захисту прав людини визнають притягнення до кримінальної відповідальності за співпрацю з окупантом як один із способів забезпечення правопорядку та недопущення порушення прав та свобод громадян під час окупації.

Тимчасова окупація РФ частини території України призвела до появи та поширення різноманітних форм та напрямків співпраці мешканців цих територій з окупантами. Такий різновид протиправної поведінки як в міжнародному, так і національному законодавстві, отримав назву «колабораційна діяльність»[1].

Водночас, якщо поглянути на колабораційну діяльність з точки зору спрямованості дій колаборантів, то можна виділити дві форми такої протиправної поведінки. Перша, яка полягає у безпосередній прямій допомозі державі-агресору в узурпації влади на окупованій території окупаційною адміністрацією, що очевидно є кримінальним правопорушенням, яка становить найбільшу суспільну небезпеку. Це не викликає питань відповідальності таких колаборантів, які, по суті, виступають пособниками окупантів. Зазвичай, під час такої діяльності колаборантами можуть також вчинятися воєнні та інші злочини.

Друга форма колабораційної діяльності більш складна з точки зору правозастосування, бо вона може носити гуманітарний характер, метою чого є забезпечення життєдіяльності, вирішення побутових проблем населення окупованих територій, або дотримання прав людини на окупованій території, і становить меншу суспільну небезпеку. Вочевидь, що ця форма протиправної співпраці хоч і вважається колабораціонізмом, але її суспільна-небезпечність в рази нижча ніж так званий «воєнний колабораціонізм». Крім того, в більшості випадків об'єктивно такі дії нічим не відрізняються від звичайної трудової діяльності населення, яка була до окупації[2].

Як наслідок, добровільна співпраця населення з окупаційною вла-

дою в такий спосіб в гуманітарній сфері та сфері захисту прав людини, потребує не тільки свого виокремлення, але й аналізу її ступеню тяжкості та криміналізації.

Метою вказаного дослідження є спроба поглянути на чинну національну законодавчу регламентацію колабораціонізму з огляду на вимоги актів міжнародного гуманітарного права. Для вирішення цього завдання в роботі аналізуються проблеми правозастосовної практики, пов'язані з різним ступенем та характером участі громадян у взаємодії з окупаційною владою, що неодмінно повинно враховуватися під час визначення суспільної небезпечності такої девіантної поведінки.

Якщо ж перейти до сфери забезпечення прав людини на тимчасово окупованій території, то окупаційна держава на виконання норм міжнародного гуманітарного права повинна забезпечити ефективне судочинство на окупованій території, а також може поширювати на населення такої території дію положень, які є необхідними для виконання нею зобов'язань, що покладаються на неї відповідно до цієї Конвенції, та підтримання ефективного управління територією (ст. 64 I?-Женевської конвенції) [3].

Ключовою умовою діяльності судових органів на окупованій території є неполітичний характер такої діяльності, а також забезпечення справедливої процедури та практичної реалізації права на справедливий судовий розгляд, гарантованого ст. 6 Європейської конвенції з прав людини.

У будь-якому випадку держава-окупант зобов'язана дотримуватися права кожної людини на ефективне відновлення прав у разі порушення її основних свобод (ст. 8 Загальної декларації прав людини; ст. 13 Європейської конвенції з прав людини) [4], що підкреслює необхідність забезпечення захисту прав людей, які перебувають на тимчасово окупованій території, та можуть потребувати такого захисту.

Виконання вищевказаних норм міжнародного гуманітарного права по забезпеченню ефективного судочинства (наприклад, щодо захисту людини від злочинних посягань у сфері кримінального судочинства) на окупованій території напевно неможливе без відповідних органів та установ, які здатні це забезпечити. Однак, їх діяльність буде вважатися протиправною по відношенню до держави, територію якої окуповано [4].

Як вбачається, таке законодавче регулювання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність може призвести до вибіркового правосуддя, порушення таких загальних засад кримінального провадження як верховенство права, рівність перед законом та судом, а та-

кож не забезпечить застосування до таких осіб справедливої процедури кримінального переслідування, що свідчить про певну недосконалість цієї правової норми.

Крім того, зі звільненням Збройними Силами України тимчасово окупованих територій перед нашим суспільством постає складне питання, від правильного вирішення якого буде залежати майбутнє нашої держави, а саме – погодження нового суспільного договору з приводу подальшого проживання та співіснування на одній території з мешканцями деокупованих територій України, які перебували в окупації, та значна частина яких так чи інакше взаємодіяла з окупантами та може вважатися колаборантами, наділення їх громадянськими, політичними та економічними правами, що передбачає подальші роздуми та дослідження.

Список використаних джерел

1. Засць О.М. Юридична характеристика дефініції колаборація. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 21 липня 2022 року). Одеса, 2022. С. 45-46.

2. Письменний Є. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис Северодонецьк : Румянцева Г. В., 2020. 120 с.

3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (дата звернення 30.11.2022).

4. Ерік Девід. Принципи права збройних конфліктів: Курс лекцій, прочитаних на юридичному факультеті Відкритого Брюссельського університету. М.: Міжнародний Комітет Червоного Хреста, 2011. 1144 с.

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЗА КОЛАБОРАЦІОНІЗМ У СВІТЛІ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ ТА ПРОБЛЕМ РЕІНТЕГРАЦІЇ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

Бартош Софія Михайлівна,

курсантка ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: Марков Михайло Миколайович,

професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, к.ю.н., доцент

Поняття «колабораціонізм» використовують на позначення явища співпраці населення, яке знаходиться під окупацією, з окупаційною

владою. Термін «колаборація», «колабораціонізм» походить від французького *collaboration*, що означає співпраця, співробітництво з ворогом. «Колабораціонізм» часто використовують для означення добровільної співпраці (на противагу вимушеній) окремих груп чи прошарків населення окупованих територій з окупантами [5].

Словник української мови визначає «колабораціонізм» як зрадницьке співробітництво з фашистськими загарбниками в окупованих німї країнах під час Другої світової війни [8].

У дослідженнях правників колабораціонізм розглядається як складне явище, яке має свій прояв у різних сферах життєдіяльності населення, що опинилося під окупацією. Зокрема, сучасні дослідники розмежовують колабораціонізм, що передбачає політичну угоду з окупантом; «кооперування» з окупаційною владою у цивільних галузях; колабораціонізм як «спільне ведення війни» на боці окупаційних сил [5]. Також виділяються такі форми колабораціонізму:

воєнний – сприяння противнику зі зброєю у руках: служба у військових формуваннях, поліцейських структурах, в органах розвідки та контррозвідки;

економічний – співробітництво у будь-яких галузях економіки;

культурний (духовний) – співробітництво з окупантами в духовній сфері, що сприяє поширенню серед населення вірнопідданських почуттів;

побутовий колабораціонізм, пов'язаний із встановленням дружніх відносин між окупантами та населенням;

політичний, адміністративний колабораціонізм – співробітництво в окупаційних органах влади [1; 3 с. 50; 4 с. 42].

До цього переліку можна додати освітній колабораціонізм, який спрямований на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти та пропаганду, кримінально правову карність якого було вперше встановлено в чинному законодавстві України [7]. У сучасному кримінальному законодавстві країн Європи немає злочину «колабораціонізму». Виняток становить Кримінальний кодекс Литовської Республіки, що визнає злочином «сприяння незаконній владі в утвердженні окупації чи анексії Литовської Республіки, зокрема придушення опору мешканців Литви або в допомозі структурам незаконної влади у здійсненні окупації чи анексії».

Слід акцентувати увагу, що міжнародне гуманітарне право загалом не дає визначення співпраці з ворогом. Згідно зі ст. 5 Женевської конвенції про захист цивільного населення, особи, щодо яких є підозра, що вони займаються «діяльністю, ворожою для безпеки держави, або

що її залучено до такої діяльності», або якщо особа є «шпигуном чи диверсантом або підозрюваним на законній підставі в діяльності, що загрожує безпеці окупаційної держави», захист конвенції не поширюється на таких осіб. Водночас міжнародне право, зокрема Женевська конвенція, не забороняє застосовувати кримінальну відповідальність щодо людей в окупації, які перейшли на бік держави-окупанта, та забороняючи примус до такої співпраці військовополонених та цивільного населення [2].

Попри довгі роки окупації Криму й частини Донеччини та Луганщини, в українському кримінальному кодексі не було статті про колабораціонізм аж до 2022 року.

Весь цей час проти силовиків і суддів відкривали справи за держзраду. Щодо мешканців, які, наприклад, допомагали росіянам із фейковими «референдумами» – за «посягання на територіальну цілісність». Також проти колаборантів застосовували статті про "захоплення влади" та "участь у терористичній організації". І не кожен, хто так чи інакше допомагав ворогу, підпадав під ці визначення. Оскільки все це – важкі злочини, які потребують особливої уваги в доказах.

Проте, у зв'язку із повномасштабним вторгненням росії перед українським суспільством гостро постало завдання знайти збалансоване рішення у сфері відповідальності за «колабораціонізм», яке б відповідало й інтересам суверенітету та національної безпеки України, правам людини і враховувало б права та інтереси жителів тимчасово окупованих територій.

У зв'язку з цим, 3 березня 2022 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» та внесено зміни до Кримінального кодексу України, що набрали чинності 15 березня 2022 року, та якими вказаний кодекс доповнено новою статтею 111-1 «Колабораційна діяльність», що визначає таку діяльність.

Змінами, внесеними до ст. 111-1 КК України, передбачено відповідальність за колабораційну діяльність, яку за формою поведінки об'єднують в наступні групи: 1) інформаційне співробітництво із державою-агресором; 2) робота в інтересах держави-агресора; 3) дійова підтримка держави-агресора; 4) економічна співпраця із державою-агресором; 5) воєнна співпраця із державою-агресором [6; 4, с.19]; 6) освітня співпраця.

За своєю структурою ст. 111-1 КК України (Колабораційна діяльність) складається із восьми частин та примітки, в якій наведено тлумачення термінів.

Слід також додати, що Міністерство цифрової трансформації активно долучилось до цього процесу і навесні 2022 року запустило чат-бот «єВорог». Тобто відомості для відкриття проваджень силові органи отримували й отримують також і завдяки повідомленням у чат-боті. Тобто українці надсилають владі інформацію щодо пересування окупантів та діяльності колаборантів, далі команда зазначеного вище міністерства верифікує ці дані, а потім вони потраплять до СБУ чи ЗСУ.

Разом із тим, у державних органах та в експертному середовищі України триває дискусія щодо меж криміналізації колабораціонізму та інших недоліків у законодавстві. Про недоліки актуального законодавства говорять як правозахисники, так і представники органів влади.

Адже КК України не містить будь-яких застережень щодо умов, мети, мотивів та результатів такої діяльності, а тяжкі наслідки такої діяльності передбачають лише майнову шкоду. Натомість, у кримінальному законодавстві відсутні кваліфіковані види таких злочинів, що можуть вчинятися особами, які займають посади у так званих правоохоронних, судових та інших органах, створених на тимчасово окупованій території України.

Як вбачається, таке законодавче регулювання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність може призвести до вибіркового правосуддя, порушення таких загальних засад кримінального провадження як верховенство права, рівність перед законом та судом, а також не забезпечить застосування до таких осіб справедливої процедури кримінального переслідування, що свідчить про певну недосконалість цієї правової норми.

Крім того, зі звільненням Збройними Силами України тимчасово окупованих територій перед нашим суспільством постає складне питання, від правильного вирішення якого буде залежати майбутнє нашої держави, а саме – погодження нового суспільного договору з приводу подальшого проживання та співіснування на одній території з мешканцями деокупованих територій України, які перебували в окупації, та значна частина яких так чи інакше взаємодіяла з окупантами та може вважатися колаборантами, наділення їх громадянськими, політичними та економічними правами, що передбачає подальші роздуми та дослідження.

Список використаних джерел

1. Албул С. В. Колабораційна діяльність: питання визначення та відповідальності. Одеський державний університет внутрішніх справ. URL:

<https://dspace.oduvs.edu.ua/items/32bf46ec-0a11-4986-bb61-027c6b81e97a> (дата звернення: 02.10.2023).

2. Добрянська Н. Перспективи встановлення кримінальної відповідальності за «колабораціонізм» в Україні / Центр прав людини ZMINA; ред. Печончик Т., Луньова О. Київ, 2021. 36 с.

3. Єгоров С.О. Деякі правові аспекти відповідальності за колабораційну діяльність. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 21 липня 2022 року). Одеса, 2022. С. 42-45.

4. Засць О. М. Колаборація: поняття, сутність та перспективи застосування. Організаційно-правові аспекти взаємодії правоохоронних та судових органів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з військовою агресією РФ проти України : матер. Науково-практичного семінару (м. Дніпро, 30 квітня 2022 р.). Дніпро: ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2022. С. 50.

5. Засць О.М. Юридична характеристика дефініції колаборація. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 21 липня 2022 року). Одеса, 2022. С. 45-46.

6. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 КК. ГО «Вектор прав людини». Київ, 2022.

7. Політова А.С. Дискусійні питання щодо кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 21 липня 2022 року). Одеса, 2022. С. 89-94.

8. Портал української мови та культури Словник UA. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC> (дата звернення: 02.10.2023).

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ ЯК ЮРИДИЧНИЙ ФЕНОМЕН

Богаченко Валерія Василівна,

курсантка 3-го курсу 301 н/г навчально-наукового інституту №1

Національної академії внутрішніх справ

Марков Михайло Миколайович,

к.ю.н., доцент, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності

Національної академії внутрішніх справ

Сьогодні питання колабораціонізму, його поняття, ознаки та види, межі юридичної відповідальності колаборантів тощо набувають особливої значущості в Україні, враховуючи триваючу досі окупацію частини її суверенних територій, що відбулася з початком російської

агресії, поєднаної з використанням гібридних методів ведення війни. Водночас явище колабораціонізму, досить ретельно розглянуте у працях учених-істориків, у юридичній науці дотепер залишається недостатньо вивченим [1, с. 3]. Тема колаборації та співпраці в Радянському Союзі належно не вивчалась, а доступ до документів дослідникам з інших країн був закритий, тому ці сторінки досі є мало опрацьованими і невідомими для широкого загалу громадян сучасної України і для носіїв пам'яті про міжвоєнний період, що проживають поза її межами. Тому часто єдине, що пам'ятається, – це негідні вчинки частини українців, які, безумовно, потребують осуду. Особливо розглянуто вказане кримінально-правове явище у контексті нещодавно введених змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. У роботі також з'ясовано, що під колабораціонізмом як явищем кримінально-правового характеру вбачається одразу ж комплекс варіацій дій, якими б міг би займатися «колаборант» або «група колаборантів» – відповідно, те населення, що з тих чи інших причин співпрацює з окупаційною владою та військовими. Крім цього, у статті приділена значна увага явищу колабораціонізму в сучасних умовах збройної агресії РФ, визначено склад кримінального правопорушення за вчинення колабораційної діяльності. Зокрема, проаналізовано доповнення до Кримінального кодексу України, а саме статтю 111-1 «Колабораційна діяльність», в якій міститься поняття колабораційної діяльності, різноманітні її форми, а також покарання за вчинення дій, що підпали б під дію вказаної норми [1, с. 6].

У незалежній Україні поняття колабораційної діяльності актуалізувалось після анексовання росією Криму і окупації частини Донецької і Луганської областей. У 2019 році Верховна Рада ухвалила законопроект «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки)» (№ 7186). Однак, проекти мали розмиті формулювання колабораціонізму, не було чіткого розмежування між видами колаборації. Українським експертам стало очевидно, що колабораціонізм слід відрізняти від вимушеного співробітництва, яке має на меті виживання в умовах жорстокого окупаційного режиму, як засіб самозбереження і результат адаптації населення до екстремальних умов війни та окупації. Після довготривалих дискусій в українському політикумі, 3-го березня 2022

року, на восьмий день російсько-української війни, Верховна Рада ухвалила законопроект № 5144 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)». Це зміни до Кримінального кодексу, згідно з якими так званих колаборантів – людей, які підтримують будь-яку форму агресії Росії проти України, а також не визнають суверенітету України та висловлюються про це публічно, - можуть покарати. Дуже важливим та вкрай необхідним у законопроекті стала пропозиція щодо запровадження кримінальної відповідальності за пропаганду «колабораціонізму» та публічні висловлювання на підтримку Російської Федерації, її окупаційної адміністрації та підтримуваних ними незаконних збройних формувань. З 15 березня 2022 року вступив у силу Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність». Так, в пояснювальній записці до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» передбачено, що колабораціонізм як явище підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційного ладу та іншим національним інтересам України, тому повинен нести за собою відповідальність, встановлену законом. Нарешті було офіційно встановлено кримінальну відповідальність за колабораціонізм, як особливу форму державної зради, яка полягає у військовому, політичному, економічному, адміністративному, культурному, інформаційному, медійному співробітництві громадянина України з державою-агресором або її представниками, створеними чи підтримуваними нею незаконними збройними формуваннями, яке завдало шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. У статті 111-1 «Колабораційна діяльність» чітко окреслені її форми, які тягнуть за собою кримінальну відповідальність, а саме: участь у збройному конфлікті на боці держави-агресора; публічні заклики, спрямовані на підтримку чи співробітництво з державою-агресором та/або окупаційною владою; організація та проведення під контролем держави-агресора виборів, референдумів, опитувань, плебісцитів та інших форм безпосереднього волевиявлення громадян на тимчасово окупованих територіях; організація та участь у проведенні інформаційних компаній, спрямованих на забезпечення підтримки

держави-агресора при здійсненні нею збройної агресії проти України; розміщення для загального перегляду у мережі Інтернет закликів до підтримки дій держави-агресора у здійсненні нею агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України; вступ на посади в органах, самопроголошених чи створених державою-агресором, які виконували чи виконують на тимчасово окупованій території функції; передача матеріальних та нематеріальних ресурсів регулярним військам держави-агресора, радникам, інструкторам і найманцям, що направлені державою-агресором, а також незаконним збройним формуванням тощо.

Отже, колабораціонізм як феномен війни – це складне суспільно-психологічне явище добровільної, зокрема ідейно вмотивованої співпраці з ворогом у політичній, військовій, економічній, соціокультурній сферах життя, результатом якої є підрив національної безпеки України, створення загрози державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційного ладу та іншим національним інтересам держави [2, с. 4]. Колаборація – це завжди умисна діяльність на шкоду власному народу та державі. Сьогодні врегулювання правових відносин на окупованих територіях України та зонах бойових дій неможливе без відновлення справедливості та обмеження ряду прав осіб, причетних до колабораціонізму, що можливо вирішити виключно законом.

Список використаних джерел

1. Колабораціонізм в юриспруденції [Електронний ресурс]. URL: <http://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/417> (дата звернення 26.09.2023)
2. Колабораціонізм як феномен війни та наукове поняття в межах історико-правових досліджень [Електронний ресурс]. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc56/4.pdf> (дата звернення 26.09.2023)

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ЕТИКО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДО РОЗУМІННЯ

Бондаренко Степан Юрійович

Національна Академія Служби Безпеки України

Вітомський Юрій Леонідович

доцент кафедри кримінального права, процесу і криміналістики

Київського університету інтелектуальної

власності та права «Одеська юридична академія»

Як патріотичні, законослухняні громадяни під час окупації стали ворогами народу, держави та нації? Частина населення свідомо приєднується до ворога, інша частина чинить опір окупантам.

Дослідники називають різні причини співпраці з ворогом. Це і тиск, і примус, і тортури, і соціальний статус, і гроші. Досвід Другої світової війни показує, що зрадники можуть становити більшість населення окупованої країни.

З німецькими окупаційними військами співпрацювали всі етнічні групи та національності. З 2014 року значна частина України окупована військами російської федерації, і питання визначення причин співпраці з ворожою державою має практичне значення та значення для національної безпеки.

Останній фільм Квентіна Тарантіно «Джанго звільнений» (лауреат премії «Оскар» за найкращий сценарій та багатьох інших нагород) містить потужні образи (наголос на перший склад), що мають політичне значення, яке виходить за рамки його жанру [2, с. 89].

Це чорношкірий поплічник Стівен, якого досконало зіграв Семюел Л. Джексон. Він лояльніший до свого білого господаря-плантатора, ніж більшість рабовласників, і виявляється затятим захисником рабства. Історія відбувається в південних штатах США за кілька років до того, як Громадянська війна оголосила рабство поза законом на всій території країни.

Важко не позаздрити тим, хто добровільно обирає співпрацю з гнобителями власного народу. Їхня доля нелегка. Адже їм доводиться балансувати між зростаючою жорстокістю наказів окупанта і презирством своїх колишніх братів і сестер. Колаборанти завжди знають, що їхні злочини не мають терміну давності.

Тому що їхні злочини виходять за межі кодифікованого права і розривають зв'язки набагато глибше, ніж офіційна кодифікація. Кожного

дня він прокидається і засинає з двома сильними страхами: страхом, що його злочин буде скоєно, і страхом, що його вб'ють. Єдиний вихід, який пропонує відносно комфортну ілюзію безпеки для цих бідолах, - намагатися виявляти ще більшу лояльність до свого господаря, ніж раніше. Сподіваючись, що правління тимчасового правителя триватиме якомога довше.

Що стосується колабораціонізму, то видається необхідним дати визначення цьому явищу, розглянути його основні етапи та принципи функціонування, а також виокремити деякі найважливіші форми, в яких він може проявлятися. Це необхідно робити відповідно до історичних періодів, природних і географічних умов, а також брати до уваги моральні та соціальні умови, які передують будь-якому акту так би мовити «кооперації».

Відомо, що колабораціонізм зазвичай розвивається в певних галузях чи сферах людського життя, таких як адміністративна, військова, економічна, політична, господарська та культурна. Існують й інші класифікації, але для нас вони не є важливими, тому ми обмежимося цими шістьма сферами кооперативізму. Варто зазначити, що ця класифікація була запропонована вітчизняним дослідником М.М. Раманічевим [1, с. 254].

Ми будемо аналізувати випадки колабораціонізму, класифікуючи їх відповідно до сфер, в яких вони відбуваються. Розпочнемо. На нашу думку, цей вид колабораціонізму є найпоширенішим. Історія свідчить, що термін «колабораціонізм» вперше був використаний на початку 19 століття, а точніше у 1802 році. Колабораціоністами називали контрабандистів, які торгували з англійцями та допомагали монархістам.

Трохи більше ста років потому цей термін знову увійшов у вжиток. Його пов'язують з Віші, невеликим містечком у Франції, яке під час Другої світової війни активно співпрацювало з окупаційними військами, представленими нацистською Німеччиною [3, с. 81].

Однак ми не будемо заглиблюватися в історію цього терміну, оскільки наші дослідницькі інтереси відрізняються. Сам феномен колаборації є дуже цікавим. Принаймні, з точки зору, яка включає людей з усіх верств суспільства, з різним досвідом та ситуаціями. Проте колабораціонізми настільки багатогранні, що охопити всі аспекти неможливо.

Окремі випадки колабораціонізму є частиною життя людини і є моральним вибором, який визначає, як розвиватиметься її подальше життя. Військове «співробітництво» присутнє в кожній великій війні. Це пояснюється тим, що локальні військові конфлікти, як правило,

короткочасні, і немає часу для того, щоб співпраця у всіх її аспектах «проросла».

А тепер подумайте, що спонукає людей ставати на бік ворога. Ймовірно, це страх. Коли люди опиняються в атмосфері бойових дій, вони починають по-іншому ставитися до життя і цінувати його. Вони розуміють, що не знають, коли закінчиться їхнє життя.

І, можливо, коли вони про це думають, то починають складати зброю і здаватися в полон. Хоча вони не знають, чи збережуть їм життя, чи ні, але приймають це рішення, щоб уникнути можливості загинути на полі бою. Однак одна справа, коли ворогу здається солдат, і зовсім інша, коли здається батальйон, рота, взвод або навіть ціла армія.

В чому причина цього? Давайте подумаємо над цим.

Можливо, такі масові відступи спричинені кількома факторами:

1) складність ведення бойових дій через низький моральний дух і фізичну підготовку солдатів;

2) недостатнє військовое оснащення (екіпірування, непристосоване до природно-кліматичних умов зони військового конфлікту, недостатня кількість продовольства, нестача боєприпасів);

3) неадекватне командування, що призвело до загибелі великої кількості солдатів;

4) відсутність військового командира, який міг би очолити війська в зоні конфлікту;

5) відсутність військового командира, який міг би очолити солдатів в зоні конфлікту, що спричинило паніку серед воїнів.

Ми вважаємо, що ці причини часто підштовхували солдатів до дезертирства або переходу на бік ворога. Тому ми вважаємо, що проблема військового колабораціонізму була вирішена.

Наступним питанням, яке ми розглянемо, є економічна «співпраця» або внутрішня «співпраця». На відміну від військового колабораціонізму, вона не існувала на полі бою, ворог приводив загарбника на проживання у звичайну сільську хату. Забезпечували його їжею, одягом, дахом над головою, всім необхідним і навіть їжею в дорогу. Чому так сталося? Спробуємо розібратися в цьому питанні максимально об'єктивно, як того вимагає наука історії.

Коли нацисти окупували село не для того, щоб організувати геноцид місцевого населення, а для того, щоб відпочити і запастися продуктами, що вони бачили, коли входили в селянську хату? Хто жив у тих хатах? Люди похилого віку, діти та особи з інвалідністю, які не могли чинити жодного опору. Тому вони ставилися до німців, як могли.

Адже вони могли їх розстріляти, якщо треба було. Звичайно, гос-

тинність господарів до окупантів була не зовсім широю. Старі матері годували загарбників, яких ненавиділи, бо хотіли якомога довше вижити, чекаючи на повернення синів з фронту. Але слід також зазначити, що економічна «співпраця» не була поширеною.

Випадки прояву «любові» до окупаційної влади були рідкісними, і навіть у цих випадках, як зазначалося вище, існували обставини, які змушували до цього. Ситуація досить серйозна, оскільки немає кому захистити літніх батьків. Перш ніж ми почнемо говорити про наступний тип колабораціонізму, дозвольте нам навести погляд італійського історика Джузеппе Боффа на ситуацію в Радянському Союзі напередодні війни. Боффа пише наступне: «У Радянському Союзі на початку 1940-х років була чимала кількість незадоволених і дисидентів, чіми настроями міг скористатися пильний ворог. Щоб зрозуміти це, варто лише озирнутися на більш ранні періоди радянської історії. Значна кількість селян, незадоволених колективізацією та подальшою аграрною політикою, люди, що страждали від сталінського деспотизму, люди, що тужили за дореволюційними порядками - всі ці категорії людей існували. В результаті сталінських репресій національні протиріччя були не тільки погашені, але й частково розгорілися з новою силою. Те, що країну застали невідготовленою до нападу ворога, породило нові причини для розбрату» [4, с. 341-342].

Даруйте за таку довгу цитату, але цими словами ми хочемо показати, що ситуація в Радянському Союзі напередодні війни, на жаль, сприяла виникненню і паразитуванню колабораціонізму в різних про-явах і сферах людського життя. Тепер перейдемо до наступного типу колабораціонізму - політичного колабораціонізму.

Державний політичний колабораціонізм реалізовувався через державні інституції, такі як уряд, парламент, суди, поліцію, а в деяких випадках і главу держави. Чи погоджувалися нацисти на створення таких місцевих органів влади (або на взяття існуючих органів влади під свій контроль), залежало від національного контексту.

Деякі колабораціоністи співпрацювали з нацистами, вірячи, що таким чином вони зможуть захистити свій народ і громади. Інші використовували окупацію, щоб домогтися значних змін на окупованих нацистами територіях. Типовими прикладами національного колабораціонізму є Данія, чеський Протекторат Моравія, Французька держава (на чолі з урядом Віші) та Норвегія.

Німецький політолог Герман Вагнер вважав, що «батьками» політичного колабораціонізму були політичні партії та кооперативні ЗМІ. Він зазначав, що політична координація в пресі особливо домінувала в

окупованому Парижі. Як бачимо, політичний колабораціонізм є однією з найсерйозніших і наймасовіших форм співучасті. Він створює погану репутацію, завдаючи шкоди не тільки конкретним особам і сім'ям, а й державі в цілому і людям, які в ній живуть. Оскільки державна зрада відбувається на національному рівні, збитки, завдані політичною колаборацією, можуть бути справді величезними.

Будь-який промисловий сектор, переданий окупаційним силам, може постраждати від цієї шкоди, що може серйозно вплинути на економіку і погіршити умови життя населення. Незважаючи на сердечні та офіційні «дружні відносини» з окупаційними силами, окупована держава втрачає дуже багато. Держава-окупант буквально позбавляє свій народ і всю політичну та економічну систему окупованої країни шансів на виживання. Наслідки катастрофічні.

Адже після втручання окупанта економіка постраждалої держави стає нездатною підтримувати життєдіяльність місцевого населення та економічну стабільність. Конспірація, як іржа, приховує чесні імена тих, хто причетний до цього підлого вчинку, і водночас ганьбить усі організації та держави, які асоціюються з окупантом і допомагають ворогу.

Тепер давайте розберемося з культурними проявами колабораціонізму. На нашу думку, це одна з «найефективніших і найдієвіших» форм зради. Це пов'язано з тим, що вона безпосередньо пов'язана з медіа та культурою, через які людина пізнає світ, засвоює моральні норми та принципи, формує власний світогляд. Варто згадати газету «Лех», одне з німецькомовних періодичних видань, що виходило на окупованих територіях під час Великої Вітчизняної війни. Російськомовна газета виходила в Орлі з 1941 року [3, с. 35]. Як і багато інших газет, що виходили на окупованих територіях у той час, вона публікувала новини про життя в Німеччині та підтримувала «німецький порядок».

Коротше кажучи, існувало багато різних форм колабораціонізму, і, проаналізувавши найпоширеніші форми, він дійшов висновку, що колабораціонізм був невід'ємною частиною кожної великої війни, особливо світової. Принаймні якась форма колабораціонізму завжди супроводжує збройний конфлікт. Він може бути військовим. Або економічний чи політичний. Цей вид зради менш вірогідний, але він все одно матиме місце. Саме тому ми розглянули всі види колабораціонізму, згадані в цій науковій роботі.

Список використаних джерел

1. Дерейко І. І. Колабораціонізм // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. :

Наукова думка, 2007. Т. 4: КаКом. С. 440. 528 с.

2. Грабовський С. І. Колабораціонізм // Енциклопедія сучасної України / ред. кол.: І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. 225 с.

3. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА / НАН України. Інститут історії України. К.: Наукова думка, 2005. 52 с.

4. *Патриляк І.* Колабораціонізм політичний // Політична енциклопедія. Ред. кол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. с.341

ПОКАРАННЯ ТА ІНШІ ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО - ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Масльон Анна Сергіївна,

курсантка навчально-наукового інституту №1

Національної академії внутрішніх справ

Марков Михайло Миколайович,

к.ю.н., доцент, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності

Національної академії внутрішніх справ

15 березня набув чинності Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» (далі – Закон № 2108), яким в Україні передбачено кримінальну відповідальність за вчинення низки діянь, що сприяють збройній агресії на території України. Доповнено до Закону № 2108 Кримінальний кодекс України (далі – КК України) статтею 111-1 "Колабораційна діяльність". Згідно з частиною п'ятою статті 49 КК України до кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109-114-1, а також кримінальних правопорушень проти миру та безпеки людства, які охоплюються статтями 437-439, частиною першою статті 442 КК України, строки давності не застосовуються [1].

Стаття 111-1. Колабораційна діяльність

1. Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації

держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України - караються позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років [2].

За колабораціоналізм, відповідно до тяжкості вчиненого колаборантом кримінального правопорушення, стаття 111-1 Кримінального кодексу України передбачає наступні види покарань, що можуть застосовуватися до нього: позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років; виправні роботи на строк до двох років; арешт на строк до шести місяців; штраф до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; позбавлення волі на строк до п'ятнадцяти років; довічне позбавлення волі. Як додатковий вид покарання до винної особи може також застосовуватися конфіскація майна [3].

Склад кримінального правопорушення.

Об'єкт кримінального правопорушення:

Родовий об'єкт – суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України.

Безпосередній об'єкт – зовнішня безпека України, її суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність, обороноздатність, державна, економічна чи інформаційна безпека.

Видовий об'єкт – зовнішня та внутрішня безпеки України.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення:

- публічне заперечення громадянином України:

1 здійснення збройної агресії проти України;

2 встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України;

- публічні заклики громадянином України до:

1 підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора;

2 співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора;

3 невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

- добровільне зайняття громадянином України посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора,

тощо.

Суб'єкт кримінального правопорушення.

Суб'єкт кримінального правопорушення може бути як загальний (частини четверта, шоста статті 111-1 КК України), так спеціальний – громадянин України (частини перша - третя, п'ята, сьома статті 111-1 КК України).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення.

Суб'єктивна сторона колабораційної діяльності характеризується виною у вигляді прямого умислу, за якого особа усвідомлює, що її діяння вчиняються на шкоду зовнішній та внутрішній безпеці (інтересам) України, передбачає їх суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання. Мотиви колабораційної діяльності можуть бути різні: користь, помста, бажання полегшити виїзд на постійне місце проживання до іншої країни тощо [4].

На нашу думку важливо зазначити, що встановлення покарання та інших заходів повинно відбуватися відповідно до закону, з дотриманням прав і свобод особи, а також з урахуванням обставин конкретної справи.

Метою цих заходів є не тільки покарання винних осіб, але і забезпечення суспільної безпеки, запобігання подібним порушенням у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Про колабораційну діяльність: до відома мешканців територіальних громад. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14684> (дата звернення 24.09.2023).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення 25.09.2023)
3. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність. URL: <https://jurfem.com.ua/krym-vidpovidalnist-za-kolaboratsiynu-diyalnist/> (дата звернення 25.09.2023)
4. Відповідальність за здійснення колабораційної діяльності. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Відповідальність_за_здійснення_колабораційної_діяльності (дата звернення 24.09.2023)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ: ЗМІНА ПОГЛЯДІВ У КОНТЕКСТІ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

*Ніколайчук Діана Ярославівна,
курсантка навчально-наукового інституту №1
Національної академії внутрішніх справ
Марков Михайло Миколайович,
к.ю.н., доцент, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

Передумовою виникнення такого суспільно-небезпечного явища як колабораціонізм стало повномасштабне вторгнення рф на територію України. Починаючи ще з 2014 року Україна старалася чинити опір ворогу для вирішення питання щодо захоплення частини нашої території. 24 лютого 2022 року, відповідно до Указу Президента України 62/2022 «Про введення воєнного стану», всі сфери державної діяльності повинні бути реорганізовані в умовах воєнного стану надзвичайно швидкими темпами. Кримінальне законодавство нашої країни виявилось не повністю готовим до цих умов. Тому після початку російського вторгнення законодавець вніс низку необхідних змін і доповнень, враховуючи поточну ситуацію в країні та необхідність належної боротьби зі злочинними діяннями. Саме сьогоднішня ситуація змусила внести зміни і доповнення у Кримінальний кодекс України щодо протиправної поведінки громадян, які свідомо і за власним бажанням почали співпрацювати з агресором [1, с. 381-388]. Тому боротьба із злочинами проти основ національної безпеки України є передусім найголовнішим обов'язком в теперішніх реаліях нашого життя.

Термін «колабораціонізм» (від франц. collaboration – співпраця, співробітництво) – іншими словами усвідомлена, добровільна та цілеспрямована співпраця з ворогом у його інтересах, на його користь і на шкоду своїй державі та її союзникам [2]. Беззаперечно, що Верховна рада України своєчасно внесла відповідні доповнення і зміни до КК України, де і з'явилася нова ст. 111-1 КК України « Колабораційна діяльність». Тоді суб'єктом цього злочину буде громадянин України, який викриває свою кримінальну діяльність у таких формах як:

- публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, публічні заклики до підтримки рішень/ або дій держави-агресора;

- здійснення пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, свідомо підтримує встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, сприяє уникненню відповідальності за здійснення державою – агресором збройної агресії проти України, свої дії спрямовує на впровадження стандартів освіти держави – агресора у закладах освіти;

- публічна підтримка до співпраці з державою агресором, збройними формуваннями та / або окупаційною адміністрацією держави-агресора, заклики до не визнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окупованій території України;

- участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких не законних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території;

- передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та /або збройними чи воєнним формуванням держави - агресора та /або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою – агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі і окупаційної адміністрації [3, с. 65-67]. Враховуючи вищезазначені форми злочинної поведінки колаборанта можна сказати, що вони можуть здійснюватися в закладах освіти, під час проведення конференцій, у спілкуванні із знайомими, а також звернення до невизначеного кола осіб в соціальних мережах. Варто зауважити, що злочинна діяльність колаборантів це доволі складний і тривалий процес. Тому межі кримінальної відповідальності за такі діяння мають бути ретельно встановленні з метою забезпечення територіальної цілісності та суверенітету самої держави з одного боку, і недопущення свавільних і надмірних обмежень свободи слова з іншого. Зазвичай, співпраця з окупантом або ворогом може бути розцінена як зрада та призводити до кримінальних звинувачень, таких як зрада державних інтересів, співпраця з терористичною організацією. Однак точна кримінальна кваліфікація і покарання визначаються законами кожної конкретної держави. Звісно погляди на колабораціонізм можуть бути різними, і вони зазвичай залежать від політичних переконань, національних ідеалів і особистих думок, але все ж таки це являється кримінальним правопорушенням за яке передбачено покарання. Щодо статистичного зростання кримінальних правопорушень пов'язаних із колабораційною діяльністю в сьогоденнішніх умовах, вважаємо, що цьо-

го не повинно бути. Ці особи або залишають територію України або припиняють свою незаконну діяльність [4].

Підсумовуючи вище викладений матеріал, хочеться наголосити на необхідності подальших наукових досліджень, удосконалення законодавства, а також розробки нових діючих заходів щодо протидії колабораціонізму в українському суспільстві, оскільки воно підриває національну безпеку і становить пряму загрозу суверенітету, територіальній цінності та іншим національним інтересам. У цій складній ситуації важливо, щоб українське суспільство було єдиним і підтримувало оборонні зусилля країни для захисту її територіальної цілісності та незалежності.

Список використаних джерел

1. Кузнецов В. В., Сийпюкі М. В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. № 70 (1). С. 381–388.
2. Колабораціонізм. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-4446>.
3. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
4. Мисливий В. А. Колабораціонізм в умовах воєнного стану: кримінально-правові та кримінологічні аспекти. Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів) : збірник тез науково-практичного круглого столу, м. Київ, 7 вересня 2022 р. / Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2022. С. 184–188. URL: <http://dspace.onua.edu.ua>.

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ ТА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ КОЛАБОРАНТІВ В УКРАЇНІ

Єськова Катерина Романівна,

*курсантка 3 курсу факультету №1 Криворізького навчально-наукового
інституту Донецького державного університету внутрішніх справ*

Удовиченко Олександра Вікторівна,

*старший лейтенант поліції, викладач кафедри організації
досудового розслідування факультету № 1 Криворізького
навчально-наукового інституту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Тема колабораціонізму та кримінальної відповідальності колабораціоністів є актуальною в Україні, особливо у зв'язку з сучасною си-

туацією в нашій країні – окупацією значної частини території України та активними бойовими діями.

Як зазначають науковці, тлумачення термінів «колаборація» та «колабораціонізм» (з французької «collaboration» – співпраця, співробітництво з ворогом) зазвичай використовують для визначення саме добровільної кооперації поодиноких осіб, груп людей чи окремих класів місцевих мешканців на окупованих територіях з окупантами [1, с. 45].

Колабораціонізм означає співпрацю з окупаційною владою або з ворогом, який веде агресивну війну проти країни, в якій проживає колаборант. На сьогоднішній день в Україні існує законодавство, яке передбачає кримінальну відповідальність за колабораціонізм та інші кримінальні правопорушення, пов'язані з допомогою окупантам. Однак, на практиці судова система не завжди ефективно працює в цьому напрямку і багато колаборантів залишаються безкарними.

Тому тема колабораціонізму та кримінальної відповідальності колаборанту залишається актуальною в Україні і потребує подальшого дослідження та вдосконалення законодавства, з метою забезпечення справедливості та відшкодування шкоди за кримінальні правопорушення, пов'язані з колабораціонізмом.

Колабораціонізм в умовах війни України з російською федерацією може проявлятися у формі співпраці з ворогом, яка стала причиною збройного конфлікту на території України.

Як зазначають науковці в своїй роботі Шайкан А., Шайкан В. «Колабораціонізм і співучасть в історії людства, відображені в працях вчених і письменників», колабораціонізм існує в двох формах: в формі пасивної співпраці, коли населення добровільно виконує всі накази окупантів; а також в активній формі, коли вони вже активно співпрацюють з окупантами, беручи участь в здійсненні їх політичної, економічної, військової діяльності противника [5, с. 113].

Активний колабораціонізм в умовах війни може проявлятися у військовій співпраці з російською армією або наданні допомоги ворогу. Наприклад, на початку війни були виявлені випадки добровільного вступу громадян України до російської армії, що можна вважати активною формою колабораціонізму.

Пасивний колабораціонізм може виявлятися у відсутності волі до боротьби з окупантом або пасивному сприянні російській агресії шляхом відмови від військової служби, не підтримки української армії, не сприяння обороні території України. Проте, важливо зазначити, що на відміну від Другої світової війни, колабораціонізм в умовах війни з російською федерацією не має значущого масштабу в Україні. Велика

частина населення України підтримує українську армію та бореться проти агресії країни-окупанта, що свідчить про національну єдність та патріотизм українців.

Але хоча й значна більшість українців є патріотами, все ж таки колабораціонізм є поширеним явищем у нашій державі. Один з прикладів колабораційної діяльності в Україні з 2014 року – це анексія Криму, створення так званої «ЛНР» та «ДНР» на окупованих територіях сходу нашої держави. Ці «республіки» були створені за допомогою російських спецслужб та залучених на місці колаборантів [4, с. 59].

Також серед прикладів можна згадати місцевих політиків, які діяли на користь окупантів. Наприклад, були випадки, коли депутати місцевих рад у Донецькій та Луганській областях надавали допомогу «ЛНР» та «ДНР», виступали з промовами в підтримку терористів та взаємодіяли з окупаційною владою. Крім того, в Україні також були випадки, коли колаборанти сприяли російській агресії шляхом надання інформаційної підтримки, переправляли зброю та бойовиків через кордон, а також займалися підривною діяльністю на території України.

В усіх цих випадках колаборанти діяли на користь ворога, що підривало національну безпеку та суверенітет України. За такі дії законодавством України, передбачена кримінальна відповідальність.

Також колаборанти, які брали участь у зміні територіальної цілісності та незалежності України, надавали допомогу ворогу, займалися підривною діяльністю, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності відповідно до законодавства України.

Слід зауважити, що тривала проблема кримінально-правової протидії колабораціонізму в Україні нарешті набула законодавчого вирішення 3 березня 2022 року після набрання чинності Закону № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність». Згідно з цим, Кримінальний кодекс України було доповнено новою статтею 111-1 «Колабораційна діяльність», де чітко визначено поняття колабораціонізму, різноманітні його форми, а також кримінальну відповідальність за вчинення дій, що підпадають під колабораціонізм, всі напрямки можливої співпраці з окупантом [3].

Звернемось до звіту Національної поліції України про результати роботи у 2022 році, де зазначено, що з початку збройної агресії рф, станом на 01.01.2023, слідчими Національної поліції розпочато понад 56,1 тис. кримінальних проваджень за фактами вчинення на території країни злочинів військовослужбовцями збройних сил рф, рб і їх пособниками, <...> за фактами колабораційної діяльності (стаття 111-1 КК

України) розпочато 2230 кримінальних проваджень, у яких 454 особам повідомлено про підозру. Передано за підслідністю до інших правоохоронних органів 1063 та скеровано до суду 255 таких кримінальних проваджень [2, с. 3]. Можна дійти висновку, що випадки вчинення колабораційної діяльності на території України є не поодинокими, особливо у період активної військової агресії росії.

Таким чином, можна стверджувати, що колабораціонізм є серйозною загрозою національній безпеці України, особливо в умовах війни з російською федерацією. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність є важливим інструментом боротьби з цим явищем. Однак, на практиці існують проблеми зі встановлення факту колабораційної діяльності та недостатня жорсткість кримінальної відповідальності. Тому необхідним є подальше удосконалення законодавства, посилення покарання та практики застосування його положень щодо кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Дослідження цієї проблеми є важливим кроком у напрямку покращення ситуації в країні та забезпечення національної безпеки.

Список використаних джерел

1. Заєць О.М. Юридична характеристика дефініції колаборація. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 21 липня 2022 року). Одеса, 2022. С. 45-46.
2. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2022 році, 14 с. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_police_2022.pdf (дата звернення 28.09.2023)
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 3 березня 2022 року № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 27.09.2023).
4. Чальцева О. Категорія "Колабораціонізм" як багатокomпонентний наратив в умовах війни. Політичне життя «Наукові рефлексії війни». 2022. С. 56-60.
5. Shaikan A., & Shaikan V. Collaborationism and Complicity in the History of Mankind Reflected in Scholars and Writers Works. Scientific Journal of Polonia University. 2018. № 30 (5). p. C. 107-113.

ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ І ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ

*Чернієнко Єлизавета Олександрівна,
курсантка навчально-наукового інституту №1
Національної академії внутрішніх справ*

*Марков Михайло Миколайович,
к.ю.н., доцент, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

Формулюючи поняття злочину, встановлюючи зміст злочинних діянь, кримінальне законодавство завжди передбачає покарання за них. Без покарання втрачають сенс будь-які кримінально-правові заборони, оскільки воно є правовим наслідком за вчинення злочину. Тому КК України не лише визначає, які суспільно небезпечні діяння слід трактувати як злочини, а й встановлює міру покарання за кожне із них [1, с. 149-155].

Державна зрада передбачена статтею 111 Кримінального Кодексу України та має наступні особливості. Досліджуючи питання про призначення покарання за державну зраду, найперше треба встановити санкцію відповідної кримінально-правової норми. Так, за вчинення державної зради передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої (ч. 1 ст. 111 КК України). З аналізу цієї санкції очевидно, що за ступенем суспільної небезпеки це є особливо тяжким злочином. Обставини, які обтяжують покарання за державну зраду, суди не встановлюють. Однак, з огляду на особливості складу злочину «державна зрада», можуть існувати обставини, які обтяжують покарання, а саме: вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою; вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату; тяжкі наслідки, завдані злочином; вчинення злочину з використанням умов воєнного (ч.2 ст. 111) або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій. Що стосується вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою, то такі випадки є ймовірними, оскільки вчинення державної зради нерідко вимагає зусиль кількох учасників. Спричинення злочином тяжких наслідків також може бути при вчиненні державної зради, скажімо, знищення складу боєприпасів внаслідок видачі громадянином України інформації щодо його розташування. А вчинення злочину з використанням умов

воєнного або надзвичайного стану є особливо актуальним в наш час.

Слід зазначити, що в 2014 р. Верховна Рада України, реагуючи на збройну агресію на східних кордонах нашої країни та анексію АР Крим та Севастополя, прийняла зміни до КК України, скасувавши строки давності для злочинів проти основ національної безпеки України, зокрема й за вчинення державної зради, та збільшивши мінімальну санкцію за вчинення цього злочину з 10 до 12 років позбавлення волі. Також було встановлено додаткове покарання за державну зраду – конфіскація майна. А у 2022 р. Верховна Рада України, в умовах дії режиму воєнного стану, прийняла зміни до КК України, додавши ч.2, яка говорить про ті самі діяння, вчинені в умовах воєнного стану, що каратимуться позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна [2].

Відповідно до диспозиції ст. 111 КК України, державна зрада може бути вчинена в трьох формах: 1) перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту; 2) шпигунство; 3) надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

Першою із передбачених в диспозиції ст. 111 КК України форм державної зради є перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту. Йдеться як про фізичний перехід на сторону держави, з якою Україна перебуває у стані війни або збройного конфлікту, так і про надання допомоги цій державі. Кримінальний закон вказує, що державна зрада у формі переходу на бік ворога може бути вчинена лише в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту. Правовий режим воєнного стану та порядок його введення і скасування регламентуються Конституцією України, Законом «Про правовий режим воєнного стану», а також відповідним Указом Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затвердженим Верховною Радою України [3, с. 387-388].

В загальному, у КК України шпигунство виступає у двох аспектах: 1) як ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України; 2) як окремий склад злочину (ст. 114 КК України). Розмежувальним критерієм цих посягань є суб'єкт злочину. Вчинити злочин, передбачений ч. 1 ст. 114 КК України, може лише іноземець чи особа без громадянства, тоді як аналогічні дії з боку громадянина України отримують кримінально-правову оцінку як державна зрада. Отже, другою формою державної зради є шпигунство, ця форма полягає у вчиненні наступних дій: 1) передача іноземній державі,

іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю; 2) збирання з метою передачі названим адресатам відомостей, що становлять державну таємницю [4, с. 1-2].

Наступною, і заключною з передбачених у ст. 111 КК України формою державної зради є надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Ця форма трактується науковцями, як надання будь-якої допомоги зазначеним суб'єктам в проведенні підривної діяльності проти України.

Пособництво державі-агресору з'явилося в КК 23 квітня 2022 р. під номером статті 111-2, якою передбачено відповідальність за ряд складів злочинів, що полягають в пособництві державі-агресору. Всі склади злочинів розміщені законодавцем в єдиній (не розділеній на частини) диспозиції, і належать до особливо тяжких злочинів. Особлива частина КК містить склади кримінальних правопорушень, які, за замовчуванням, вчиняються виконавцем. За положеннями Загальної частини, зокрема ч. 1 ст. 27 КК України співучасниками кримінального правопорушення, поряд із виконавцем можуть бути організатор, підбурювач та пособник. У свою чергу, частиною 5 ст. 27 КК надано визначення пособнику як особі, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення чи предмети, здобуті кримінально-протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення. Отже, за загальноприйнятою термінологією, пособник – це особа, яка самостійно кримінальне правопорушення не вчиняє, а лише своїми діями чи бездіяльністю сприяє його вчиненню виконавцем.

Натомість об'єктивна сторона складів злочинів, передбачених ст. 111-2 КК, полягає у пособництві, при цьому, саме пособник вважається основним виконавцем цих злочинів. Кваліфікація дій пособника державі-агресору у розглядуваних випадках здійснюється безпосередньо за ст. 111-2 КК.

Кодекс до появи цієї статті таких складів не містив, таким чином, вживанням терміну «пособництво» у ст. 111-2 КК по суті об'єднано пособника із виконавцем в одній особі. Варто зазначити, що даний вид правопорушень обов'язково вчиняється з метою завдати шкоди

Україні.

Існують дві форми дій за які передбачено відповідальність за ст. 111-2 КК. Першою групою дій є реалізація чи підтримка рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора. Щодо цих форм, необхідно відзначити використання законодавцем оціночного поняття – підтримка, наприклад і щодо відмежування від складу, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК (публічні заклики до підтримки). При цьому склад, передбачений ч. 1 ст. 111-1 КК (публічні заклики до підтримки) є проступком, а склад, передбачений ст. 111-2 КК (підтримка) – є особливо тяжким злочином. Варто мати на увазі, що підтримка в такому випадку має бути суттєвою, тобто утворювати достатньо матеріалізований вираз. Для кваліфікації тут важливе значення має умисел щодо реалізації рішень та мета.

Другою групою кримінально караних дій є добровільний збір, підготовка та/або передача матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора. Щодо вчинення злочину в цих формах варто наголосити на криміналізації підготовки ресурсів. Водночас на початку статті недаремно наведено визначення поняття «пособника», оскільки дії з надання засобів чи знарядь, що відповідає підготовці ресурсів, є змістом пособництва. Відтак за доведеності умислу підготовки матеріальних ресурсів чи інших активів для відповідних реципієнтів, має місце закінчений склад особливо тяжкого злочину [5].

Закордонний досвід. Відомо, що єдиною країною Європи, в якій встановлена кримінальна відповідальність за колабораціонізм є Литовська Республіка. У Кримінальному кодексі цієї країни також передбачена відповідальність за «Пособництво іншій державі діяти проти Литовської Республіки», що настає у разі, якщо той, хто у мирний час допомагав іншій державі або її організації діяти проти Литовської Республіки – її конституційного ладу, суверенітету, цілісності території, захисної або економічної потужності. Це правопорушення карається позбавленням волі на строк до семи років. Відтак, важливим вважаємо чіткість у розумінні, хто є суб'єктом цих злочинів, у яких умовах вони можуть бути вчинені, у чому полягали протиправні дії винної особи, з якою метою вчинялись та на які суспільно важливі об'єкти відбулось посягання [6, с. 75-76].

Список використаних джерел

1. Кончук Н.С. Кримінальна відповідальність за державну зраду: дис. ... к.ю.н., спеціальність 12.00.08. Львів. 2019. URL:

https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3512/1/konchuk_d.pdf (дата звернення 23.09.2023).

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України (дата звернення 24.09.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#n7>.

3. Сергієвський С.К. Диференціація кримінальної відповідальності за різні форми державної зради. Часопис Київського університету права. 2020. № 4. С. 386-395. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/599> (дата звернення 25.09.2023)

4. Кончук Н.С., Лемеха Р.І., Рубцов В.В. Шпигунство як форма державної зради. Наше право. 2021. №1. С. 96-101. URL: <https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/archive/2021-1/> (дата звернення 25.09.2023)

5. Кравчук О., Бондаренко М. Пособництво державі-агресору: нові склади злочинів за ст. 111-2 Кримінального кодексу України. URL: <https://hrvector.org/podiyi/22-05-03-art3> (дата звернення 25.09.2023)

6. Кримінальний кодекс Литовської республіки / переклад. К. В. Менченя; під ред. О. В. Коротюк. К.: ОВК, 2021.

Наукове видання

**КОЛАБОРАЦІОНІЗМ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ
ТЕРИТОРІЯХ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ,
ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ ТЕРИТОРІЙ**

Матеріали науково-практичного круглого столу
м. Харків, 06 жовтня 2023 року

Електронне видання

*Матеріали надруковані в авторській редакції.
Зміст, висвітлений в тезах наукових доповідей та повідомлень,
може не співпадати з поглядами оргкомітету круглого столу та
Національного фонду досліджень України і є виключною
відповідальністю їх авторів.*

Підписано до поширення через мережу Інтернет 10.10.2023.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 8,71. Замовлення № 1023-088.
Віддруковано з готового оригінал-макета у друкарні ТакиБук.

Видавництво: Олді+
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Свідоцтво ДК № 7642 від 29.07.2022 р.